

मोग्गल्लान वृत्तिविवरणपञ्चिका ।

वृत्तिसमेता ।

॥नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

सद्धमिद्धगुणं साधु नमस्सित्वा तथागतं,
सधम्मसङ्गं भासिस्सं मागधं सदलक्खणं ॥

अकारादयो निग्गहीतन्ता तेचत्तालीसक्खरा वण्णा नाम होन्ति, अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व स ह ळ अं; तेन क्वत्थो “जोनम वण्णे” ॥ तितालीसाति वचनं कत्थवि वण्णलोपं जापेति; तेन-पटिसङ्ख्वायोनि सोति-आदि सिद्धं ।

दसादो सरा- ।

तत्थादिमिह दस वण्णा सरा नाम होन्ति; तेन क्वत्थो “सरो लोपो सरे” ॥ च्चादि ।

द्वेद्वे सवण्णा- ।

तेसु द्वेद्वे सरा सवण्णा नाम होन्ति; तेन क्वत्थो “वण्णपरेण सवण्णोपि”

१.२.

पुब्बो रस्सो- ।

तेसु द्वीसु यो यो पुब्बो सो सो रस्ससज्जो होति; तेसु ए ओ संयोगतो पुब्बाव दिस्सन्ति; तेन क्वत्थो “रस्सो वे” ॥च्चादि ।

परो दीघो- ।

तेस्वेव द्वीसु यो यो परो सो सो दीघसज्जो होति; तेन क्वत्थो “योलोपनिसु दीघो” ॥च्चादि ।

कादयो ब्यजना- ।

ककारादयो वण्णा निग्गहीतपरियन्ता ब्यजनसज्जा होन्ति; तेन क्वत्थो “ब्यजने दीघरस्सा” ॥च्चादि ।

पञ्च पञ्चका वग्गा- ।

कादयो पञ्चका पञ्च वग्गा नाम होन्ती; तेन क्वत्थो “वग्गे वगन्तो” ॥ च्चादि ।

बिन्दु निग्गहीतं- ।

व्यायं वण्णे बिन्दुमत्तो सो निग्गहीतसज्जो होति; तेन क्वत्थो “निग्गहीतमि” ॥ च्चादि; गरुसज्जा करणं अन्वत्थसज्जत्थं ।

इयुवण्णा ज्झला नामस्सन्ते- ।

नामं पाटिपदिकं तस्स अन्ते वत्तमाना इवण्णुवण्णा झलसज्जा होन्ति यथाक्कमं; तेन क्वत्थो “झला वे” । च्चादि ।

पित्थियं- ।

इत्थियं वत्तमानस्स नामस्सन्ते वत्तमाना इवण्णु वण्णा पसज्जा होन्ति; तेन क्वत्था “ये पस्सिवण्णस्स” । इच्चादि ।

घा- ।

इत्थियं वत्तमानस्स नामस्सन्ते वत्तमानो आकारो घसजेज्जा होति; तेन क्वत्थो “घब्रह्मादिते” । च्चादि ।

गोस्यालपने- ।

आलपने सि गसज्जो होति; तेन क्वत्थो “गे वे” । च्चादि ।

सज्जाधिकारो ।

विधिब्बिसेसनन्तस्स- ।

यं विसेसनं तदन्तस्स विधि जातब्बो; “अतो योनं टाटे” । नरा नरे ।

सत्तमियं पुब्बस्स- ।

सत्तमीनिद्वेसे पुब्बस्सेव कारियं जतब्बं; “सरो लोपो सरे” । वेळगं; तमहन्तीध कस्मा न होति; सरेतोपसिलेसिकाधारो तत्थेताव वुच्चते पुब्बस्सेव होति न परस्साति ।

पज्चमियं परस्स- ।

पज्चमीनिद्वेसे परस्स कारियं जतब्बं; “अतो योनं टाटे” । नरा नरे; इध न होति जन्तुयो अनन्ता; इध कस्मा न होति; ओसथ्यो अनन्तरे कतत्थताय न व्यव हितस्स कारियं ।

आदिस्स- ।

परस्स सिस्समानं कारियमादिवण्णस्स जातब्बं; “र सङ्ख्यातो वा” । राजिना ।

छट्टियन्तस्स- ।

छट्टिनिद्धिद्वस्स यं कारियं तदन्तस्स वण्णस्स विज्जेय्यं “राजस्सि नाग्धि” । राजिना ।

डनुबन्धो- ।

डकारोनुबन्धो यस्स सोन्तस्स होति; “गोस्सावडि” । गवास्सं ।

टनुबन्धानेकवण्णा सब्बस्स- ।

टकारोनुबन्धो यस्स सोनेकक्खरो चादेसो सब्बस्स होति; “इमस्सानित्थियं टे” । एसु “नाग्धिनिमि” । अनेन ।

जकानुबन्धाद्यन्ता- ।

छट्टिनिद्धिद्वस्स जानुबन्धकानुबन्धा आद्यन्ता होन्ति; “ब्रुतो तिस्सीज” । ब्रवीति, “भुस्स वुक” । बभुव ।

मनुबन्धो सरानमन्ता परो- ।

मकारोनुबन्धो यस्स सो सरानमन्ता सरा परो होती; “मज्ज रुधादीनं” । रुन्धति ।

विष्पटिसेधे- ।

द्विन्नं तिण्णं वा पुरिसानं सहप्पत्तियं परो; सो च गच्छति त्वज्ज गच्छसि, तुम्हे गच्छथ; सो च गच्छति त्वज्ज गच्छसि अहज्ज गच्छामि, मयं गच्छाम ।

सङ्केतोनुवयवोनुबन्धो- ।

योनुवयवभुतो सङ्केतो सोनुबन्धोति अतब्बो; लतुपितादीनमासिग्धि । कत्ता, सङ्केतगगहणं किं? पकतीयादिसमुदायस्सानुबन्धता मा होतुति; अनवयवो हि समुदायो समुदायरूपत्तायेव; अनवयवगगहणं किं? अतेन । जनेन; इमिनाव लोपस्सावगतत्ता नानुबन्धलोपाय वचनमारब्धं ।

वण्णपरेन सवण्णोपि- ।

वण्णसद्दो परो यस्मा तेन सवण्णोपि गय्हति संव रूपं; युवण्णानम्भो लुत्ता” । वातेरितं, समोना ।

न्तु वन्तुमनत्वावन्तुतवन्तुसम्बन्धि- ।

वन्त्वादिसम्बन्धियेव न्तु गय्हति, “न्तन्तुनं न्तो योग्धि पठमे” । गुणवन्तो; वन्त्वादिसम्बन्धीति किं; जन्तु तन्तु ।

परिभासायो ।

सरो लोपो सरे- ।

सरे सरो लोपनीयो होति; तत्रिमे, सद्धिन्द्रियं, नो हेतं, भिक्खुनोवादो, समेतायस्मा, अभिभायतनं, पुत्ता मत्थि, असन्तेत्थ ।

परो क्वचि लोपनीयो होति; सो'पि, साव, यतोदकं, ततोव; क्ववीति किं? सद्धिन्दुयं अयमधिकारो आपरिच्छेदावसाना तेन नातिप्पसङ्गो ।

नद्वेवा- ।

पुब्बपरसरा द्वे'पि वा क्वचि न लुप्यन्ते; लता इव लतेव लताव ।

युवण्णनम्भो लुत्ता- ।

लुत्ता सरा परेसं इवण्णुवण्णानं ओ होन्ति वा यथाक्कमं; तस्सेदं, वातेरितं, नोपेति, वामोरु, अतेव'ञ्जे, वोदकं; कथं पच्चोरस्मन्ति; योगविभगा, वात्वेव तस्सिदं; लुत्तेति किं? लता इव ।

यवा सरे- ।

सरे परे इवण्णुवण्णानं यकारवकारा होन्तिव यथाक्कमं; व्याकतो, इच्चस्स, अज्झिणमुत्तो, स्वागतं, भवापनलानीलं; वात्थेव-इतिस्स; क्वचीत्वेव-यानीध, सूपड्डितं ।

जोनं- ।

जोनं यवा होन्ति वा सरे यथाक्कमं; त्यज्ज ते'ज्ज स्वाहं सो'हं, क्वचित्त्वेव-पुत्तामत्थि असन्तेत्थ ।

गोस्सावडि- ।

सरे गोस्स अवडि होति; गवास्सं; यथरिव तथरिवेतिनिपाताव; भुसामिवेति इवसदो एवत्थो ।

ब्यज्जने दीघरस्सा- ।

रस्सदीघानं क्वचि दीघरस्सा होन्ति ब्यज्जने; तत्रायं, मुनीवरे, सम्मदेव, मालहारी ।

सरम्हा द्वे-

सरम्हा परस्स ब्यज्जनस्स क्वचि द्वे रूपा होन्ति; पग्गहो; सरम्हाति-किं? तंखणं ।

चतुत्थदुतियेस्वेयं ततियपठामा- ।

चतुर्थदुतियेसु परेस्वेसं चतुर्थदुतियानं तब्बग्गे ततियपठमा होन्ति पच्चासत्त्य; महद्धनो, यस त्थेरो, अप्फुटं, अब्भुग्गतो; एस्विति-किं? थेरो; एसन्तिकिं?पत्थो ।

वितिस्सेवे वा- ।

एवसद्दे परे इतिस्स वो होति वा; इत्थेव इच्चेव; एवेति-किं,इच्चाह ।

जोनम वण्णे- ।

जोनं वण्णे क्वचि अ होति वा; दिस्वा याचकमागते, अकरम्भसते,एसअत्थो, एसधम्मो, मग्गो अग्गमक्खायति, स्वायतनं, हिय्यत्तनं, करस्सु; वात्वेव-याचके आगते, एसो धम्मो; वण्णेति किं?सो ।

निग्गहीतं- ।

निग्गभीतमागमो होति वा क्वचि; चक्खुं उदपादि चक्खु उदपादि, पुरिमंजाति पुरिमजाति, कत्तब्बं कुसलं बहुं । अवं सिरोंति-आदिसु निच्चं ववत्थीतविभासत्ता वाधिकारस्स; सामत्थी येनागमोव स च रस्ससरस्सेव होति तस्स रस्सानुगतत्ता ।

लोपो- ।

निग्गहीतस्स लोपो होति वा क्वचि; क्याहं कीमहं, सा रत्तो संरत्तो; सल्लेखो-गत्तुकामो-गन्तुमनोतिआदिसु निच्चं ।

परसरस्स-

निग्गहीतम्हा परस्स सरस्स लोपो होति वा क्वचि; त्वंसि त्वमसि ।

वग्गे वग्गन्तो-

निग्गहीतस्स खो वग्गे वग्गन्तो वा होति पच्चा सत्त्या; तद्धरोति तं करोति, तज्जरति तं चरति, तण्ठानं तं ठानं, तन्धनं तं धनं, तम्पाति तं पाति; निच्चं पद मज्झे, गन्त्वा; क्वचज्जत्रापि, सन्तिट्ठति ।

येवहिसुज्जो- ।

यएवहिसद्देसु निग्गहीतस्स वा ओ होति; ययज्जदेव, तज्जेव, तज्भि; वात्वेव-यंयदेव ।

ये संस्स-

संसद्दस्स यं निग्गहीतं तस्स वा ओ होति यकारे; सज्जमो संयमो ।

मयदा सरे- ।

निग्गहीतस्स मयदा होन्ति वा सरे क्वचि; तमहं, तयिदं, तदलं; वात्वेव-तं अहं ।

वनतरगा चागमा- ।

एते मयदा चागमा होन्ति सरे वा क्वचि; तिवङ्गीकं, इतो नायति, चिनित्वा, तस्मातिह, निरोजं, पुथगेव, इधमाहु, यथयिदं, अत्तदत्थं; वात्वेव-अत्तत्थं; अतिप्पगो खो तावाति-पठमन्तो पगसद्दोव ।

छा लो- ।

छसद्दा परस्स सरस्स ल्कारो आगमो होति वा; छळहं, छळायतनं; वात्वेव-छ अभिज्जा ।

तदमिनादीनि-

तदमिनादीनि साधूनि भवन्ति? तं इमिना तदमिना, सकिं आगामी सकदागामी, एकं इध अहं एकमिदाहं, संविधाय अवहारो संविदावहारो, वारिनो वाहको वलाहको, जीवनस्स मूतो जीमूतो, छवस्स सयनं सुसानं, उद्धं खमस्स उदुक्खलं, पिसि तासो पिसाचो, महियं रवतीति मयूरो; एवमज्जेपि पयोग तो'नुगन्तब्बा; परेसं पिसोदरादिवेदं दट्ठब्बं ।

तवग्गवरणानं ये चवग्गबयजा- ।

तवग्गवरणानं चवग्गबयजा होन्ति यथाक्कमं यकारे; अपूच्चण्डकायं, तच्छं, यज्जेवं, अज्झत्तं, थज्जं, दिब्बं, पय्येसना, पोक्खरज्जो; क्वचीत्वेव-रत्त्या ।

वग्गलसेहि ते-

वग्गलसेहि परस्स यकारस्स क्वचि ते वग्गलसा होन्ति; सक्कते, पच्चते, अट्टते, कुप्पते, फल्लते, अस्सते, क्वची त्वेच-क्याहं ।

हस्स विपल्लासो-

हस्स विपल्लासो होति यकारे; गुहं ।

वे वा- ।

हस्स विपल्लासो होति वा वकारे; बक्खाबाधो बह्वा बाधो ।

तथनरानं टठणला- ।

तथनरानं टठणला होन्ती वा; दुक्कटं, अट्टकथा, गहणं, पलिघो, पलायति, वात्वेच-दुक्कतं; क्वचीत्वेव-सुगतो ।

संयोगादिलोपो-

संयोगस्स यो आदिभुतो वयवो तस्स वा क्वची लोपो होति; पुप्फंसा, जायते गिनि ।

विच्छाभिक्खज्जेसु द्वे-

वीच्छायमाभिक्खज्जे च यं वत्तते तस्स द्वे रूपानि होन्ति, क्रियाय गुणेन दब्बेन वा भिन्ने अत्थे व्यापितु मिच्छा वीच्छा; रुक्खंरुक्खं सिञ्चति, गामोगामो रमणीयो, गामे गामे पानीयं, गेहे गेहे इस्सरो, रसं रसं भक्खयती, किरियं किरियमारहते ।

अत्थियेवानुपुब्बिये पि वीच्छा, मूले थूला, अग्गे अग्गे सुखुमा; यदि हि एत्थ मूलगगभेदो न सिया आनुपुब्बियम्पि न भवेय्य, (जेट्ठं जेट्ठमनुपुब्बेसय) मासकं मासकं इमम्हा कहापणा भवन्तानं द्विन्नं देहीति- मासकं मासकमिच्चेतस्मा वीच्छावगम्यते सद्धन्तरतो पन इमम्हा कहापणाति अवधारणं; पुब्बं पुब्बं पुप्फन्ति, पठमं पठमं पच्चन्तीति वीच्छाव; इमे उभो अट्ठा कतरा कतरा एसं द्विन्नमट्ठा, सब्बे इमे अट्ठा कतमा कतमा इमेसं अट्ठा, इहापि वीच्छाव; आभिक्खज्जं-पोनोपुज्जं, पचति पचति पपचति पपचति, लुनाहि लुनाहित्वेवायं लुनाति, भुत्वा भुत्वा गच्छति, पटपटा करोति, पटपटायति ।

स्यादिलोपो पुब्बस्सेकस्स- ।

वीच्छामेकस्स द्वित्ते पुब्बस्स स्यादिलोपो होति, एकेकस्स, कथं मत्थकमत्थकेनाति? स्यादिलोपो पुब्बस्साति योगविभागा; न चातिप्पङ्गो योगविभागा इट्ठप्पसिद्धीति ।

सब्बादीनं वीतिहारे- ।

सब्बादीनं वीतिहारे द्वे भवन्ति पुब्बस्स स्यादिलोपो च; अज्जमज्जस्स भोजका, इतरीतरस्स भोजका ।

याव बोधं सम्भमे- ।

तुरितेनापायहेतुपदस्सनं सम्भमो, तस्मिं सति वत्तु यावन्तेह सद्धेहि सोत्थो विज्जायते तावन्तो सदा पयुज्जन्ते; सप्पो सप्पो, बुज्झस्सु बुज्झस्सु बुज्झस्सु, भिन्नो भिक्खुसङ्घो भिन्नो भिक्खुसङ्घो ।

बहुलं- ।

अयमधिकारो आसत्थपरिसमत्तिया तेन नातिप्पसङ्गो इट्ठसिद्धि च ।

इति मोगल्लानव्याकरणे वृत्तीयं पठमो कण्डो ।

द्वेद्वेकानेकेसु नामस्मा सियोअंयोनाभिसनं स्माहिसनंस्मिंसु- ।

एतेसं द्वे द्वे होन्ति एकानेकत्थेसु वत्तमानतो नामस्मा; मुनि मुनयो, मुनिं मुनयो, मुनिना मुनीहि, मुनिस्स मुनीनं, मुनिस्मा मुनीहि, मुनिस्स मुनीनं, मुनिस्मिं मुनीसु, एवं कुमारी कुमारियो, कज्जा कज्जायोति; एतानि सत्त दुकानि सत्तविभक्तियो; विभागो विभक्तीति कत्वा-एत्थ सिअमितीकारा कारा “किमंसिसू”ति । संकेतत्था ।

कम्मे दुतिया- ।

करीयति कत्तुक्रियायाभीसम्बन्धीयतीति कम्मं, तस्मिं दुतिया विभत्ति होति; कटं करोति, ओदनं पवति, आदिच्चं पस्सति, ओदनो पच्चतीति-ओदनसद्वतो कम्मता नप्पतीयते, किं चरहि? आख्याततो; कटं करोति विपुलं दस्सनीयन्ति-अत्थेव गुण युत्तस्स कम्मता; इच्छिते'पि कम्मत्ताव दुतिया सिद्धा; गावुं पयो दोहति, गोमन्तं गावं यावति, गवमवरुन्धति वजं, माणवकं मगं पुच्छति, गोमन्तं गावं भिक्खते, रुक्खमव चिनाति फलानि, सिस्सं धम्मं ब्रूते, सिस्सं धम्ममनुसासति ।

एवमनिचछिते'पि; अहिं लङ्घयति, वीसं भक्खेति; यन्ने विच्छितं नापि अनिच्छितं तत्थापि दुतीया सिद्धा; गामं गच्छन्तो रुक्खमूलमुपसप्पति, पथविं अधिसेस्सति, गाममधितिट्ठति, रुक्ख मज्झासतेति-अधिसीठासानं पयोगे'धिकरणे कम्मवचनिच्छा ।

वत्तिच्छातो हि कारकानि होन्ति; तं यथा- वलाहका विज्जोतते, वलाहकस्स विज्जोतते, वलाहको विज्जोतते, वलाहके विज्जोतते, वलाहकेन विज्जोततेति ।

एवमभिनविसस्स वा, धम्ममभिनविसते धम्मे वा, तथा उपन्वज्झावसस्साभोजननवुत्तिचनस्स; गाममुपवसति, गाम मनुवसति, पब्बतमधिवसति, घरमावसति; अभोजननवुत्तिवच नस्साति-किं? गामे उपवसति-भोजननवुत्तिं करोतीति अत्थो । तप्पानाचारे'पि कम्मत्ताव दुतिया सिद्धा, नदिम्पिवति, गामं चरति; एवं सचे मं नालपिस्सतीति-आदिसुपि ।

विहिताव पटियोगे दुतिया, पटिभन्तु तं चुन्द बोज्झङ्गाति-तं पटि बोज्झङ्गा भासन्तूति अत्थो; यदा तु धातुना युत्तो पति तदा तेनायोगा सम्बन्धे छट्ठी च तस्स नप्पटि भातीति? अक्खे दिब्बति, अक्खेहि दिब्बति, अक्खेसु दिब्बतीतिकम्मकरणाधिकरणवचनिच्छा ।

कालद्धानमच्चन्तसंयोगे- ।

क्रियागुणदब्बेहि साकल्लेन कालद्धानं सम्बन्धो अच्चन्तसंयोगे, तस्मिं विज्जायमाने कालसद्देहि अद्द सद्देहि च दुतिया होति; मासमधीते, मासं कल्याणि । मासं गुळधाना, कोसमधीते, कोसं कुटिला नदी, कोसं पब्बतो; अच्चन्तसंयोगेति किं? मासस्स द्वीहमधीते; कोसस्सेक देसे पब्बतो; पुब्बन्हसमयं निवासेत्वा, एकं समयं भगवा, इमं रत्तिं चत्तारो महाराजाति; एवमादिसु कालवाचीहि अच्चन्तसंयोगत्ताव दुतिया सिद्धा, विभत्तिविपल्लासेन वा बहुलं विधाना-

फलप्पत्तियं क्रियापरिसमत्त्यपवग्गो तस्मिं विज्जाय माने कालद्धानं क्रियायाच्चन्तसंयोगे ततियाभिमता सापि करणत्ताव सिद्धा; मासेनानुवाको'धीतो, कोसेनानुवा को'धीतोति; अनपवग्गेतु असाधकतमत्ता करणत्ताभवे दुतियाव मासमधीतो'नुवाको, न चानेन गहितोति ।

कारकमज्झे ये कालद्धानवाचिनो ततो सत्तमीपपज्चमियो अभिमता; अज्ज भुत्वा देवदत्तो द्वीहे भुज्जिस्सति द्वीहा भुज्जिस्सति, अत्रट्ठो'यमिस्सासो कोसे लक्खं विज्झति, कोसा लक्खं विज्झतीति-तापीह सकसककारकवचनिच्छायेव सिद्धा ।

गतिबोधाहारसद्वत्थकम्मकहज्जादीनं पयोज्जे- ।

गमनत्थानं बोधत्थानं आहारत्थानं सद्वत्थानमकम्मकानं भज्जादीनञ्च पयोज्जे कत्तरि दुतिया होति, सामत्थिया च पयोजकव्यापारेण कम्मतावस्स होतीति पतीयते; गम यति माणवकं गामं, यापयति माणवकं गामं, बोधयति माणवकं धम्मं, वेदयति माणवकं धम्मं, भोजयति माणवकमोदनं, आसयति माणवकमोदनं, अज्झापयति माणवकं वेदं पाठयति माणवकं वेदं, आसयति देवदत्तं, साययति देव दत्तं, अज्जं भज्जापेति, अज्जं कोट्टापेति, अज्जं सन्थरापेति । एतेसमेवाति किं? पाचयति ओदनं देवदत्तेन यज्जदत्तो; पये प्पोति किं? गच्छति देवदत्तो, यदा चरहिगमयति देवदत्तं यज्ज दत्तो, तमपरो पयोजयति तदा गमयति देवदत्तं यज्जदत्तेनेति - भवितब्बं गमयतिस्सागमनत्थत्ता ।

हरादीनं वा- ।

हरादीनं पयोज्जे कत्तरि दुतिया होति वा; हारेति हारं देवदत्तं देवदत्तेनेति वा, अज्झोहारेति सत्तुं देवदत्तं देवदत्तेनेति वा, कारेति देवदत्तं देवदत्तेनेति वा, दस्सयते जनं राजा जनेनेति वा, अभिवादयते गुरुं देवदत्तं देवदत्तेनेति वा ।

न खादादीनं- ।

खादादीनं पयोज्जे कत्तरि दुतिया न होति; खादयति देवदत्तेन, आदयति देवदत्तेन, अक्कापयति देवदत्तेन, सद्दायति देवदत्तेन, कन्दयति देवदत्तेन, नाययति देवदत्तेन ।

वहिस्सानियन्तुके- ।()

वाहयति भारं देवदत्तेन; अनियन्तुकेति-किं? वाहयति गारं बलिवद्दे ।

भक्खिस्साहिंसायं- ।()

भक्खयति मोदके देवदत्तेन; अहिंसायन्ति किं? भक्खयति बलिवद्दे सस्सं ।

ध्यादीहि युत्ता- ।

धिआदीहि युत्ततो दुतिया होति? धिरत्थुमं पूतिकायं, अन्तरा च राजगहं, अन्तरा च नाळन्दं, समाधानमन्तरेण, मुचलिन्दमभितो सरमिच्चादि-छट्ठियापवादो यं ।

लक्खणित्थम्भुतवीच्छास्वभिना- ।

लक्खणादिस्वत्थेस्वहिना युत्तम्हा दुतिया होति; रुक्ख मभिविज्जेतते विज्जु, साधु देवदत्तो मातरमभि, रुक्खं रुक्खमभितिट्ठति ।

पतिपरीहि भागे च- ।

पतिपरीहि युत्तम्हा लक्खणादिसु भागे वत्थे दुतिया होति; रुक्खम्पति विज्जोतते विज्जु, साधु देवदत्तो मातरं पति, रुक्खं रुक्खं पति तिट्ठति, यदेत्थ मं पति सिया, रुक्खं परिविज्जेतते विज्जु, साधु देवदत्तो मातरं परि, रुक्खं रुक्खं परि

तिट्ठति, यदेत्थ मं परि सिया ।

अनुना- ।

लक्खणादिस्वत्थेस्वनुना युत्तम्हा दुतिया होति; रुक्ख मनुविज्जोतते विज्जु, सच्चकिरियमनुपवस्सि; हेतु च लक्खणं भवति, साधु देवदत्तो मातरमनु, रुक्खं रुक्खमनु तिट्ठति, यदेत्थ मं अनुसिया ।

सहत्थे-

सहत्थे'नुना युत्तम्हा दुतिया होति; पब्बतमनुतिट्ठति ।

हीने-

हीनत्थे'नुना युत्तम्हा दुतिया होति; अनुसारिपुत्तं पज्जावन्तो ।

पज्जवन्तो-म ।

उपेन- ।

हिनत्थे उपेन युत्तम्हा दुतिया होति; उपसारिपुत्तं पज्जावन्तो ।

सत्तम्याधिक्ये- ।

आधिक्यत्थे उपेन युत्तम्हा सत्तमी होति; उपखारयं दोणो ।

सामित्ते'धिना- ।

सामिभावत्थे'धिना युत्तम्हा सत्तमी होति; अधिब्रह्मदत्ते पज्जाला, अधिपज्जालेसु ब्रह्मदत्तो ।

कत्तुकरणेसु ततिया- ।

कत्तरि करण चैअ कारके ततिया होति; पुरिसेन कतं, असिना छिन्दति, पकतियाभिरूपो, गोत्तेन गोतमो'सुमेधो नाम नामेन, जातिया सत्तवस्सिकोति-भूधातुस्स सम्भवा करणे एव ततिया; एवं समेन धावति, विसमेन धावति, द्विदोणेन धज्जं किणाति, पज्चकेन पसवो किणातीति ।

सहत्थेन-

सहत्थेन योगे ततिया सिया; पुत्तेन सहागतो, पुत्तेन सद्धिं आगतो? ततियापि छट्ठीव अप्पधाने एव भवति ।

लक्खणे- ।

लक्खणे वत्तमानतो ततिया सिया; तिदण्डकेन परिब्बाजकमद्विखि, अक्खिना काणो, तेन हि अङ्गेन अङ्गिनो विकारो लक्खीयते ।

हेतुम्हि- ।

तक्किरियायोगे ततिया सिया; अन्नेन वसति, विज्जाय यसो ।

पञ्चमीणे वा- ।

इणे हेतुम्ही पञ्चमी होति वा; जलत्ता बद्धो सतेन वा ।

गुणे-

पराङ्गभुते हेतुम्हि पञ्चमी होति वा; जलत्ता बद्धो जलत्तेन वा, पञ्जाय मुत्तो, हुत्वा अभावतो निच्चा, सङ्खार निरोधा विज्जाणनिरोधो ।

छट्ठी हेत्वत्थेहि- ।

हेत्वत्थवचीहि येगे हेतुम्हि छठी सियया; उदरस्स हेतु, उदरस्स कारणा ।

सब्बादितो सब्बा- ।

हेत्वत्थेहि योगे सब्बादीहि सब्बा विभत्तियो होन्ति; को हेतु, कं हेतुं, केन हेतुना, तस्स हेतुस्स, कस्मा हेतुस्मा, कस्स हेतुस्स, कस्मिं हेतुस्मिं; किं कारणं, केन कारणेन; किं निमित्तं, केन निमित्तेन; किं पयोजनं, केन पयोजनेनेच्चेवमादि — हेत्वत्थेहीत्वेव-केन कतं ।

चतुत्थि सम्पदाने- ।

यस्स सम्मा पदीयते तस्मिं चतुत्थि सिया; सङ्खस्स ददाति, आधारविचक्खायं सत्तमीपि सिया, सङ्गे देहि ।

तादत्थ्ये- ।

तस्सेदं तदत्थं तदत्थभावे जोतनीये नामस्मा चतुत्थी सिया; सीतस्स पटिघाताय, अत्थाय हिताय देवमनुस्सानं, नालं दारभरणाय, यूपाय दारु, पाकाय वजतीत्वेवमादि ।

कस्स सादुं न रुच्चति, मा आयस्मन्तानमि सङ्गभेदो रुच्चत्थ, खमति सङ्खस्स, भत्तमस्स नच्छादेतीति-छट्ठी सम्बन्ध वचनिच्छायं; न चेवं विरोधो सिया सदिसरूपत्ता एवं विधेसु च सम्बन्धस्स सदिकानुमतत्ता कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसीति- अत्थमत्ते पठमा ।

एवमज्जापि विज्जेय्या परतो'पि यथागमं ।

रज्जो सतं धारेति, रज्जो छत्तं धारेतीति सम्बन्धे छट्ठी; एवं रज्जो सिलाघते, रज्जो हनुते, रज्जो उप तिड्डते, रज्जो सपते, देवापि तस्स पिहयन्ति तादिनो, तस्स कुज्झ महावीर, यदि तं तस्स पकुप्पेय्यं, दुभयति दिसानं मेघो, यो मित्तानं न दूहती, [] यो अप्पदुट्टस्स नरस्स दुस्सति, क्याहं अय्यानं अपरज्झामि, इस्सयन्ति समणानं तिथिया, धम्मेन नयमानानं का उसूय, [] रज्जो भाग्यमा रज्झति, रज्जो भाग्यमिक्खते, तेन याचितो अयाचितो वा तस्स गावो पटिसुणाति, गावो आसुणाति, भगवतो पच्चस्सोसुं, होतु पतिगिणाति, होत्वनुगिणाति, आरोवयामि वो, पतिवेदयामि वो, धम्म ते देसिस्सामि, यथा नो सत्था व्याकरेय्य, अलं ते इध वासेन, किं ते जटाहि दुम्मेध, अरहति मल्लो मल्लस्साति —जीवितं तिणायपि न मज्जमनोति तादत्थ्ये चतुत्थि; तिणेन यो अत्थो तदत्थायपीति अत्थो;

“यो च सितच उण्हच तिणा भिय्यो न नमज्जति”

तिणमिव जीवितं मज्जमानोति-सविसयाव विभत्तियो; सग्गाय गच्छतीति-तादत्थ्ये चतुत्थि, यो हि सग्गं गच्छति तदत्थं तस्स गमनन्ति—कम्मववनिच्छायं तु दुतियाव - सग्गं गच्छति; आयुं भोतो होतु, चिरं जीवितं भदं कल्याणं अत्थं पयोजनं कुसलं अनामयं हितं पत्थं सुखं सातं भोतो होतु; साधु सम्मुति मेतस्स, पुत्तस्साविकरेय्य गुहमत्थं, तस्स मे सक्को पातुरहोसि, तस्स पहिणेय्य, भिक्खूनं दूतं पाहेसि, कप्पति समणानं आयोगो, एकस्स द्विन्नं तिण्णं वा पहीति, उपमं ते करिस्सामि, अज्जलिं ते पगण्हामि, तस्स फासु, लोकस्सत्थो, नमो ते पुरिसाजज्ज, सोत्थि तस्स, अलं मल्लो मल्लस्स, समत्थो मल्लो मल्लस्स, तस्स हितं तस्स सुखं, स्वागतं ते महाराजाति-सब्बत्थ छट्ठी सम्बन्धे ।

एवं विधमज्जम्पेवं विज्जेय्यं यथागमं ।

पञ्चम्यवधिस्मा- ।

पदत्थावधिस्मा पञ्चमी विभत्ति होति; गामस्मा आगच्छति एवं चोरस्मा भायति, चोरस्मा उत्तसति, चोरस्मा तायति चोरस्मा रक्खतीति ।

सवेभायथ दुक्खस्स, पमादे भयदस्सिवा तसन्ति दण्डस्साति, -छट्ठिसत्तमियो'पि होन्तेव सम्बन्धाधारववनिच्छायं अज्जेना पराजेति, पटिपक्खे पराजेतीति-सवीसयाव विभत्तियो; सचे केवट्टस्स परज्जिस्सामीति- छट्ठीपि होति सम्बन्धववनिच्छायं, यवेहि गावो वारेति, पापा चित्तं निवारये, काके रक्खति तण्डुलाति-सविसयेव पञ्चमी? चित्तं रक्खेथ मेधावीति-दुतियाव दिस्सति कम्मत्थे; उपज्झाया अन्तरधारयति, उपज्झाया अधीते; कामतो जायती सोकोति-सविसयेव पञ्चमी; तत्थेमिच्छद्दयो'पि होन्तेव सविसये; हिमचन्ता पभवति गङ्गा, पाणातिपाता विरमस्सु खिप्पं, अज्जो देवदत्ता, भिन्नो देवदत्ताति-समिसयेव पञ्चमी; अज्जो देवदत्ता, भिन्नो देवदत्ताति-सविसयेव पञ्चमि; एवं आरा सो [] आसवक्खया, इतरो देवदत्ता, उद्धं पादतला, अधो केसमत्थका, पुब्बो गामा, पुब्बेव सम्बोधा, ततो परं, ततो अपरेन समयेन, ततुत्तरिन्ति, सम्बन्ध वचनिच्छायं छट्ठीपि; पुरतो गामस्स, दक्खिणतो गामस्स, उपरि पब्बतस्स, हेट्ठा पासादस्साति; पासादमारुह पेक्खति, पासादा पेक्खति, आसने उपविसित्वा पेक्खति आसना पेक्खतीति-अवधि वचनिच्छायं पञ्चमी; पुच्छनख्यानेसुपि; कुतो भवं, पाटलिपुत्त स्माति; तथा देसकालमाने'पि; पाटलिपुत्तस्मा राजगहं सत्त योजनानि सत्तसु योजनेसूति वा; एवमितो तिण्णं मासा नमच्चयेनाति; किच्छा लद्धन्ती-गुणे पञ्चमी; कच्छेन मे अधि गतन्ति हेतुम्हि करणे

वा ततिया; एवं थोका मुत्तो, थो केन मुत्तोति, थोकं वलतीति-क्रियाविसेसने कम्मनि दुतिया; दूरन्तिकत्थयोगे'पि सविसयेव पञ्चमीछट्ठियो सियुं; दूरंगामस्मा, अन्तिकं गामस्मा, दूरं गामस्स, अन्तिकं गामस्साति-दूरन्ति कत्थे ही तु सब्बाव सविसये सियुं बाधकाभावा; दूरो गामो, अन्तिको गामोत्वेवमादि; केचि पनाहु असत्तवचनेहेतेहि पाटिपदिकत्थे दुतियाततियापञ्चमीसत्तमियो सत्तवचनेहि तु सब्बाव सविसयेति; ते पनञ्जेहेव पटिक्खित्ता; दूरं मग्गो, अन्तिकं मग्गोति-क्रियाविसेसनं भुधातुस्स गम्म मानत्ता; सुद्धो लोभनीयेहि धम्मोहि, परिमुत्तो दुक्खस्मा, विविच्चेव कामेहि, गम्भीरतो च पुथुलतो च योजनं, आयामेन योजनं, ततोप्पभुति, यतो सरामि अत्तानन्ती-सविसयेव विभत्तियो ।

अपपरीहि वज्जने- ।

वज्जने वत्तमानेहि अपपरीहि योगे पञ्चमी होति; अपसालाय आयन्ति वाणिजा, परिसालाय आयन्ति वाणिजा, सालं वज्जेत्वाति अत्थो; वज्जनेति किं? रुक्खं परिविज्जोतते विज्जु, आपाटलिपुत्तस्मा वस्सि देवोति-मरियादाभिविधिम्हियेव पञ्चम, विना पाटलपुत्तेन सह वेति-विसेसो; एवं याव पाटलिपुत्तस्म वस्सि देवोति ।

पटिनिधिपटिदानेसु पतिना- ।

पटिनिधिम्हि पटिदाने च वत्तमानेन पतिना योगे नामस्मा पञ्चमी विभत्ति होति; बुद्धस्मा पति सारिपुत्तो, घटमस्स तेलस्मा पति ददाति, पटिनिधिपटिदानेसूति-किं? रुक्खं पति विप्पोतते ।

रिते दुतिया च-

रिते सद्देन योगे नामस्मा दुतिया होति पञ्चमी च रिते सद्धम्मं, रिते सद्धम्मा ।

विनाञ्जत्र ततिया च- ।

विनाञ्जत्रसद्देहि योगे नामस्मा ततिया च होति, दुतियापञ्चमियो च; विना वातेन, विना वातं, विना वातस्मा, अञ्जत्र एकेन पिण्डपातनीहारकेन, अञ्जत्र धम्मं, अञ्जत्र धम्मा ।

पुथनानाहि- ।

एतेहि योगे ततिया होति पञ्चमी च; पुथगेव जनेन, पुथगेव जनस्मा, जनेन नाना, जसन्मा नाना ।

सत्तम्याधारे- ।

क्रियाधारभुतकत्तुकम्मानं धारणेन यो क्रियायाधारो तस्मिं कारके नामस्मा सत्तमि होति; कटे निसीदति, थालियं ओदनं पचति, आकासे सकुणा, तिलेसु तेलं, गङ्गायं वज्रो ।

निमित्ते- ।

निमित्तत्थे सत्तमी होति; अजिनम्हि हज्जते दीपि, मुसा वादे पाचित्तियं ।

यब्भावो भावलक्खणं- ।

यस्स भावो भावन्तरस्स लक्खणं भवति ततो सत्तमी होति; गावीसु दुहमानासु गतो, दुद्धासु आगतो; भावोति किं? यो जटाहि स भुञ्जति; भावलक्खणन्ति किं; यो भुजते सो देवदत्तो? अकाले वस्सति तस्स, काले तस्स न वस्सतीति- विसयसत्तमी ।

छट्ठी चानादरे- ।

यस्स भावो भावन्तरस्स लक्खणं भवति ततो छट्ठी भवति सत्तमी चानादरे गम्याने ।

“आकोटयन्तो सो नेति सिविराजस्स पेक्खतो ।

मच्चु गच्छति आदाय पेक्खमाने महाजने ॥

गुन्नं सामीति-सम्बन्धे छट्ठी, गेंसु सामीति विसयसत्तमी, एवं गुन्नमिस्सरो गोसिस्सरो, गुन्नं अधिपति गोसु अधिपति, गुन्नं दायादो गोसु दायादो गुन्नं सक्खि गोसु सक्खि, गुन्नं पतिभु गोसुपतिभु, गुन्नं पसूतो गोसु पसूतो, कुसला नच्चगीतस्स कुसला नच्चगीते, आयुत्तो कटकरणस्स आयुत्तो कटकरणे, तथाधारवचनिच्छायं पत्तमी; भिक्खुसु अभिवादेन्ति, मुद्धानि चुम्बित्वा, बाहासु गहेत्वा, हत्थेसु पिद्वाय चरन्ति, पथेसु गच्छन्ति, कदलीसु गजे रक्खन्तीति; जाणस्मिं पसन्नोतिविसयसत्तमी; जाणेन पसन्नोति-करणे ततिया; एवं जाणस्मिं उस्सुक्को जाणेन उस्सुक्कोति ।

यतो निद्धारणं- ।

जातिगुणक्रियाहि समुदायतेकदेसस्स पुथक्करणं निद्धारणं यतो तं करीयति ततो छट्ठीसत्तमियो होन्ति; सालियो सूकधज्जानं पथ्यतमा सालियो सूकधज्जेसु पथ्य तमा, कण्भा गावीनं सम्पन्नखीरतमा कण्हा गावीसु सम्पन्न खीरतमा, गच्छतं धावन्तो सीघतमा गच्छन्तेसु धावन्तो सीघतमा — सीलमेव सुता सेय्योति-अवधिम्हियेव पञ्चमी ।

पठमात्थमन्ते - ।

नामस्माभिधेय्यमन्ते पठमाविभत्ति होति; रुक्खो, इत्थि, पुमा नपुंसकन्ति-लिङ्गमि सद्दत्थोव, तथा दोणो, खारी आळहकन्ति-परिमाणमि सद्दत्थोव, एको, द्वे, बहवोति-संख्यापि सद्दत्थोव ।

आमन्तणे - ।

यतो सद्देनाभिमुखीकरणमामन्तणं तस्मिं विसये पठमा विभत्ति होति; भो पुरिस, भो इत्थि, भो नपुंसक । छट्ठी सम्बन्धे- ।

क्रियाकारकसज्जातो अस्सेदम्भावहेतुको सम्बन्धो नाम तस्मिं छट्ठीविभत्ति होति; रज्जो पुरिसो, सरति रज्जस्साति-सम्बन्धे वट्ठी, रजज्जसम्बन्धिनिं सतिं करोतीति अत्थो; कम्मवचनिच्छायन्तु दुतियाव; सरति रज्जं, तथा रजकस्स वत्थं ददाति, पहरतोपिट्ठिं ददाति पूरति बालो पापस्स,

“अमच्चे तात जानाहि धीरे अत्थस्स कोविदे”

दिवसस्स तिङ्गत्तुं, सकिं पक्खस्स, पूरं हिरञ्जसुवण्णस्स कुम्भिं त्वेवमादि ।

कितकप्पयोगे कत्तुकम्मेसु बहुलं सम्बन्धवचनिच्छायं छट्ठी; साधु सम्मतो बहुजनस्स, सुप्पटिविद्धा बुद्धानं धम्मधातु, धम्मस्स गुत्तो मेधावी, अमतं तेसं परिभुत्तं, तस्सभवन्ति वत्तारो, अविसंवादको लोकस्स, अलज्जीनं निस्साय, चतुन्नं महाभूतानं उपादाय पसादोत्वेवमादि; कत्तुकम्म वचनिच्छायन्तु ततियादुतियायोव सञ्चत्तो पितरा अहं, सरसि त्वं एवरूपिं वाचा भासिता, भगवन्तं दस्सनायत्थेमादि ।

तुल्यत्थेन वा ततिया- ।

तुल्यत्थेन योगे छट्ठी होति ततिया वा; तुल्यो पितु, तुल्यो पितरा; सदिसो पितु, सदिसो पितरा — इह कथं ततियया न होति; अज्जुनस्स तुला नत्थि, केसवस्सुपमा नचेतिनेते ल्यत्था किं चरहि; तुल्यानमोपम्मत्था ।

अअतो योनं टाटे- ।

अकारन्ततो नामस्मा योनं टाटे होन्ति यथाक्कमं टकारा सब्बादेसत्था; बुद्धा, बुद्धे, अतोति-किं? कज्जायो इत्थियो, वधुयो — इध कस्मा न भवति अगगयो, अविधान सामत्थिया ।

नीनं वा- ।

कारन्ततो नामस्मा नीनं टाटे वा होन्ति यथाक्क मं; रूपा, रूपे, रूपानि; अतोत्थेव-अट्ठीनि ।

स्मास्मिन्नं- ।

अकारन्ततो नामस्मा स्मास्मिन्नं टाटे वा होन्ति यथाक्कमं; बुद्धा, बुद्धस्मा, बुद्धे, बुद्धस्मिं; अतोत्थेव-अग्गीस्मा अग्गिस्मिं ।

सस्साय चतुत्थिया- ।

अकारन्ततो परस्स सस्स चतुत्थिया आयो होति वा; बुद्धाय, बुद्धस्स, भिय्यो तादत्थ्येयेवायमायो दिस्सते क्ववि देवज्जत्थ; अतोत्थेव-इसिस्स; चतुत्थियाति-किं? बुद्धस्स मुखं — अत्तत्थन्ति अत्थसद्देन समासो; सब्बादितोपि स्मास्मिं सानं टाट्जाया होन्तेव । निरुत्तिकारानुमतत्ता बुद्ध वचने सन्दस्सनतो व-तत्रेदमुदाहरणं?-

“अस्मा लोका परम्हा च उभया धंसते नरो” त्याहं मन्ते परत्थद्धो; यायेव खो पनत्थाय आगच्छेय्याथो; तमेवत्थं साधुकं मनसि करेय्याथोति ।

घपतेकस्मिं सादीनं यया- ।

घपतो नादीनमेकस्मिं यया होन्ति यथाक्कमं; कज्जाय, रत्तिया, इत्थिया, धेनुया, वधुया; एकस्मिन्तिकिं? कज्जाहि, रत्तीहि ।

स्सा वा तेतिमामूहि- ।

घपसज्जेहि तेतिमामूहि नादीनमेकस्मिं स्सा वा होति; तस्सा कतं, तस्सा दीयते, तस्सा निस्सटं, तस्सा परिग्गहो, तस्सा पतिट्ठितं, ताय वा; एवं एतिस्सा, एताय, इमिस्सा, इमाय, अमुस्सा, अमुया; एतेहीति-किं? सब्बाय, नादीनंत्वेव-सा, घपतोत्वेवतेन, एकस्मिंत्वेच-ताहि, अमूहि ।

नम्हि नुक द्वादनं सत्तरसन्नं- ।

द्वादीनं सत्तरसन्नं संख्यानं नुक होति नम्हि विभत्तिम्हि; द्विन्नं, चतुन्नं, पञ्चन्नं, एवं याव अट्ठारसन्नं; उकारो उच्चारणत्थो, ककारो अन्तावयवत्थो, तेननम्हि न दीघो ।

बहुकतिन्नं- ।

नम्हि बहुनो कतिस्स च सुक्क होति? बहुन्नं, कतिन्नं ।

ण्णंण्णन्नं तितोज्झा- ।

झसज्जा तितो नंवचनस्स ण्णंण्णन्नं होन्ति; तिण्णं, तिण्णन्नं, झाति-किं? तिस्सन्नं ।

उभिन्नं- ।

उभा नंवचनस्स इन्नं होति; उभिन्नं ।

सुज्जस्स- ।

नामस्मा सस्स सुज होति; बुद्धस्स—द्विसकारपाठेन सिद्धे लाघवत्थमिदं ।

स्संस्सास्सायेस्वितरेकज्जेतिमानमि- ।

स्समादिस्वितरादीनमि होति; इतरिस्सं, इतरिस्सा, एकिस्सं, एकिस्सा, अज्जस्सं, अज्जस्सा, एतिस्सं, एतिस्साय, इमिस्सं, इमिस्सा, इमस्साय; एस्विति-किं? इतराय, एसन्ति-किं? सब्बस्सं, सब्बस्सा ।

ताय वा - ।

स्समादिसु तस्सा वा इ होति; तिस्सं, तस्सं, तिस्सा, तस्सा, तिस्साय, तस्साय; स्संस्सास्सायेस्वित्वेव-ताय ।

तेतिमातो यस्स स्साय- ।

ताएताइमातो सस्सस्सायो होति वा; तस्साय, ताय, एतिस्साय, एताय, इमिस्साय, इमाय ।

रत्यादीहि टो स्मिनो- ।

रत्यादीहि स्मिनो टो होति वा; रत्तो, रत्तियं, आदो, आदिस्मिं ।

सुहिसुभस्सो- ।

उभस्स सुहिस्वो होति; उभोसु, उभोहि ।

लुत्तुपितादीनमा सिम्हि- ।

लतुप्पच्चयन्तानं पितादीनञ्चा होति सिम्हि; कत्ता पिता; पितु मातु भातु धीतु दुहितु जामातु नत्तु होतु पोतु ।

गे अ च- ।

लतुपितादीनं अ होति गे आ च; भो कत्त, भो कत्ता, भो पित, भो पिता ।

अयूनं वा दीघो- ।

अ इ उ इच्चेसं वा दीघो होति गे परे तिलिङ्गे; भो पुरिसा, भो पुरिस, भो अग्गी, भो अग्गि, भो भिक्खू, भो भिक्खू ।

घब्रह्मादिते- ।

घतो ब्रह्मादितो च गस्से वा होति; होति कज्जे, होति कज्जा, भो ब्रह्मे, भो ब्रह्म, भो कत्ते, भो कत्त, भो इस्से, भो इसि, भो सखे, भो सख -- सखि सखीति-इत्थियं सिद्धमेव; आकतिगणोयं; एवमञ्जत्रापि ।

नाम्मादीहि- ।

अम्मादीहि गस्सेन होति; भोति अम्मा; भोति अन्ना, भोति अम्बा ।

रस्सो वा- ।

अम्मादीनं गे रस्सो होति वा; भोति अम्म, भोति अम्मा ।

घो स्संस्सास्सायंतिसु- ।

स्समादिसु घो रस्सो होति; तस्सं, तस्सा, तस्साय, तं, सभतिं --एस्विति-किं? ताय, सहाय ।

एकवचनयोस्वघोनं- ।

एकवचने योसुव घओकारन्तवज्जितानं नामानं रस्सोहोति तिलिङ्गे; इत्थिं, इत्थिया, इत्थियो, वधुं, वधुया, वधुयो; दद्धिं, दद्धिना, दद्धिनो, सयम्भुं, सयमभुना, सयमभुवो — अघोनन्ति-किं? कज्जाय, कज्जायो; ओगगहणमुत्तरत्थं ।

गे वा- ।

अघोनं गे वा रस्सो होति तिलिङ्गे? इत्थि, इत्थि, वधु, वधु, दद्धि, दद्धी, सयम्भु, सयम्भु — अघोनंत्वेव-होति कज्जा, भो गो ।

सिस्मिं नानपुंसकस्स- ।

नपुंसकवज्जितस्स नामस्स सिस्मिं रस्सो न होति । इत्थि, दद्धी, वधू, सयम्भु — सिस्मिन्ति-किं? इत्थिं, अनपुंसकस्साति-किं । दद्धि, कुलं ।

गोस्सागसिहिनंसु गावगवा- ।

गसिहिनं चज्जितासु विभत्तिसु गोसदस्स गावगवा होन्ति; गावो, गवो, गावेन, गवेन, गावस्स, गवस्स, गावस्मा, गवस्मा, गावे, गवे; अगसिहिनंसूति-किं? भो गो गो तिट्ठति, गोहि, गोनं ।

सुम्हि वा- ।

गोस्स सुम्हि गावगवा होन्ति वा; गावेसु, गवेसु, गोसु ।

गवं सेन- ।

गोस्स से वा गवं होति सह सेन; गवं, गावस्स, गवस्स ।

गुन्नव नंना- ।

नंवचनेन सह गोस्स गुन्नं होति गवज्ज वा; गुन्नं, गवं, गोनं ।

नास्सा- ।

गोतो नास्स आ होति वा; गावा, गवा, गावेन, गवेन ।

गावुम्हि- ।

अंवचने गोस्स गावु वा होति; गावुं, गावं, गवं—गोस्स गोणादेसो न कतो सदन्तरत्ता ।

यं पितो- ।

पसञ्जीतो अंवचनस्स यं वा होति; इत्थियं, इत्थिं—पितोति-किं?दद्धि, रत्तिं ।

नं झीतो- ।

झसञ्जीतो अंवचनस्स नं वा होति; दद्धिनं, दद्धिं— कथं? बुद्धं आदिच्चबन्धुनन्ति-योगविभागा; ज्ञाति-किं? इत्थिं, ईतोति -किं?अग्निं

योनं नोने पुमे- ।

झितो योनं नोने वा होन्ति यथाक्कमं पुल्लिङ्गे, दद्धिनो, दद्धिने, दद्धी—झीतोत्वेव अग्गी; पुमेति-किं?दद्धीनि, कुलानि ।

नो- ।

झितो योनं नो वा होति पुल्लिङ्गे; दद्धिनो तिष्ठन्ति, दद्धिनो पस्स, दद्धी वा ।

स्मिनो नि- ।

झितो स्मिंवचनस्स नि होति वा; दद्धिनी, दद्धिस्मिं, झितो त्वेव-अग्गिस्मिं ।

अम्बवादीहि- ।

अम्बुआदीहि स्मिनो नि होति वा; फलं पतति अम्बुनि, 'पदुमं यथा पंसुनि आतपे कतं', वात्वेव-अम्बुम्ह, पंसुम्हि ।

कम्मादितो- ।

कम्मादितो स्मिनो नि होति वा; कम्मनी, कम्मे; कम्म चम्म वेस्म भस्म ब्रह्म अत्त आतुम घम्म मुद्ध—कम्मादितोति-किं? बुद्धे ।

नास्सेनो- ।

कम्मादितो नाववनस्स एनो वा होति; कम्मेन, कम्मना, चम्मेन, चम्मना—कम्मादितोत्वेव-बुद्धेन ।

झला सस्स नो- ।

झलतो सस्स नो वा होति; अग्गिनो, अग्गिस्स, दद्धिनो दद्धिस्स, भिक्खुनो, भिक्खुस्स, सयम्भुनो, सयम्भुस्स—कथं? 'यो वा सिस्सो महामुने'ति ।

इतो क्ववी सस्स टानुबन्धेति -()

ब्रह्मादिसु पाठा सस्स ए टानुबन्धो ।

ना स्मास्स- ।

झलतो स्मास्स ना होति वा; अअग्गिना अग्गिस्मा दद्धिना, दद्धिस्मा, भिक्खुना, भिक्खुस्मा, सयम्भुना, सयम्भुस्मा ।

ला योनं वो पुमे- ।

लतो योनं वो होति वा पुल्लिङ्गे; भिक्खवो, भिक्खू, सयम्भुवो, सयम्भु—पुमेति-किं? आयूनि ।

जनत्वादितो नो च- ।

जन्त्वादितो योनं नो होति वो च वा पुल्लिङ्गे; जन्तुनो, जन्तवो, जन्तुयो, गोत्रभुनो, गोत्रभुवो, गोत्रभअ, सहभुनो, सहभुवो, सहभु ।

कुतो- ।

कुप्पच्चयन्ततो योनं नो वा होति पुल्लिङ्गे; विदुनो, विदू, विज्जुनो, विज्ज, सब्बज्जुनो, सब्बज्ज ।

लोपो'मुस्मा- ।

अमुसद्धतो योनं लोपोव होति पुल्लिङ्गे; अमू पुमेत्वेव-अमुयो, अमूनि; वो'पवादा'यं ।

न नो सस्स- ।

अमुस्मा सस्स नो न होति; अमुस्स, नोति-किं? अमुया ।

योलोपनिसु दीघो- ।

योनं लोपे निसुव दीघो होति; अट्ठि, अट्ठीनि; योलोप निसूति-किं? रत्तियो ।

सुनंहिसु- ।

एसु नामस्स दीघो होति; अग्गीसु, अग्गीनं, अग्गीहनि ।

पज्चादीनं चुद्धसन्नम- ।

पज्चादीनं वद्धसन्नं सुनंहिस्व होति; पज्चसु, पज्चन्नं, पज्चहि, छसु, छन्न, छहि; एवं याव अट्ठारसा ।

यवादो न्तुस्स- ।

यवादिसु न्तुस्स अ होति; गुणवन्ता, गुणवन्तं, गुणवन्ते, गुणवन्तेन, इच्चादि—-य्वादोति-किं? गुणवा तिड्ढति ।
अमुस्सा-म ।

न्तस्स च ट वंसे- ।

अंसेसु न्तप्पच्चययस्स ट होति वा न्तुस्स चि;’ यं यं हिराज भजति सतं वा यदि वा असं’’ किच्चानि कुब्बस्स करेय्य किच्चं’’हिमवंच पब्बतं’, ’सुजाति मन्तो’पि अजातिमस्स’ योगविभागेनाज्जत्रापि’चक्खुमा अन्धिता होन्ति’’ वग्गुमुदातीरिया पन भिक्खू वण्णवा होन्ति ।’

योसुज्झिस्स पुमे- ।

झसज्जस्स इस्स योसु वा ट होति पुल्लिङ्गे; अगगसो अगगी—-झग्गहणं किं? इकारन्तसमुदायस्स टो मा सियातिरत्तियो; झग्गहणं किं? दण्डिनो; पुवेति-किं; अट्ठि ।

वेवोसु लुस्स- ।

लसज्जस्स उस्स द्वेवोसु ट होति; भिक्खवे, भिक्खवो, वेवोसूति-किं? चन्तुयो; उग्गहणं किं; सयम्भुवो ।

योम्हि वा क्ववि- ।

योम्हि क्वचि लसज्जस्स वा ट होति; हेतयो, ’नन्दन्ति तं कुरयो दस्सनेन अज्जेव तं कुरयो पापयातु’ वाति-किं हेतुयो ।

पुमालपने वेवो- ।

लसज्जतो उतो योस्सालपने वेवो होन्ति वा पुल्लिङ्गे; भिक्खवे, भिक्खवो, भिक्खू—-पुमेति-किं; आयूनि; आलपनेति-किं? चन्तुयो तिड्ढन्ति; लुतात्वेवै-धेनुयो, सयम्भुवो ।

स्माहिस्मिन्नं म्हाभिम्हि- ।

नामस्मा परेसं स्माहिस्मिन्नं म्हाभिम्हि वा होन्ति यथा क्कमं; बुद्धम्हा, बुद्धस्मा, बुद्धेहि, बुद्धम्हि, बुद्धस्मिं—- बहुलाधिकारापवादवीसये’पि; दससहस्सिम्हि धातुया ।

सुहिस्वस्से- ।

अकारन्तस्स सुहिस्वे होति; बुद्धेसु, बुद्धेहि ।

सब्बादीनं नम्हि च- ।

अकारन्तानं सब्बादीनं ए होति नम्हि सुहिसुच; सब्बेसं सब्बेसु, सब्बेहि—-सब्बादीनन्ति-किं? बुद्धानं; अस्सेत्वेव

अमूसं ।

सब्ब कतर कतम उभय इतर अज्ज अज्जतर अज्जतम;

पुब्बपरापरदक्खिणुत्तराधरानि ववत्थायमसज्जायं-() ।

यत्थ त एत इम अमु किं एक तुम्ह अम्ह (इच्चेते सब्बादयो)

संसानं- ।

सब्बादितो नंवचनस्स संसानं होन्ति; सब्बेसं, सब्बेसानं ।

घपा सस्स स्सा वा- ।

सब्बादीनं घपतो सस्स स्सा वा होति; सब्बस्सा, सब्बाय, पग्गहणमुत्तरत्थं ।

स्मिनो स्सं- ।

सब्बादीनं घपतो स्मिनो स्सं वा होति; सब्बस्सं, सब्बाय; अमुस्सं, अमुया ।

यं- ।

घपतो स्मिनो यं वा होति; कज्जायं, दज्जाय, रत्तियं, रत्तिया, वधुयं, वधुया, सब्बायं, सब्बाय, अमुयं, अमुया ।

तिं सभापरिसाय- ।

सभापरिसाहि स्मिनो तिं वा होति; सभतिं, सहाय, परिसतिं, परिसाय ।

पदादीहि सि- ।

एहि स्मिनो सि होति वा, पदसि, पदस्मिं, बिलसि, बिलस्मिं ।

नास्स सा- ।

पदादीहि नास्स सा होति वा; पदसा, पदेन, बिलसा, बिलेन ।

कोधादीहि- ।

एहि नास्स सा होति वा; कोधसा, कोधेन, अत्थसा, अत्थेन ।

अतेन- ।

अकारन्ततो परस्स नाववनस्स एनादेसो होति; बुद्धेन; अतोति-किं? अग्गिना ।

सिस्सो- ।

अकारन्ततो नामस्मा सिस्स ओ होति; बुद्धो; अतो त्वेव-अग्गि ।

क्वचे वा- ।

अकारन्ततो नामस्मा सिस्स ए होति वा क्वचि; 'वनप्प गुम्बे यथा फुस्सितग्गे' अपवादविसये'पि बहुलं विधाना, सुखे, दुक्खे—-वाति-किं? वनप्पगुम्बो; क्वचीति-किं? पक्खे सब्बत्थ मा होतु ।

अं नपुंसके- ।

अकारन्ततो नामस्मा सस्स अं होति नपुंसकलिङ्गे रूपं ।

योनं नि- ।

अकारन्ततो नामस्मा योनं नि होति नपुंसके; सब्बानि, रूपानि —-निच्चविधाने फलमेकच्चादिसब्बादनं पठमाय ।

झला वा- ।

झलतो योनं नि होति वा नपुंसके; अट्ठिनि, अट्ठी, आयूनि, आयू ।

लोपो- ।

झलतो योनं लोपो होति; अट्ठी, आयू, अग्गी, भिक्खू, झलात्वेव-अग्गयो; पगेव कस्मा न होति; अन्तरङ्गत्ता आकरस्स ।

जन्तुत्वीघेपेहि वा- ।

जन्तुहेतूहि ईकारन्तेहि घपसज्जोहिव परेसं योनं वा लोपो होति; जन्तु जन्तुयो, हेतु हेतुयो, दद्धी दद्धीयो, कज्जा कज्जायो, रत्ती रत्तियो, इत्थी इत्थियो, देणू देणुया, वैधू वधुयो ।

येपस्सिवण्णस्स- ।

पसज्जस्स इवण्णस्स लोपो होति वा यकारे; रत्यो रत्या रत्यं, पोक्खरज्जो पोक्खरज्जा पोक्खरज्जं—-वात्वेव-रत्तियो; पस्साति-किं? दद्धियो; इवण्णस्साति-किं? धेनुयो वधुया; कैथं; अनुज्जातो अहं मत्याति?' ये पस्साति-योगविभागा ।

गसीनं- ।

नामस्मा गसीनं लोपो होति विज्झन्तराभावे; भो पुरिस, अयं दद्धी ।

असंख्येहि सब्बासं- ।

अविज्जमानसङ्ख्येहि परासं सब्बासं विभत्तीनं लोपोहोति; व वा एवएवं । एतस्मायेव लिङ्गा [] असङ्ख्येहि स्याथुप्पत्त्यनुमीयते ।

एकत्थतायं- ।

एकत्थीभावे सब्बासं विभत्तीनं लोपो होति बहुलं; पुत्तीयति, राजपुरिसो, वासिट्ठो—- क्ववि न होति बहुलं विधाना; परन्तपो । भगन्दरो, परस्सपदं, अत्तनोपदं, गवम्पति, देवानम्पियतिस्सो, अन्तेवासी, जनेसुतो, ममत्तं, मामको ।

पुब्बस्मामादितो- ।

अमादेकत्था पुब्बं यदेकत्थं ततो परासं सब्बासं विभत्तीनं लोपो होति; अधित्थी—इध न होति बहुलं विधाना, यथापत्तिया, ययथापरिसाय; पुब्बस्माति-किं? गामं गतो ।

नातोमपञ्चमिया- ।

अमादेकत्था पुब्बं यदेकत्थमकारन्तं ततो परासं सब्बासं विभत्तीनं लोपो न होति अस्तु भवत्यपञ्चम्या; उपकुम्भं, अपञ्चमियाति-किं? उपकुम्भा आनय ।

वा तनियासत्तमिनं-

अमादेकत्था पुब्बं यदेकत्थमकारन्तं ततो परासं ततियासत्तमिनं वा अं होति; उपकुम्भेन कतं, उपकुम्भं कतं, उपकुम्भे निधेहि, उपकुम्भं निधेहि ।

राजस्सि नाम्हि- ।

नाम्हि राजस्सि वा होति; सब्बदत्तेन राजिना; वात्वे वरञ्जा ।

सुनंहिसू- ।

राजस्स ऊ होति वा सुनंहिसु; राजूसु राजेसु, राजूनं रज्जं, राजूभि राजेभि ।

इमस्सानित्थियं टे- ।

इमसद्वस्सानित्थियं टे होति वा सुनंहिसु; एसु इमेसु, एसं इमेसं, एहि इमेहि—अनित्थियन्ति-किं? इमासु, इमायं, इमाहि ।

नाम्भनिमि- ।

इमसद्वस्सानित्थियं नाम्हि अनैमि इच्चादेसा होन्ति; अनेन, इमिना; अनित्थियंत्वेव-इमाय ।

सीम्भनपुंसकस्सायं- ।

इमसद्वस्सानपुंसकस्स अयं होति सिम्हि; अयं पुरिसो, अयं इत्थी; अनपुंसकस्साति-किं?इमं ।

त्यतेतानं तस्स सो-

त्यतेतानमनपुंसकानं तस्स सो होति सिम्हि; स्यो पुरिसो, स्या इत्थि; एवं सो, सा, एसो, एसा —-अनपुंसक स्सेत्वेव-
त्यं, तं, एतं ।

मस्सामुस्स- ।

अनपुंसकस्सामुस्स मकारस्स सो होति सिम्हि; असु पुरिसो, असु इत्थि ।

के वा- ।

अमुस्स मस्स के वा सो होति; असुको अमुको, असुका अमुका, असुकं अमुकं, असुकानि अमुकानि ।

ततस्स नो सब्बासु- ।

तसद्वस्स तस्स नो वा होति सब्बासुविभत्तीसु; ने, ते, नायो, तायो, नं, तं, नानि, तानि इच्चादि ।

ट सस्मास्मिंस्साययस्संस्सासंम्भाहिसविमस्स च- ।

सादिस्विमस्स ततस्स च टो वा होति; अस्सैमस्स, अस्मा, इमस्मा, अस्मिं इमस्मिं, अस्साय इमिस्साय, अस्सं इमस्सं,
अस्सा इमिस्सा, आसं इमासं, अम्हा इमम्हा, अम्हि इमम्हि; अस्स तस्स, अस्मा तस्मा, अस्मिं तस्मिं, अस्साय तस्साय,
अस्सं तस्सं, अस्सा तस्सा, आसं तासं, अम्हा तम्हा, अम्हि तम्हि । स्सायादिग्गहण मादेसन्तरे मा होतुती ।

टा सिस्सिसिस्मा- ।

इसिस्मा सिस्स टे वा होति; 'योनज्ज विनये कङ्खं अत्थधम्मविदू इसे' वात्वेव-इसि ।

दुतियस्स योस्स- ।

इसिस्मा परस्स दुयायोस्स टे वा होति; 'समणे ब्राह्मणे वन्दे सम्पन्नचरणे इसे' वात्वेव-इसयो पस्स; दुतियस्साति-किं?
इसयो तिष्ठन्ति ।

एकच्चादिगतो- ।

अकारन्तेहि एकच्चादीहि योनं टे होति; एकच्चे तिङ्गन्ति, एकच्चे पस्स—-अतोति-किं? एकच्चायो; एवं एसस पठम ।

न निस्स टा- ।

एकच्चादीहि परस्स निस्स टा न होति; एकच्चानि ।

सब्बादीहि परस्स निस्स टा न होति; सब्बानि ।

येयानमेट- ।

अकारन्तेहि सब्बादीहि योनमेट होति; सब्बे तिङ्गन्ति सब्बे पस्स; अतोत्वेव-सब्बायो ।

नाञ्जञ्च नामप्पधाना- ।

नामभुतेहि अप्पधानेहि च सब्बादीहि यं वुत्तं यं चञ्जं सब्बादिकारियन्तं न होति; ते सब्बा, ते पियसब्बा, ते अति सब्बा ।

ततियत्थयोगे- ।

ततियत्थेन योगे सब्बादीहि यं वुत्तं यं चञ्जं सब्बादि कारियन्तं न होति; मासेनपुब्बानं मासपुब्बानं ।

चत्थसमासे- ।

चत्थसमासविसये सब्बादीहि यं वुत्तं यं चञ्जं सब्बादि कारियन्तं न होति; दक्खिणुत्तरपुब्बानं—-समासेति-किं? अमुसञ्च तेसञ्च देहि ।

वेट- ।

चत्थसमासविसये सब्बादीहि यस्सेट वुत्तो तस्स वा होति; पुब्बुत्तरे, पुब्बुत्तरा ।

पुब्बादीहि जहि-

एतेहि पुब्बादीहि छहि सविसये एट वा होति?पुब्बे पुब्बा, परे परा, अपरे अपरा,दक्खिणे दक्खिणा, उत्तरे उत्तरा, अधरे अधरा—-छहीति-किं?ये ।[]

मनादीहि स्मिंसंनास्मानं सिसोओसासा- ।

मनादीहि समीमादीनं सिसोओसासा वा होन्ति यथाक्कं; मनसि मनस्मिं, मनसो मनस्स, मनो मनं, मनसा मनेन,

मनसा मनस्मा—कथं? पुत्तो जातो अवेतसो, हित्वा याति सुमेधसो; सुद्धुत्तरवाससा, हेमकपक्कणवाससेति-सकत्थे णन्ता ।

मन तम तप तेज सिर उर वच ओज रज यस पय

सरवययायवासचेता जलासयाक्खयलोहपटमनेसु-() ।

सतो सम्भे- ।

सन्तसद्वस्स सब भवति भकारे; सम्भि ।

भवतो वा होन्तो गयोनासे- ।

भवन्तसद्वस्स भोन्तादेसो वा होति गयोनासे; भोन्त, भवं, भोन्तो, भवन्तो, भोता, भवता, भोतो, भवतो—भो इति-आमन्तणे निपातो'कुतोनु आगच्छथ भो तयो जना'एवं भन्तेति-भद्वेति-सद्वन्तरेण सिद्धं; भद्वन्त इति-दस्स द्विभावेन ।

सिस्सागितो नि- ।

अग्निस्मा सिस्स नि होति वा; अग्निनी, अग्नि ।

न्तस्सं- ।

सिम्हि न्तप्पच्चयस्स अं होति वा; गच्छं, गच्छन्तो ।

भुतो- ।

भुधातुतो न्तस्स अं होति सिम्हि निच्चं पुनब्बिधाना; भवं ।

महन्तरहत्तानं टा वा- ।

सिम्हि महन्तरहत्तानं न्तस्स टा वा होति; महा, महं, अरहा, अरहं ।

न्तुस्स- ।

सिम्हि न्तुस्सटा होति; गुणवा ।

अंडं नपुंसके- ।

न्तुस्स अंडं होन्ति सिम्हि नपुंसके; गुणवं कुलं, गुणज्च न्तं कुलं—नपुंसकेति किं? सीलवा भिक्खु ।

हिमवतो वा ओ- ।

हिमवतो सिम्हि न्तुस्स ओ वा होति; हिमवन्तो, हिमवा ।

राजादियुवादित्वा - ।

राजादीहि ययुवादीहि च सिस्स आ होति; राजा, ययुवा—-राज ब्रह्म सख अत्त आतुम ।

धम्मो वाज्जत्थे-() ।

दळ्हधम्मा; (दळ्हधम्मो) अस्मा ।

इमो भावे-() ।

अणिमा, लघिमा—-युव सा सुवा मघव पुम वत्तह ।

वाम्भानद्ध - ।

राजादीनं युवादीनं चानडि होति वाम्हि; [] राजानं, राजं, युवानं, युवं ।

योनमानो- ।

राजादीहि युवादीहि च योनमानो वा होति; राजानो, युवानो—-वात्वेव-राजा, राजे, युवा, युवे ।

आयो नो च सखा- ।

सखतो योनमायोनो होन्ति वा आनो च; सखायो, सखिनो, सखानो?वात्वेव-सखा, सखे ।

टे स्मिनो- ।

सखतो स्मिनो टे होति; सखे निच्चत्थो'यमारम्भो ।

नोनासेस्वि- ।

सखस्स इ होति नोनासेसु; सखिनो, सखिना, सखिस्स ।

स्मानंसु वा- ।

सखस्स वा इ होती स्मानंसु; सखिस्मा, सखस्मा, सखीनं, सखानं ।

योस्वंहिसु चारडि- ।

सखस्स वा आरडि होति योस्वंहिसुस्मानंसु च; सखारो सखायो, सखारेसु, सखेसु, सखारं, सखं, सखारेहि, सखेहि, सखारा, सखारस्मा, सखारानं, सखानं ।

लतुपितादिनमसे- ।

लतुप्पच्चयन्तानं पितादीनं चारडि भोति सतो'ञ्जत्र; कत्तारो, पितरो, कत्तारं, पितरं, कत्तारा, पितरा, कत्तरि, पितरि—
-असेति-किं? कत्तुनो, पितुनो ।

नम्हि वा- ।

नम्हि लतुपितादीनमारडि वा होति; कत्तारानं, कत्तूनं, पितरानं, पितुन्नं ।

आ-१

.

नम्हि लतुपितादीनमा वा होति; कत्तानं, कत्तूनं, पितानं, पितुन्नं ।

सलोपो- ।

लतुपितादीहि सस्स लोपो वा होति; कत्तु, कत्तुनो, सकमन्धातु, सकमन्धातुनो, पितु, पितुनो ।

सुहिस्वारडि- ।

सुहिसु लतुपितादीनमारडि वा होति; कत्तारेसु, कत्तुसु, पितरेसु, पितुसु, कत्तारेहि, कत्तुहि, पितरेहि, पितुहि ।

नज्जायोस्वाम- ।

योसु नदीसद्वस्स आमि वा होति; नज्जायो, नदियो ।

टि कतिम्हा- ।

कतिम्हा योनं टि होति; कति तिड्ढन्ति, कति पस्स ।

ट पञ्चादिहि चुद्वसहि- ।

पञ्चादीहि चुद्वसहि संख्याहि योनं टो होति; पञ्च पञ्च, एवं याव अट्टारसा—पञ्चादीहीकि-किं? द्वे तयो चत्तारो; चुद्वसभीति-किं? द्वेवीसतियो ।

उभगोहि टो- ।

उभगोहि योनं टो होति; उभो, उभो, गावो, गावो—कथं? इमेकरत्तिं उभयो वसामाति- टोम्हि यकारागमो ।

आरडिस्मा- ।

आरडादेसतो परेसं योनं टो होति; सखारो, कत्तारो, पतरो ।

टोटे वा- ।

आरडादेसम्हा योनं टोटे वा होन्ति यथाक्कमं; सखारे, सखारे, सखारो—टोग्गहणं लाघवत्थं ।

टा नास्मानं- ।

आरडादेसम्हा नास्मानं टा होति; कत्तारा, कत्तारा, क्वचि वा होति बहकुलाधिकारा; एतादिसा सखारस्मा टि स्मिनो- ।

आरडादेसम्हा स्मिनो टि होति; कत्तरि, पितरि ।

दिवादितो- ।

दिवादीहि नामेहि स्मिनो टि होति; दिवि, भुवि—निच्चं वकारागमो ।

रस्सारडि- ।

स्मिम्हि आरो रस्सो होति; कत्तरि, नत्तरि ।

पितादीनमनत्त्वादीनं- ।

नत्त्वादिवज्जितानं पितादीनमारो रस्सो होति सब्बासु विभत्तिसु; पितरो, पितरं—अनत्त्वादीनन्ति किं? नत्तारो ।

युवादीनं सुहिस्वानडि- ।

सुहिसु युवादीनं आनडि होति; ययुवानेसु, युवानेहि ।

नोनानेस्वा- ।

एसु युवादीनमा होति; युवानो, युवाना, युवाने ।

स्मास्मिन्नं नाने- ।

युवादीहिं स्मास्मिन्नं नाने होन्ति यथाक्कमं; युवाना, युवाने ।

योनं नोने वा- ।

युवादीहि योनं नोने वा होन्ति यथाक्कमिं; युवानो युवाने—वाति-किं?युवे पस्स;नोग्गहणं लाघवत्थं ।

इतो'ञ्जत्थे पुमे- ।

अञ्जपदत्थे वत्तमाना इकारन्ततो नामस्मा योनं नोने वा होन्ति यथाक्कमं पुल्लिङ्गे, तोमरंकुस पाणिनो, तोमरंकुसपाणिने, वात्वेव-तोमरंकुसपाणयो; अञ्जत्थेति-किं?पाणयो ।

ने स्मिनो क्ववि- ।

अञ्जपदत्थे वत्तमाना इकारन्ततो नामस्मा स्मिनो ने होति वा क्वचि; 'कतञ्जुम्हि च पोसम्हि सीलवन्ते अरियवुत्तिने' वात्वेव-अरियवुत्तिम्हि; पुमेत्वेव-अरिययवुत्तिया ।

पुमा- ।

पुमसद्वतो स्मिनो यं वुत्तं तं वा होति; पुमानेपुमे ।

नाम्हि- ।

पुमस्स नाम्हि यं वुत्तं तं वा होति; पुमाना पुमेन ।

सुम्हा च- ।

पुमस्स सुम्हि यं वुत्तं तं आ च वा होति; पुमानेसु, पुमेसु, पुमासु ।

गस्सं- ।

पुमसद्वतो गस्स अं वा होति; भो पुमं, भो पुम, भो इत्थिपुमं, भो इत्थिपुम ।

सास्संसे चानडि- ।

सासद्वस्स आनडि होति अंसे गे च; सानं, सानस्स, भो सान ।

वत्तहा सनन्नं नोनानं- ।

वत्तहा सनन्नं नोनानं होन्ति यथाक्कम; वत्तहा नो, वत्तहानानं ।

ब्रह्मस्सु वा- ।

ब्रह्मस्सु वा होति सनंसु; ब्रह्मनो, ब्रह्मस्स, ब्रह्मूनं ब्रह्मानं ।

नाम्हि- ।

ब्रह्मस्सु होति नाम्हि; ब्रह्मना,

पुमकम्मथामद्धानं वा सस्मासु च- ।

पुदीनमु होति वा सस्मासु नाम्हि च; पुमुनो, पुमस्स; पुमुना, पुमाना, पुमुना, पुमाना; कम्मुनो, कम्मस्स; कम्मुना कम्मस्मा; कम्मुना, कम्मना; ठामुनो, ठामस्स; ठामुना, ठामस्मा; ठामुना, ठामेन; अब्हुनो, अब्धस्स; अब्हुना, अब्धस्मा; अब्धुना, अब्धना ।

युवा सस्सनो- ।

युवा सस्सवा इनो होति, युविनो, युवस्स ।

नोत्तातुमा- ।

अत्तातुमेहि सस्स नो होति वा; अत्तनो, अत्तस्स; आतुमनो, आतुमस्स ।

सुहिसु नक- ।

अत्तआतुमानं सुहिसु वा नक होति; अत्तनेसु, अत्तेसु, आतुमनेसु, आतुमेसु; अत्तनेहि, अत्तेहि; आतुमनेहि, आतुमेहि—कथं?वेरिनेसूति-नक इति योगविभागा ।

स्मास्सना ब्रह्मा च- ।

ब्रह्म अत्तआतुमेहि च स्मास्स ना होति; ब्रह्मना, अत्तना, आतुमना ।

इमेतानमेनाण्वादेसे दुतियायं- ।

इमएतसद्धानं कथितानुकथनविसये दुतियायमेनादेसो होति; इमं भिक्खुं विनयमज्झापयअथो एनं धम्ममज्झापय, इमे भिक्खू विनयमज्झापय अथो एने धम्ममज्झापय; एवमे तस्स च योजनीयं ।

किस्स को सब्बासु- ।

सब्बासु विभत्तिसुकिस्सको होति; को, के, का, कायो, कं, कानि, केनेच्चादि ।

कि सस्मिंसुवानित्थियं- ।

अनित्थियं किस्स कि वा होति सस्मिंसु; किस्स, कस्स, किस्मिं, कस्मिं; अनित्थियन्ति-किं? को, कं।

इमस्सिदं वा-।

अंसिसु सह तेहिइमस्सिदं होति वा नपुंसके; इदं, इमं; इदं, इमं।

अमुस्सादुं-।

अंसिसु सह तेहि अमुस्स अदुं होति वा नपुंसके; अदुं, अमुं; अदुं, अमुं।

सुम्भाम्भस्सास्मा-

अह्मस्स अस्मा होति वा सुम्हि; भत्तीरस्मासु सा तव; वात्वेव-अम्हेसु।

नम्हि तिचतुन्तमित्थियं तिस्सचतस्सा-।

नम्हि तिचतुन्नं तिस्सवतस्सा होन्तित्थियं यथाक्कमं; तिस्सन्नं, वतस्सन्नं; इत्थियन्ति-किं? तिण्णं, चतुन्नं।

तिस्सोचतस्सो योम्हि सविभत्तीनं-। विभत्तिसहितानं तिवतुन्नं योम्हि तिस्सो चतस्सो होन्तित्थियं यथाक्कमं; तिस्सो, चतस्सो

तीणिचत्तारि नपुंसके-।

योम्हिसविभत्तीनं तिचतुन्नं यथाक्कमंतीणि चत्तारि होन्ति नपुंसके; तीणि, चत्तारि।

पुमे तयोचत्तारो-।

योम्हि सविभत्तीनं तिचतुन्नं तयोचत्तारो होन्ति यथाक्कमं पुल्लिङ्गे; तयो, चत्तारो।

चतुरोवा चतुस्स-।

चतुसद्वस्स सविभत्तिस्स योम्भि चतुरो वा होति पुल्लिङ्गे; चतुरो जना संविधाय; कथं? चतुरो निमित्तेनाद्वसासिन्ति लिङ्गविपल्लासा।

मयमस्माम्हस्स-।

येयास्वम्हस्स सविभत्तिस्स अस्माकंममं होन्ति वा यथाक्कमं; अस्माकं, अम्हाकं; ममं, मम।

सिम्भहं-।

सिम्हि अम्हस्स सविभत्तिस्स अहं होति; अहं ।

तुम्हस्स तुवंत्वमम्हि च- ।

अम्ही सिम्हि च तुह्यस्स सविभत्तिस्स तुवंत्वं होन्ति यथाक्कमं; तुवं, त्वं ।

तयातयीनं त्वं वा तस्स- ।

तुम्हस्सतयातयीनं तकारस्सत्त्व होति वा; त्वया, तया; त्वयि, तयि ।

स्माम्हि त्वम्हा- ।

स्माम्हि तुम्हस्स सविभत्तिस्स त्वम्हा होति वा; पत्ता निस्संसयं [] त्वम्हा—वात्वेव-त्वया ।

न्तन्तुनं न्तो योम्हि पठमे- ।

पठमे योम्हि न्तन्तुनं सविभत्तिनं न्तो इच्चादेसो वा होति; गच्छन्तो, गच्छन्ता; गुणवन्तो, गुणवन्ता ।

तं नम्हि- ।

नम्हि न्तन्तुनं सविभत्तिनं तं वा होति; गच्छतं, गच्छन्तानं; गुणवतं, गुणवन्तानं ।

तोतातिता सस्मास्मिंनसु- ।

सादिसुन्तन्तुनं सविभत्तिनं तोतातिता होन्ति वा यथाक्कमं; गच्छतो, गच्छन्तस्स; गुणवतो, गुणवन्तस्स; गच्छता, गच्छन्तम्हा; गुणवता, गुणवन्तम्हा; गच्छति, गच्छन्ते; गुणवति, गुणवन्ते; गच्छता, गच्छन्तेन; गुणवता, गुणवन्तेन ।

टटाअं गे- ।

गे परे न्तन्तुनं सविभत्तीनं टटाअं इच्चादेसा होन्ति; भो गच्छ, भो गच्छा, भोक गच्छं; भो गुणव, भो गुणवा, भो गुणवं ।

योम्हि द्विन्नं दुवेज्जे- ।

योम्हि द्विस्स सविभत्तिस्स दुवेद्वे होन्ति पच्चेकं; दुवे, द्वे ।

दुविन्नं नम्हि वा- ।

नम्हि द्विस्स सविभत्तिस्स दुविन्नं होति वा; दुविन्नं, द्विन्नं ।

राजस्स रज्जं- ।

नम्हि राजसदस्ससविभत्तिस्सरज्जं होति वा; रज्जं, रजानं

नास्मासु रज्जा- ।

नास्मासु राजस्स सविभत्तिस्सरज्जा होति, रज्जा कतं, रज्जानिस्सटं ।

रज्जोरज्जस्सराजिनो से- ।

से राजस्स सविभत्तिस्स रज्जोरज्जस्सराजिनो होन्ती; रज्जो, रज्जस्स, राजिनो ।

स्मिम्हि रज्जेराजिनि- ।

स्मिम्हि राजस्स सविभत्तिस्स रज्जेराजिनि होन्ति; रज्जे,राजिनि ।

समासे वा- ।

समासविसये एते आदेसा राजस्सवा होन्ति; कासिरज्जा, कासिराजेन; कासिरज्जा, कासिराजस्मा; कासिरज्जो, कासिराजस्स; कासिरज्जे, कासिराजे ।

स्मिम्हि तुम्हाम्हानंतयिमयि- ।

स्मिम्हि तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं तयिमयि होन्ति यथाक्कमं; तयि,मययि ।

अम्हि तंमंतवंममं- ।

अम्हि तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं तंमंतवंममं होन्ति यथाक्कमं; तं, मं, तवं, ममं ।

नास्मासुतयामया- ।

नास्मासु तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं तयामया होन्ति यथाक्कमं; तया कतं, मया कतं; तया निस्सटं, मया निस्सटं ।

तवममतुहंमय्हं से- ।

सेतुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं तवममतुहंमय्हं होन्ति यथाक्कमं; तव, तुहं; मम,मय्हं ।

डंडकं नम्हि- ।

नम्हि तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं डंडाकं होन्ति पच्चेकं; तुम्हं, तुम्हाकं, अम्हं, अम्हाकं—यथासङ्ख्यमत्र न

विवच्छते ।

दुतिये योमि वा- ।

तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं पच्चेकं डंडाकं वा होन्ति योमि दुतिये; तुम्हं'तुम्हाकं, तुम्हे; अम्हं,अम्हाकं,अम्हे ।

अपादादो पदतेकवाक्ये- ।

इदमधिकतं वेदितब्बं; पज्जते'नेनत्थोति-पदं, स्याद्यन्तं त्याद्यान्तञ्च; पदसमूहो वाक्यं ।

योर्नहिस्वपञ्चम्या वोनो- ।

अपञ्चमिया योर्नहिस्वपादादो वत्तमानानं पदस्मा परेसं एकवाक्ये ठितानं तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं वो नो होन्ति वा यथाक्कमं; तिड्ढथ वो, तिड्ढथ तुम्हे; तिड्ढाम नो, तिड्ढाम मयं; पस्सति वो, पस्सति तुम्हे; पस्सति नो, पस्सतिअम्हे; दीयते वो, दीयते तुम्हं; दीयते नो,

दीयते अम्हं; धनं वो, धनं तुम्हं; धनं नो, धनं अम्हं; कतं वो, कतं तुम्हेहि; कतं नो, कतं अम्हेहि—अपञ्चम्याति-किं? निस्सटं तुम्हेहि, निस्सटं अम्हेहि; अपादादोत्वेव

“बलञ्च भिक्खूनमनुष्पदिन्नं,
तुम्हेहि पुज्जं पसुतं अनप्पकं” ।

पदतोत्वेव- तुम्हे तिड्ढथ; एकवाक्येत्वेव- देवदत्तो तिड्ढति गामे, तुम्हे तिड्ढथनगरे; सविभत्तीनंत्वेव- अरहति धम्मो तुम्हादिनं; अरहति धम्मो अम्हादिसानं ।

तेमे नासे- ।

नामि से च अपादादो वत्तमानानं पदस्मा परेसं एक वाक्ये ठितानं तुम्हअम्हसद्धानं सविभत्तीनं तेमे वा होन्ति यथाक्कमं; कतं ते, कतं तया; कतंमे, कतं मया; दीयते ते, दीयते तव; दीयते मे, दीययते मम; धनं ते, धनंमे, धनं मम ।

अन्वादेसे- ।

कथितानुकथनविसये तुम्हअम्हसद्धानमादेसा निच्चं भवन्ति पुनब्बिधाना; गामो तुम्हं परिग्गहो, अथो जनपदो वो परिग्गहो ।

सपुब्बा पठमन्ता वा- ।

विज्जमानपुब्बस्मा पठमन्ता परेसं तुम्हअम्हसद्धानमा देसा वा होन्ति अन्वादेसे'पि; गामे पटो तुम्हाकं, अथो नगरे कम्बलो वो; अथो नगरे कम्बलो तुम्हाकं; सपुब्बाति-किं? पटो तुम्हाकं, अथो कम्बलो वो; पठ मन्ताति-किं-पटो नगरे

तुम्हाकं, अथो कम्बलो गामे वो ।

न ववाहाहेवयोगे- ।

चादीहि योगे तुम्हअम्हसद्धानमादेसा न होन्ति; गामो तव च परिग्गहो, मम च परिग्गहो; गामो तव वा परिग्गहो, मम वा परिग्गहो; गामो तवह परिग्गहो, ममह परिग्गहो; गामो तवाह परिग्गहो, ममाह परिग्गहो; गामा तवेव परिग्गहो, ममेव परिग्गहो; एवं सब्बत्थ उदाहररितब्बं—योगेति किं? गामोच ते परिग्गहो, नगरञ्च मे परिग्गहो ।

दस्सनत्थेनालोचने- ।

दस्सनत्थेसु आलोचनवज्जितेसु पयुज्जमानेसु तुम्ह अम्हसद्धानमादेसा न होन्ति; गामो तुम्हे उद्दिस्सागतो, गामो अम्हे उद्दिस्सागतो—अनालोचनेति-किं? गामो वो आलोवेति, गामो नो आलोचेति ।

आमन्तणं पुब्बमसन्तं- ।

आमन्तणं पुब्बमविज्जमानं विय होति तुम्हअम्हसद्धान मादेसविसये; देवदत्त तव परिग्गहो—आमन्तणन्ति-किं? कम्बलो ते परिग्गहो; पुब्बन्ति-किं? 'मयेतं सब्ब मक्खातं तुम्हाकं द्विजपुङ्गवा' परस्स हि [] अविज्जमानन्ता अपादादोति-पटिसेधो न सिया? इवाति-किं? सवनं [] यथा सिया ।

न सामञ्जवचनमेकत्थे- ।

समानाधिकरणे परतो सामञ्जवचनमामन्तणमसन्तं विय न होति; माणवक जटिलक तेपरिग्गहो—परस्सा विज्जमानन्तेपि पुब्बरूपमुपादायादेसो होति; सामञ्ज वचनन्ति-किं? देवदत्त माणवक तव परिग्गहो; एकत्थेति-किं? देवदत्त यज्जदत्त तुम्हं परिग्गहो ।

बहुसु वा- ।

बहुसु वत्तमानमामन्तणं सामञ्जवचनमेकत्थे अविज्जमानं विय वा न होति; ब्राह्मणा गुणवन्तो तुम्हाकं परिग्गहो; ब्राह्मणा गुणवन्तो वो परिग्गहो ।

इति मोग्गल्लाने व्याकरणे वुत्तियं स्यादिकण्डो दुतियो ।

स्यादि स्यादिनेकत्थं- ।

स्याद्यन्तं स्याद्यान्तेन सहेकत्थं होतीति-इदमधिकतं वेदितब्बं; सो च भिन्नत्थानमेकत्थिभावो समासोति वुच्चते ।

असंख्यं विभत्तिसम्पत्तिसमीपसाकल्याभावयथा पच्छायुगपदत्थे- ।

असंख्यं स्याद्यन्तं विभत्त्यादीनमत्थे वत्तमानं स्याद्यन्तेन सहेकत्थं भवति; तत्थ विभत्त्यत्थे ताव-इत्थिसु कथा पवत्ता

अधिति—सम्पत्ति द्विधा अत्तसम्पत्ति समिद्धि चसम्पन्नं ब्रह्मं सब्रह्मं, लिच्छवीनं; समिद्धि भिक्खानं सुभिक्खं । समीपे-कुम्भस्स समीपमुपकुम्भं—साकल्ये-सतिणमज्झो हरति; साग्यधीते—अभावो सम्बन्धिभेदा बहुविधो; तत्र इद्धाभावे-विगता इद्धि सद्विकानं दुस्सद्विकं; अत्थाभावे-अभावो मक्खिकानं निम्मक्खिकं; अतिक्कमाभावे-अतिगतानि तिणानि नित्तिणं; सम्पताभावे-अतिगतं लहुपापुरणं अति लहुपापुरणं; लहुपापुरणस्स नायमुपभोगकालोति अत्थो । ययथात्थो'नेकविधो; तत्र योग्गतायं-अनुरूपं सुरूपो वहति; विच्छायं-अन्वद्धमासं; अत्थानतिवत्तियं- यथासत्ति; सदिसत्ते-सदिसो किखिया[] सकिखि; आनुपुब्बियं- अनुजेट्ठं; पच्छात्थे [-]अनुरथं; युगपदत्थे-सचक्कं निधि ।

यथा न तुल्ये- ।

यथासद्दोतुल्यत्थे वत्तमानो स्याद्यन्तेन सहेकत्थो न भवति; यथा देवदत्तो तथा यज्जदत्तो ।

यावावधारणे- ।

यावसद्दो'वधारणे वत्तमानो स्याद्यन्तेन सहेकत्थो भवति; अवधारणमेत्तकता परिच्छेदो; यावामत्तं ब्राह्मणे आमन्तय; यावजीवं—अवधारणेति-किं, याव दिन्नंताव भुत्तं नावधारयामि कित्तकं मया भुत्तन्ति ।

पय्यपाबहितीरोपुरेपच्छावा पञ्चम्या- ।

परिआदयो वज्जम्यन्तेन सहेकत्था होन्ति वा; परि पब्बतं वस्सि देवो, परिपब्बता; अपपब्बतं वस्सि देवो, अप पब्बता; आपाटलिपुत्तं वस्सिदेवो, आपाटलिपुत्ता; बहिगामं, बहिगामा; तिरोपब्बतं, तिरोपब्बता; पुरेभत्तं, पुरेभत्ता; पच्छाभत्तं, पच्छाभत्ता—वेताधिकारो

समीपायामेस्वनु- ।

अनुसद्दो सामीप्ये आयामे च वत्तमानो स्याद्यन्तेन सहेकत्थो होती वा; अनुवनमसनि गता; अनुगङ्गं बाराणसी—समीपायामेस्विति-किं, रुक्खमनुविज्जोतते विज्जु ।

तिट्ठग्वादिनि- ।

तिट्ठगुप्पभुतीनि, एकत्थिभावविसये निपातीयन्ते; तिट्ठन्ती गावो यस्मिं काले तिट्ठगु, कालो; वहग्गु, कालो; आयतिगवं, खलेयवं, लूनयवं, लूयमानयवमिच्चादि—व्यन्तो'पेत्थ; केसाकेसि; दण्डादण्डि—तथा वेलाप्पभावनत्थो'पि; पातो नहानं पातनहानं; सायं नहानं सायनहानं; पातकालं, सायकालं; पातमेघं, सायमेघं; पातमगं, सायमगं ।

ओरेपरिपटिपारेमज्झेहेट्ठ्ठाधोन्तो वा छट्ठीया- ।

ओरादयो सद्दा छट्ठियन्तेन सहेकत्था वा होन्ति; एकारन्तत्तं निपातनतो—ओरेगङ्गं; उपरिसिखरं; पटि सोतं; पारेयमुनं; मज्जेगङ्गं; हेट्ठापासादं; उद्धगङ्गं; अधोगङ्गं; अन्तोपासादं—पुन वाविधाना गङ्गाओरमिच्चा दिपि होति ।

तं नपुंसकं- ।

यदेतमतक्कन्तमेकत्थं तं नपुंसकलिङ्गं वेदितब्बं; तथा वेवोदाहटं; वा क्वचि बहुलाधिकारा—यथापरिसं, यथा परिसाय; सकाय सकाय परिसायाति अत्थो ।

अमादि- ।

अमादिस्याद्यन्तं स्याद्यान्तेन सह बहुलमेकत्थं होति; 'गामं गतो' गामगतो; 'मुहुत्तं सुखं' मुहुत्तसुखं । वुत्तिये वोपपदसमासे-कुम्भकारो; सपाको; तन्तवायो; चरा हरो—न्तमानक्तवन्तुहि वाक्यमेव; धम्मं सुणन्तो; धम्मं सुणमानो; ओदनं भुत्तवा ।'

रज्जा हतो' राजहतो; 'असिना छिन्नो' असिच्छिन्नो; पितुसदिसो; पितुसमो; सुखसहगतं; 'दधिना उपसितं भोजनं' दधिभोजनं; 'गुळेन मिस्सो ओदनो' गुळोदनो । वुत्ति पदेनेवोपसित्तादिक्रियायाख्यापनतो नत्थायुत्तत्थता ।

क्ववि वुत्तियेव; उरगो पादपो—क्ववि वाक्यमेव; फरसुना छिन्नवा; दस्सनेन पहातब्बा ।'

बुद्धस्सदेय्यं' बुद्धदेय्यं; 'यूपाय दारु' यूपदारु; 'रजनाय दोणि' रजनदोणि; इध न होति-सङ्खस्स दातब्बं—कथं, एतदत्थो एतदत्थन्ति-अज्जपदत्थे भविस्सति ।'

सवरेहि भयं' सवरभयं; गामनिग्गतो, मेथुनापेतो । क्वचि वुत्तियेव; कम्मजं, चित्तजं—इध न होति-रुक्खा पतितो ।'

रज्जो पुरिसो' राजपुरिसो—बहुलाधिकारा न्तमान निद्धारियपूरणभावतित्तत्थेहि न होति; ममानुकुब्बं; ममानु कुरुमानो; गुन्नं कण्हा सम्पन्नखीरतमा; सिस्सानं पञ्चमो; पटस्स सुक्कता—क्वचि होतेव; वत्तमानसामीप्यं—कथं ब्राह्मणस्स सुक्का दन्ताति-सापेक्खताय न होति—इध पनहोतेव चन्दनगन्धो; नदीघोसो; कज्जारूपं; कायसम्फस्सो? फलरसोति [—] फलानंतित्तो; फलानमासितो [] फलानं सुहितो; ब्राह्मणस्सौच्चं गेहन्ति; सापेक्ख ताय न होति—रज्जोपाटलिपुत्तकस्सधनन्ति—धन सम्बन्धे छट्ठीति पाटलिपुत्तकैनसम्बन्धाभावा नहेस्सति; रज्जो' गोव अस्सो च पुरिसो चा'ति भीन्नत्थतायं [] वाक्य मेव—'रज्जो गवास्सपुरिसा राजगवास्सपुरिसाति वुत्ति होतेवेकत्थिभावे । 'दानेसोण्डो' दानसोण्डो; धम्मरतो; दानभिरतो—क्वचिवुत्तियेव; कुच्छिसयो; थलट्ठो; पङ्कजं; सरोरुहं इध न होति भोजने मत्तज्जुता; इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता; आसने निसिन्नो आसने निसीदितब्बं ।

विसेसनमेकत्थेन- ।

विसेसनं स्याद्यन्तं विसेस्सेन स्याद्यान्तेन समानाधिकरणेनसहेकत्थं होति; 'नीलज्ज तं उप्पलज्जे'ति निलुप्पलं, 'छिन्नज्ज तं परूळ्हज्जे'ति छिन्नपरूळ्हं; सत्थिव सत्थी, 'सत्थी च सासामा चे'ति सत्थिसामा; सीहोव सीहो, 'मुनि च सोसीहो वा'तिमुनिसीहो; 'सीलमेव धनं' सीलधनं—क्वचि वाक्यमेव, पुण्णो मन्ताणिपुत्तो; चित्तो गहपति ।—क्वचि वुत्तियेव; कण्हसप्पो; लोहितसालि । विसेसनन्ति-किं? तच्छको सप्पो । एकत्थेनेति-किं? काळम्हा अज्जो—कथं, पत्त जीविको आपन्नजीविको [] मासजातोति-अज्जपदत्थे भविस्सति ।

नज- ।

नञिच्चेतं स्याद्यन्तं स्याद्यन्तेन सहेकत्थं होति; न ब्राह्मणो अब्राह्मणो—बहुलाधिकारतो असमत्थेहिपि केहिचि होति; अपुनगेय्या, गाथा—अनोकासं कारेत्वा अमूलामूलं गन्त्वा—ईसकळारो ईसपिङ्गलोति-स्यादि स्यादिनेकत्थन्ति समासो; वाक्यमेव वातिप्पसङ्गाभावा ।

कुपादयो निच्चमस्यादिविधिम्हि- ।

कुसद्वो पादयो च स्याद्यन्तेन सहेकत्था होन्ति निच्चं स्यादिविधिविसयतो'ञ्जत्थ; 'कुच्छितो ब्राह्मणो' कुब्राह्मणो, 'ईसकं उण्हं' कदुण्हं; पनायको, अभिसेको, पकरित्त्वा, पकत्तं, दुप्पुरिसो, दुक्कत्तं, सुपुरिसो, सुकत्तं, अभित्थुत्तं, अतित्थुत्तं, आकळारो, आबद्धो । पादयो गताद्यत्थे पठमाय()' पगतो आचरियो' पाचरियो; पन्तेवासी—अच्चादयो कन्ताद्यत्थे दुतियाय;()' अतिक्कन्तो मच'मतिमञ्चो; अतिमालो । अवादयो कुट्टाद्यत्थे ततियाय;()' अवकुट्टं कोकिलाय वन'मवकोकिलं; अवमययूरं । परियादयो गिलानाद्यत्थे चतुत्थिया; () 'परिगिल नो'ज्जेनाय' परियज्जेनो—न्यादयो कन्ताद्यत्थे पञ्चमिया()' निक्खन्तोकोसम्बिया' निक्कोसम्बि—अस्यादिविधिम्हीति किंरुक्खम्पति विज्जोतते ।

ची क्रियत्थेहि- ।

चीप्पच्चयन्तो क्रियत्थेहि स्याद्यन्तेहि सहेकत्थो होति; मलिनी करिय ।

भुसनादरानादरेस्वलंसासा- ।

भुसनादिस्वत्थेस्वलमादयो सदा क्रियात्थेहि स्याद्यन्तेहि सहेकत्था होन्ति; अलंकरिय; सक्कच्च; असक्कच्च—भुसनादीसूति-किं? अलं भुत्वा गतो; सक्कत्वा गतो; असक्कत्वा गतो; परियत्तं सोभनमसोभनन्ति अत्थो ।

अञ्जे च- ।

अञ्जे च सदा क्रियत्थेहि स्याद्यन्तेहि सह बहुलमेकत्था भवन्ति; पुरोभुय; तिरोभुय; तिरोकरिय; उरसिकरिय; मनसिकरिय; मज्जेकरिय; तुण्हिभुय ।

वानेकञ्जत्थे- ।

अनेकं स्याद्यन्तमञ्जस्स पदस्सत्थे एकत्थं वा होति; बहूनि धनानि यस्ससो'बहुधनो; 'लम्बा कण्णा यस्स सो' लम्बकण्णो; 'वजिरं पाणिम्हि यस्ससो'यं' वजिरपाणि; 'मत्ताबहवो मातङ्गा एत्थ' मत्तबहुमातङ्गं, वनं; 'आरूळ्हो वानरोयं रुक्खं सो' आरूळ्हवानारो; 'जितानि इन्द्रियाणि येनसो' जितिन्द्रियो; 'दिन्नं भोजनं यस्ससो' दिन्नभोजनो; 'अपगतं काळकं यस्मा पटा सो'य' मपगतकाळको; 'उपगतादस येसं ते' उपदसा; आसन्नदसा; अदूरदसा? अधिक दसा; 'तयो दस परिमाणमेसं' तिदसा—कथं, दससद्वोसं ख्याने वत्तते परिमाणसद्वसन्निधाना, यथा-पञ्चपरिमाण मेसं' पञ्चका सकुणाति; द्वे वा तयो वापरिमाणमेसं'द्वत्तयो; वासद्वत्थे वा- 'वे वा तयो वा' द्वत्तयो—'दक्खिणस्सा च पुब्बस्सा च दिसाय यदन्तराळं' दक्खिणपुब्बा, दिना; 'दक्खिणा वसा पुब्बा चा'ति वा; 'सह पुत्तेनागतो' सपुत्तो सलोमको, विज्जमानलोमकोति अत्थो एवं सपक्खको; अत्थिखीरा, ब्राह्मणि-अत्थिसद्वो विज्जमानत्थे निपातो—क्वचि गतत्थताय पदन्तरानमप्ययोगो, कण्ठट्टा काळा अस्स कण्ठेकाळो; [] ओट्टमुखमिच मुखमस्सओट्टमुखो; केससङ्घातो चूळा अस्स केसचूळो; सुवण्णविकारो

अलङ्कारो अस्ससुवण्णालङ्कारो;’ पपतितं पण्णमस्स’ पपतितपण्णो, पपण्णो;’अविज्जमाना पुत्ता अस्स’ अविज्जमानपुत्तो;’न सन्ति पुत्ता अस्स’ अपुत्तो—-क्वचि न होतिपञ्चभुत्तवन्तो अस्स, भातुनो पुत्तो अस्स अत्थिति बहुलाधिकारतो ।

तत्थ गहेत्वा तेन पहरित्वा युद्धे सरूपं- ।

सत्तम्यन्तं ततियन्तञ्च सरूपमनेकं तत्थ गहेत्वा तेन पहरित्वा युद्धे’ञ्जपदत्थे एकत्थं वा होति;’केसेसु च केसेसु च गहेत्वा युद्धम्पवत्तं’ केसाकेसि;’दण्डेहि च दण्डेहि च पहरित्वा युद्धम्पवत्तं’ दण्डादण्डि; मुट्ठामुट्ठि “चि वीति हारे’ति । चि समासन्तो [’]चिस्मि । न्त्याकारो—-तत्थ तेनेति-किं? कायद्व कायद्व [] गहेत्वा युद्धं पवत्तं; गहेत्वा पहरित्वाति- किं? रथे च रथे च ठत्वा युद्धंपवत्तं; युद्धेति किं? हत्थे च हत्थे च गहेत्वा सख्यं पचत्तं; सरूपन्ति किं? दण्डेहि च मुसलेहि च पहरित्वा युद्धं पवत्तं ।

चत्थे- ।

अनेकं स्याद्यन्तं चत्थे एकत्थं वा भवति—-समुच्चयो’ण्वाचयो इतरीतरयोगो समाहारो च चसद्वत्था, तत्थ समुच्चयाण्वाचयेसु नेकत्थिभावो सम्भवति- तेसु हि समुच्चयो अञ्जमञ्जनिरपेक्खानमत्तप्पधानानं कत्थचि क्रियाविसेसे चीयमानता-यथा-धवे च खदिरे च पलासे च छिन्दाति; अन्वाचयोव यत्थेको पधानभावेन विधियते अपरो चगुणभावेन- यथा-भिक्षुं चर गावो वानयेति—-इतरञ्चयय तु सम्भवति, तेसु हि अञ्जमञ्जसापेक्खानमव यवभेदानुगतो इतरीतरयोगो- यथा- सारिपुत्तमोगल्लानातिअस्सावयवप्पधानत्ता बहुवचनमेव; अञ्जमञ्ज सापेक्खानमेव तिरोहितावयवभेदो समुदायप्पधानो समाहारो-यथा-छत्तुपाहनन्ति-अस्स पन समुदायप्पधानत्ता एकवचनमेव; ते च समाहारीतररीतरयोगा बहुलं विधाना नियतविसयायेव होन्ति, तत्रायं विसयविभागो निरुत्ति पिटकागतो ।

पाणिपुरिययोगसेनङ्गानं; निच्चवेरीनं; संख्यापरि माणसञ्जानं; खुद्दजन्तुकानं; पचनवद्दालानं; चरणसाधारणानं; एक्झायनपावचनानं; लिङ्गविसेसानं; विविधविरुद्धानं; दिसानं; नदीनञ्च; निच्चं समाहारेकत्थं भवति ।

तिणरुक्खपसुसकुणधनधञ्जव्यञ्जनजनपदानंवा अञ्जे समितरीतरयोगोव ।

पाण्यङ्गानं—-चक्खुसोतं; मुखनासिक; हनुगीवं; छवि मंसलोहितं; नामरूपं; जरामरणं;—-तुरियङ्गानं—- अलसताळम्बरं; मुरजगोमुखं; संखदेद्धिमं; [] मद्दविकपाणविकं; गीतवादतं?सम्मताळं—-योगङ्गानं—-फालपाचनं; युगनङ्गलं—-सेनङ्गानं—-असिसत्तितोमरपिण्डं;[] असिचम्मं; बीळारमूसिकं; काकोलूकं; नागसुपण्णं—-संख्यापरिमाण सञ्जानं—-एककदुकं, दुकतिकं; तिकचतुक्कं, चतुक्कपञ्चकं; दसेकादसकं —- खुद्दजन्तुकानं—-कीटपटङ्गं; कुत्थकिपिल्लिकं; डंसमकसं; मक्खिककिपिल्लिकं—-पवनवद्दालानं—-ओररब्बिकसुकरिकं; साकुन्तिकमागविकं; सपाकवद्दालं; वेन

रथकारं; पुक्कुसछवडाहकं—-चरणसाधारणानं—-अतिसभारद्वाजं; कठकालापं; सीलपञ्जाणं; समथविपस्सनं; विज्जाचरणं—-एक्झायनपावचनानं—-दीघमज्झिमं; एकुत्तरसंयुत्तकं; खन्धकविभङ्गं—-लिङ्गविसेसानं—-इत्थिपुमं; दासिदासं; चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं; तिणकट्टसाखापलासं; “लाभी होति

चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं“न्तिपि दिस्सति—-विविधविरुद्धानं—-कुसलाकुसलं; सावज्जानवज्जं; हीनप्पणितं; कण्भसुककं; छेकपापकं; अधरुत्तरं—-दिसानं—-पुब्बापरं; दक्खिणुत्तरं; पुब्बदक्खिणं; पुब्बुत्तरं; अपर दक्खिणं; अपरुत्तरं—-नदीनं—-गङ्गायमुनं, महीसरभु ।

तिणविसेसानं—-कासकुसं, कासकुसा; उसीरबीरणं, उसी रबीरणा; मुजबब्बजं, मुज्जबब्बजा—-रुक्खवसेसानं—-खदिरपलासं, खदिरपलासा; धवास्सकण्णं, धवास्सकण्णा; पिलक्खनिग्रोधं, पिलक्खनग्रोधा; अस्सत्थकपित्थनं, अस्सत्थ कपित्थना; साकसालं, साकसाला—-पसुविसेसानं—-गज गवजं, गजगवजा; गोवहिसं, गोमहिसा; एण्येय्यगोमहिसं, एण्येय्यगोमहिसा; एण्येय्यवराहं, एण्येय्यवराहा; अजे

ळकं, अजेळका; कुक्कुरसूकरं, कुक्कुरसूकरा; हत्थिगवास्स वळवं, हत्थिगवास्सवळवा—-सकुणविसेसानं—-हंसबलावं, हंसबलावा; कारण्डववक्कवाकं, कारण्डववक्कवाका; बकबलाकं, बकबलाका—-धनानं—-हिरज्जसुवण्णं, हिरज्ज सुवण्णा; मणिसंखमुत्तावेफरियं, मणिसंखमुत्तावेळुरिया; जातरूपरजतं, जातरूपरजता—-धज्जानं—-सालियवकं, सालियवका; तिलमुग्गमासं, तिलमुग्गमासा; निप्फावकुलत्थं, निप्फावकुलत्था—-व्यज्जनानं—-साकसुवं, साकसुवा; गब्बमाहिसं, गब्बमाहिसा; एण्येय्यवाराहं, एण्येय्यवाराहा; मिग्गमायूरं, मिग्गमायूरा—-जनपदानं—-कासिकोसलं, कासिकोसला; वज्जिमल्लं, वज्जिमल्ला; चेतिवीसं, चेतिवीसा; मच्छसूरसेनं, मच्छसूरसेना; कुरुपञ्चालं, कुरुपञ्चाला ।

इतरीतरयोगो-यथा-वन्दिमसूरिया, समणब्राह्मणा, मातापितरो, इच्चादि, एतस्मिं एकत्थिभावकण्डे यं वुत्तं पुब्बं तदेव पुब्बं निपतति कमातिक्कमे पयोजनाभावा क्वचि विपल्लासो'पि होति बहुलाधिकारतो ।' दन्तानं राजा' राजदन्तो । कत्थचि कमप्पच्चनादरा पुब्बकालस्सापि परनिपातो । लित्तवासितो, नग्गमुसितो, सित्तसम्मट्ठो, भट्टलुज्चितो—-चत्थे यदेकत्थं तत्थ केचि पुब्बपदं बहुधा नियमेन्ति तदिह व्यभिचारदस्सना न वुत्तन्ति दट्ठब्बं ।

समाहारे सपुंसकं- ।

वत्थे समाहारे यदेकत्थं तन्नपुंसकलिङ्गम्भवति; तथा वेवोदाहटं—-कत्थचि न होति सभापरिसायाति जापका; आधि पच्चपरिवारो; छन्दपारिसुद्धि; पटिसन्धिप्पवत्तियं ।

संख्यादि- ।

एकत्थे समाहारे संख्यादि नपुंसकलिङ्गम्भवति; पञ्चगवं; चतुप्पथं—-समाहारस्सेकत्ता एकवचनमेव होति; समाहारेत्वेव-पञ्चकपालो, पूवो; तिपुत्तो ।

क्वचेकत्तञ्च छट्ठिया- ।

छट्ठियेकत्थे क्वचि नपुंसकत्तं होतेकत्तञ्च; 'सलभानं छाया' सलहच्छायं; एवं'सकुन्तानं छाया' सकुन्तच्छायं;

पासादच्छाययं, पासादच्छायया; घरच्छाययं, घरच्छाया । अमनुस्सा सभाय नपुंसकेकत्तम्भवति; ब्रह्मसभं; देवसभं; इन्दसभं; यक्खसभं; सरभसभं—-मनुस्ससभायं—-खत्तियसभा, राजसभा इच्चेवमादि—-क्वचीति किं?राजपुरिसो ।

स्यादिसु रस्सो- ।

नपुंसके वत्तमानस्स रस्सो होति स्यादिसु; सलभच्छायं—-स्यादिसूति-किं?सलभच्छाये ।

घपस्सान्तस्साप्पधानस्स- ।

अन्तभुतस्साप्पधानस्सघपस्सस्यादिसुरस्सोहोति; बहुमालो, पोसो; निक्कोसम्बि; अतिवामोरु—-अन्तस्साति-किं? कञ्जापियो; अप्पधानस्साति-किं? राजकुमारी; ब्रह्मबन्धू ।

गोस्सु- ।

अन्तभुतस्साप्पधानस्स गोस्स स्यादिसु उ होति; चित्तगु—-अप्पधानस्सात्वेव - सुगो;अन्तस्सात्वेचगोकुलं ।

इत्थियमत्वा- ।

इत्थियं वत्तमानतो अकारन्ततो नामस्मा आप्पच्चयो होति, धम्मदिन्ना ।

नदादितो ण्डी- ।

नदादीहि इत्थियं ण्डीप्पच्चयो होति; नदी, मही, कुमारी, तरुणी, वारुणी, गोतमी ।

गोतो वा() ।

गावी, गो; आकतिगणो'यं—-ङकारो “न्तन्तुनं डिम्हि तो वा”ति । विसेसनत्थो ।

यक्खादित्त्विती च- ।

यक्खादितो इत्थियमिनी होति डी च; यक्खिनी, यक्खि; नागिनी, नागी; सीहिनी, सीही ।

आरामिकादीहि- ।

आरामिकादितो इनी होतित्थियं; आरामिकिनी; अनन्तरासिकिनी; राजिनी ।

सञ्जायं मानुसो() ।

मानुसिनी; अञ्जत्र मानुसी ।

युवण्णोहि नी- ।

इत्थियमिवण्णुवण्णन्तोहि नी होति बहुलं; सदापयत पाणिनी; दण्डिनी; खत्तबन्धुनी; परचित्तविदुनी—-मातु आदितो

कस्मा न होति? इत्थिप्पच्चयं विनापि इत्थत्ताहि धानतो ।

क्तिम्हाञ्जत्थे- ।

क्तिम्हाञ्जत्थेयेव इत्थियं नी होति बहुलं; साहं अहिंसारतिनी; तस्सा मुट्टस्सतिनिया; सा वच्छगिद्धिनी—अञ्जत्थेति-
किं? धम्मरति ।

घरण्यादयो- ।

घरणीप्पभुतयो नीप्पच्चयन्ता साधवो भवन्ति; घरणी; पोक्खरणी; ईस्सत्तं निपातना ।

आचरिया वा यलोपो च(); आचरिनी; आचरिया ।

मातुलादित्वानी भरियायं- ।

मातुलादितो भरियायमानी होति; मातुलानी; वरुणानी; गहपतानी; आचरियानी ।

अभरियायं खत्तिया वा() खत्तियानी; खत्तिया —नदा दीपाठा भरियायन्तु खत्तियो ।

उपमासंहितसहितसञ्जतसहसफवामलक्खणादितुरुतु- ।

ऊरुसद्दा उपमानादिपुब्बा इत्थियमू होति; करहोरू; संहितोरू; सहितोरू; सञ्जतोरू; सहोरू; सफोरू; वामोरू;
लक्खणोरू—'ऊ'ति-योगविभागा ऊ; ब्रह्मबन्धु ।

युवाति - ।

युवसद्दतोति होतित्थियं; युवति ।

न्तन्तुनं डीम्हि तो वा- ।

डीम्हि न्तन्तुनं तो वा होति; गच्छती, गच्छन्ती; सीलवती, सीलवन्ती ।

भवतो भोतो- ।

डीम्हि भवतो भोतादेसो होति वा; भोती; भवन्ती ।

गोस्सावडि- ।

गोसद्दस्स डीम्हावडि होति; गावी ।

पुथुस्सपथवपुथवा- ।

डीम्हि पुथुस्स पथवपुथवा होन्ति; पथवी; पुथवी ।—ठे पथवी ।

समासन्त्व-

समासन्तो अ इति वाधिकरीयन्ति ।

पापादीहि भूमिया- ।

पापादीहि परा या भूमि तस्सा समासन्तो अ होति; पाप भूमिं; जातिभुमं ।

संख्याहि- ।

संख्याहि परा या भूमि तस्सा समासन्तो अ होति; द्विभुमं; तिभुमं

नदीगोदावरीनं- ।

संख्याहि परासं नदीगोदावरीनं समासन्तो अ होति; पञ्चनदं, सत्तगोदावरं ।

असंख्येहि चाङ्गुल्यानञ्जासंख्यत्थेसु- ।

असंख्येहि संख्याहि च पराय अङ्गुल्या समासन्तो अहोति नो चे अञ्जपदत्थे असंख्यत्थेव समासो वत्तिते । 'निगगतमङ्गुलीहि' निरङ्गुलं; अच्चङ्गुलं; द्वे अङ्गुलियो समाहटा'द्विङ्गुलं—अनञ्जासंख्यत्थेसूति-किं? पञ्चङ्गुलिहत्थो; उपङ्गुलि—कथं, द्वञ्जङ्गुली पमाणमस्साति द्विङ्गुलन्ति-नातु समासो'ञ्जपदत्थे विहितो मत्तादीनं लोपे कते तत्थवत्तते; अङ्गुलसद्दोवा पमाणवाचीसद्वन्तरं—यथासेनाङ्गुलप्पमाणेन अङ्गुलानं सतं पुण्णं चतुदस वा अङ्गुलानीति ।

दीघाहोवस्सेकदेसेहि च रत्था- ।

दीघादीहि असंख्येहि संख्याहि च पराय रत्तिया समासन्तो अ होति; दीघरत्तं; अहोरत्तं; वस्सारत्तं; पुब्बरत्तं; अपररत्तं; अट्ठरत्तं; 'अतिक्कन्तो रत्ति' अतिरत्तो; 'द्वे रत्ती समाहटा' द्विरत्तं—वा क्वचि बहुलाधिकाराएकरत्तं; एकरत्ति—अनञ्जासंख्यत्थेसुत्वेव-दीघरत्ति, हेमन्तो; उपरत्ति—क्वचि होतेव बहुलं विधाना;यथारत्तं ।

गोत्वचत्थे चालोपे- ।

गोसद्दा अलोपविसया समासन्तो अहोति न वे वत्थे समासो अञ्जपदत्थे असंख्यत्थे च; राजगवो; परमगवोर पञ्चगवधनो; दसगवं—अलोपेति-किं?पञ्चहि गोहि कीतो पञ्चगु; अचत्थेति-किं? अजस्सगावो —अनञ्जासंख्यत्थेसुत्वेव-चित्तगु;उपगु ।

रत्तिन्दिवदारगवचतुरस्सा- ।

एते सद्वा अ अन्ता निपच्चन्ते; 'रत्तो च दिवा च' रत्तिन्दिवं; 'रत्ति च दिवा च' रत्तिन्दिवं; 'दारा च गावो च' दारगवं; 'वतस्सो अस्सियो अस्स' चतुरस्सो ।

आयामे'नुगवं- ।

अनुगवन्ति निपच्चते आयामे गम्यमाने; अनुगवं, सकटं—आयामेति-किं? गुन्नं पच्छा अनुगु ।

अक्खिस्माज्जत्थे- ।

अक्खिस्मा समासन्तो अ होति अज्जत्थे चे समासो; विसालक्खो ।

दारुम्भ्यङ्गुल्या- ।

अङ्गुलन्ता अज्जपदत्थे दारुम्हि समासन्तो अ होति; द्रङ्गुलं, दारु; पञ्चङ्गुलं—अङ्गुलिसदिसावयवं धज्जादीनं वीक्खेपकं दारुति वुच्चते—पमाणे तु पुब्बे विय सिद्धं; सखराजसद्वाअकारन्ताव, सिस्सो'पि न दिस्सति—गाण्डीवधत्वाति पकतन्तरेनसिद्धं ।

द्वि वीतिहारे- ।

क्रियाव्यतिहारे गम्यमाने अज्जपदत्थे वत्तमानतो चि होति; केसाकेसि; दण्डादण्डि—चकारो'चिस्मि'न्ति ॥ विसेसनत्थो; सुगन्धि दुग्गन्धीति-पयोगो नदिस्सते ।

लत्त्वित्थियूहि को- ।

लतुप्पच्चयन्तेहि इत्थियमीकारूकारन्तेहि चबहुलं कप्पच्चयो होति अज्जपदत्थे; बहुकत्तुको; बहुकुमारिको; बहुब्रह्मबन्धुको, बहुलंत्वेव-सुब्भु ।

वाज्जतो- ।

अज्जेहि अज्जपदत्थे को वा बहुलं होति; बहु मालको; बहुमालो ।

उत्तरपदे- ।

एतमधिकतं वेदितब्बं ।

इमस्सिदं- ।

उत्तरपदे परतो इमस्स इदं होति; इदमड्डिता; इदप्पच्चया; निग्गहीतलोपो पस्स च द्विभावो ।

पुं पुमस्स वा- ।

पुमस्स पुं होतुत्तरपदे विभासा; पुल्लिङ्गं; पुल्लिङ्गं ।

ट नन्तुनं- ।

एसं ट होतुत्तरपदेक्वचि वा; भवम्पतिट्ठा मयं; भागवममूलका नो धम्मा—बहुलाधिकारा तरादिसु च; पगेव महत्तरी; रत्तञ्जुमहत्तं ।

अ-५

.

एसं अ होतुत्तरपदे; गुणवन्तपतिट्ठोस्मि ।

[हृत् पगे]

मनाद्यापादीनमो मये च- ।

मनादीनमापादीनञ्च ओ होतुत्तरपदे मये च; मनो सेट्ठा; मनोमया; रजोजल्लं; रजोमयं; आपोगतं; आपोमयं; अनुयन्ति दिसोदिसं ।

परस्ससंख्यासु- ।

संख्यासुत्तरपदेसु परस्स ओ होति; परोसतं, परोसहस्सं—संख्यासूति-किं?परदत्तुपजीविनो ।

जने उत्तरपदे फुथस्स उ होति; अरियेहि पृथगेवायं जनोति पृथुज्जनो ।

सो छस्साहायतने वा- ।

अहे आयतने वुत्तरपदे छस्स सो वा होति; साहं, छाहं; सळायतनं, छळायतनं ।

लुत्तुपितादीनमारडरडि- ।

लतुप्पच्चयन्तानं पितादीनञ्च यथाक्कममारडरडि वा होन्तुत्तरपदे; सत्थारदस्सनं; कत्तारनिद्देसो; मारत पितरो—वात्वेव-सत्थुदस्सनं; मातापितरो ।

विज्जायोनिस्सम्बन्धनमा तत्र चत्थे- ।

लतुपितादीनं विज्जासम्बन्धीनं योनिस्सम्बन्धीनञ्च तेस्वेव लतुपितादिसु विज्जायोनिस्सम्बन्धिसुत्तरपदेसु चत्थविसये

आ होति; होतापोतारो; मातापितरो—लतुपितादीनन्त्वेवपुत्तभातरो; तत्रेति-किं? पितुपितामहा; चत्थेति-किं; मातु
भाता; विज्जायोनिस्सम्बन्धानन्ति-किं? दातुभातरो ।

पुत्ते- ।

पुत्ते उत्तरपदे वत्थविसये लतुपितादीनंविज्जायोनि सम्बन्धानमा होति; पितापुत्ता; मातापुत्ता ।

चिस्मिं- ।

चिप्पच्चयन्ते उत्तरपदे आ होति; केसाकेसि; मुट्टामुट्ठि ।

इत्थियम्हासितपुमित्थि पुमेवेकत्थे- ।

इत्थियं वत्तमाने एकत्थे समानाधिकरणे उत्तरपदे परे भासितपुमा इत्थि पुमेव होति; कुरभरियो; दीघ

जङ्घो; युवजायो—इत्थियन्ति-किं? 'कल्याणी पधानमेसं' कल्याणिप्पधाना; भासितपुमेति- किं? कज्जाभरियो;
इत्थिति-किं? गामणिकुलं दिट्ठि अस्स' गामणिदिट्ठि; एकत्थेति-किं? 'कल्याणिया माता' कल्याणीमाता ।

क्वचिप्पच्चये- ।

भासितपुमित्थि पच्चये क्वचि पुमेव होति; व्यत्ततरा, व्यत्ततमा ।

सब्बादयो वुत्तिमत्ते- ।

इत्थिवाचका सब्बादयो वुत्तिमत्ते पुमेव होन्ति; तस्सा मुखं' तम्मुखं; तस्सं तत्र; ताय ततो; तस्संवेलायं तदा ।

छायाय जयं पतिम्हि- ।

पतिम्हि परे जायाय जयं होति; जयम्पती—जानिपतीतिपकतन्तरेन सिद्धं; तथा दम्पती जम्पतीति ।

सज्जायमुदकस्स- ।

सज्जायमुदकस्सुत्तरपदे उदादेसो होति; उदधी; उदपानं ।

कुम्भादिसुवा- ।

कुम्भादिसुत्तरपदेसु उदकस्स उदादेसो वा होति; उदकुम्भो, उदककुम्भो; उदपत्तो, उदकपत्तो; उदबिन्दु, उकबिन्दु—
आकतिगणो'यं ।

सोतादिसूलोपो- ।

सोतादिसुत्तरपदेसुउदकस्स उस्सलोपो होति; दकसोतं; दकरक्खसो ।

ट नज्जस्स- ।

उत्तरपदेनज्जद्वस्स ट होति; अब्राह्मणो —जकारो किं, केवलस्समा होतु; पामनपुत्तो ।

अन सरे- ।

सरादो उत्तरपदे नज्जद्वस्सअन होति; अनक्खातं ।

२ जकारोति-सब्बत्थ ।

नखादयो- ।

नखादयो सद्वा अकतटादेसा निपच्चन्ते; 'नास्स खमत्थिति' नखो; अखमज्जं—सज्जासद्देसु च निष्फत्तिमत्तं यथाकथंचि कत्तब्बं ।'

नास्स कुलमत्थि'ति नकुलो; अकुलमज्जं; नख नकुल नपुंसक नक्खत्त नाक एवमादि ।

नगो वाष्पाणिनि- ।

नगैच्चष्पाणिनि वा निपच्चते; नगा, रुक्खा; नगा, पब्बता; अगा, रुक्खा; अगा पब्बता—अष्पाणिनीति -किं? अगो वसलो सीतेन ।

सहस्स सो'ज्जत्थे- ।

अज्जपदत्थवुत्तिम्हि समासे उत्तरपदे परे सहस्स सो वा होति; सपुत्तो, सहपुत्तो; अज्जत्थेति-किं? सहकत्त्वा सहयुज्झित्वा ।

सज्जायं- ।

सहस्सुत्तरपदे सो हेति सज्जायं; सास्सत्थं; सपलासं ।

अपच्चक्खे- ।

अपच्चक्खे गम्यमाने सहस्स सो होतुत्तरपदे; साग्गि, कपोतो; सपिसावा, वातमण्डलिका ।

अकाले सकत्थे- ।

सकत्थप्पधानस्स सहसद्वस्स अकाले उत्तरपदे सो होति; सम्पन्नं ब्रह्मं सब्रह्मं; सचक्कं निधेहि, सधुरं—अकालेति-

किं? सहपुब्बनहं, सहापरन्हं ।

गन्थान्ताधिक्ये- ।

गन्थान्ते आधिक्यं चैव वत्तमानस्स सहस्स सो होतुत्तरपदे; सकलं जोतिमधीते; समुहुत्तं—कालत्थो आरम्भो; आधिक्ये-सदोणा खारी; समासको कहापणो; निच्चत्थो'यमारम्हो ।

समानस्स पक्खादिसु वा- ।

पक्खादिसुत्तरपदेसु समानस्ससो होति वा; सपक्खो, समानपक्खो; सजोति, समानजोति—पक्खादिसूति-किं? समानसीलो; पक्खं जोतिं जनपदं रत्तिं पत्तिनीं पत्तीं नाभीं बन्धुं ब्रह्मचारीं नाम गोत्तं रूपं ठानवणं वयो वचनं धम्मं जातियं घच्च ।

उदरे इये- ।

उदरे इयपरे परतो समानस्स सो वा होति; सोदरियो; समानोदरियो—इयेति-किं? समानोदरतं ।

रीरिक्खकेसु- ।

एतेसुसमानस्स सो होति; सरी; सरिक्खो; सरिसो ।

सब्बादिनमा- ।

रीरिक्खकेसुसब्बादीनमा होति; यादी, यादिक्खो, यादिसो ।

न्तकिमिमानं टाकीटी- ।

रीरिक्खकेसु न्तसद्धकिंसद्धैमसद्धानं टाकीटी होन्ति यथाक्कमं; भवादी, भवादिक्खो, भवादिसो; कीदी, कीदिक्खो, कीदिसो; ईदी, ईदिक्खो, ईदिसो ।

तुम्हाम्भानं तामेकस्मिं- ।

रीरिक्खकेसु तुम्हाम्भानं तामा होन्तेकस्मिं यथाक्कमं; तादी, तादिक्खो, तादिसो; मादी, मादिक्खो, मादिसो; —एकस्मिन्ति-किं? तुम्हादी, अम्हादी, तुम्हादिक्खो, अम्हादिक्खो, तुम्हादिसो, अम्हादिसो ।

तंममज्जत्र- ।

रीरिक्खकन्ततो'ज्जस्मिं उत्तरपदे तुम्हाम्भानमे कस्मिं तंमं होन्ति यथाक्कमं; तन्दीपा; मन्दीपा; तं सरणा, मंसरणा; तय्योगो मय्योगोति-बिन्दुलोपो ।

वेतस्सेट- ।

रीरिक्खकेस्वेतस्सेट वा होति; एदी, एतादी; एदिक्खो, एतादिक्खो; एदिसो, एतादिसो ।

विधादिसु द्विस्स दु- ।

द्विस्स दु होति विधादिसु; दुविधो, दुपट्ठं; एवमादि ।

दि गुणादिसु- ।

गुणादिसु द्विस्स दि होति; दिगुणं, दिरत्तं, दिगु; एवमादि

तिस्व- ।

तीसु द्विस्स अ होति; द्वत्तिक्खत्तुं, द्वत्तिपत्तपूरा ।

आ संख्यायासतादो'नञ्जत्थे- ।

संख्यायमुत्तरपदे द्विस्स आ होतसदादो'नञ्जत्थे; द्वादस, द्वावीसति, द्वत्तिस; संख्यायन्ति-किं?'दिरत्तं; असतादोति-किं? द्विसत्तं, द्विसहस्सं; अनञ्जत्थेति-किं?द्विदसा ।

तिस्से- ।

संख्यायमुत्तरपदे तिस्स एहोतसतादो'नञ्जत्थे; तेरस, तेविस, तेत्तिस—संख्यायन्त्वेव-तिरत्तं; असतादोत्वेव-तिसत्तं; अनञ्जत्थेत्वेव-तिवतुका ।

चत्तालिसादो वा- ।

तिस्सेवा होति चत्तालीसादो; तेचत्तालीस, तिचत्तालीस; तेपञ्जास, तिपञ्जास; तेसट्ठि, तिसट्ठि; तेसत्तति, तीसत्तती; त्वसीति, तियासीति; तेनवुति, तिनवुति—असतादोत्वेव-तिसत्तं ।

द्विस्सा च- ।

असतादो'नञ्जत्थे चत्तालीसादो द्विस्से वा होति आव द्वेचत्तालीसं, द्वाचत्तासं, द्विचत्तालीसं; द्वेपञ्जासं, द्वापञ्जासं, द्विपञ्जासं; इच्चादि ।

बाचत्तालिसादो- ।

द्विस्स बा वा होतचत्तालीसादो'नञ्जत्थे; बारस, द्वादस; बावीसति, द्वावीसति; बत्तिस, द्वत्तिस—अचत्तालीसादोति-किं? द्विचत्तालीस ।

द्विसतिदसेसु पञ्चस्स पण्णुपन्ना - ।

वीसतिदसेसु परेसु पञ्चस्स पण्णुपन्ना होन्ति वा यथाक्कमं; पण्णुवीसति, पञ्चवीसति;पन्नरस, पञ्चदस ।

चतुस्स चुतो दसे- ।

चतुस्स चुचो होन्ति वा दससद्दे परे; चुदस, चोदस, चतुदस ।

छस्स सो- ।

छस्स सो इच्चयमादेसो होति दससद्दे परे; सोळस ।

एकङ्गानमा- ।

एकअङ्गानं आ होति दसे परे; एकादस, अङ्गारस ।

र संख्यातो वा- ।

संख्यातो परस्स दसस्सर होति विभासा; एकारस, एकादस; बारस, द्वादस; पन्नरस, पञ्चदस; सत्तरस, सत्तदस; अङ्गारस, अङ्गादस—पन्नबादेसेसु निच्चं, इध न होति चतुदस ।

छतीहि ळो च-

छतीहि परस्स दसस्स ळो होति रो च; सोळस, सोरस; तेळस, तेरस ।

चतुत्थततियानमङ्गुत्तिया- ।

अङ्गा परेसं चतुत्थततियानं उङ्गुत्तिया होन्ति यथाक्कमं; 'अङ्गन चतुत्थो' अङ्गुत्तो, 'अङ्गेन ततियो' अङ्गुत्तियो—कथं? अङ्गुत्तेय्योति-सकत्थे ण्ये उत्तर पदवुद्धि ।

दुतियस्स सह दियङ्गुदिवङ्गा- ।

अङ्गा परस्स दुतियस्स सहअङ्गुसद्देन दियङ्गुदिवङ्गा होन्ति; 'अङ्गेन दुतियो' दियङ्गो, दिवङ्गो वा ।

सरे कद कुस्सुन्तरत्थे- ।

कुस्सुत्तरपदत्थे वत्तमानस्स सरादो उत्तरपदे कदा देसोहोति; कदन्नं, कदसनं—सरेति-किं? कुपुत्तो; उत्तरत्थेति-किं? कुओट्ठो; राजा ।

काप्पत्थे- ।

अप्पत्थे वत्तमानस्स कुस्सका होतुत्तरपदत्थे; 'अप्पकं लवणं' कालवणं ।

पुरिसेवा- ।

कुस्स पुरिसेका होति वा; कापुरिसो, कुपुरिसो—अयमप्पत्तविभासा—अप्पत्थे तुपुब्बेननिच्चं होति; 'ईसं पुरिसो' कापुरिसो ।

पुब्बादीहुत्तरपदस्स अहस्स अन्हादेसो होति; पुब्बन्हो; अपरन्हो; अजजन्हो; सायन्हो; मज्झन्हो ।

इति मोग्गल्लाने व्याकरणे वुत्तियं समासकण्डो ततियो ।

छट्ठियन्ता नामस्मा वा णप्पच्चयो होतपच्चे 'भिधेये; णकारो बुद्ध्यत्थो; एवमज्जत्रापि, 'वासिद्धस्सापच्चं' वासिद्धो, वासिद्धी वा; ओपगवो, ओपगवी वा —वेति-वाक्य समासविकप्पत्थं तस्साधिकारो सकत्थावधि ।

वच्छादितोणानणायना- ।

वच्छादीहि अपच्चप्पच्चयन्तेहि होत्तादीहि च सद्देहि णानणायनप्पच्चया वा होन्तपच्चे । वच्छानो वच्छायनो; कच्चानो, कच्चायनो—यागमे-कातियानो; मोग्गल्लानो, मोग्गल्लायनो; साकटानो, साकटायनो; कण्भानो, कण्भायनो; इच्चादि ।

कत्तिकादीहि विधवादीहि च णेय्यणेरा वा यथाक्कमं होन्तपच्चे । कत्तिकेय्यो । वेनतेय्यो; भागीनेय्यो इच्चादि—वेधवेरो; वन्धकेरो; नाळिकेरो; सामणेरो इच्चादि ।

ण्य दिच्चादीहि- ।

दितिप्पभुतीहि ण्यो वा होतपच्चे । देच्चो; आदिच्चो; कोण्डज्जो; गग्ग्यो; भातब्बो; इच्चादि

आ णि- ।

अकारन्ततो णि वा होतपच्चे दक्खि; दोणि; वासवि; वारुणिच्चादि ।

राजतो ज्जो जातियं- ।

राजसद्धतो ज्जो वा होतपच्चे जातियं गम्यमानायं । राजज्जो—जातियन्ति किं? राजापच्चं ।

खत्ता यिया- । खत्तसद्दा येया होन्तपच्चे जातियं खत्त्यो; खत्तियो जातिययन्त्वे-खत्ति ।

मनुतो स्ससणि- ।

मनुसद्धतो जातियं स्ससण होन्तपच्चे । मनुस्सो; मानुसो? इत्थियं-मनुस्सा; मानुसी—जातियन्त्वेव-माणवो ।

जनपदनामस्मा खत्तिया रज्जो च णो- ।

जनपदस्स यं नामं तन्नामस्मा खत्तियापच्चे रज्जोव णो होति । पञ्चालो; कोसलो; मागधो; ओक्काको—
जनपदनामस्माति-किं? दासरथि; खत्तियाति-किं? 'पञ्चालस्स ब्राह्मणस्सापच्चं' पञ्चाल ।

ण्य कुरुसिवीही- ।

कुरुसिवीहपच्चे रज्जे च ण्यो होति; कोरब्बो सेब्बो ।

ण रागा तेन रत्तं- ।

रागवाचिततियन्ततो रत्तमिच्चेतस्मिं अत्थे णो होति 'कसावेन रत्तं' कासावं; कोसुम्भं; हालिद्धं—-रागाति किं? देवदत्तेन रत्तं वत्थं; इध कस्मा नहोति? नीलं पीतन्ति—-गुणवचनत्ता विनापि णेन णत्थस्साभिधानतो ।

नक्खत्तेनिन्दुयुत्तेन काले- ।

ततियन्ततो नक्खत्ता तेन लक्खिते काले णो होति; तं चे नक्खन्तमिन्दुयुत्तं होति । फुस्सी, रत्ती; फुस्सो, अहो—
नक्खत्तेनेति-किं? गुरुना लक्खिता रत्ति; इन्दु यनुत्तेनेति-किं? कत्तिकाय लक्खितो मुहुत्तो; कालेति-किं? फुस्सेनलक्खिता अत्थसिद्धि—-अज्जकत्तिकाति कत्तिका युत्ते चन्दे कत्तिकासद्धो वत्तते ।

सास्स देवता पुण्णमंसि- ।

सेति पठमन्ता अस्साति छट्ठत्थे णो भवति यं पठमन्तं सा वे देवता पुण्णमासी वा । 'सुगतो देवता अस्सा'ति सोगतो; माहिन्दो; यामो; वारुणो; फुस्सी पुण्णमासी अस्स सम्बन्धिनी'ति फुस्सो, माघो; माघो; फग्गुनो; चित्तो; वेसाखो; पेड्डमुलो; आसाळ्हो; सावणो; पोड्डपादो; अस्सयुजो; कत्तिको; मागसिरो—-पुण्णमासीति-किं, फुस्सि पञ्चमी अस्स—-पुण्णमासीव गतकमाससम्बन्धिनी न होति; 'पुण्णो मा अस्सन्ति' निब्बचना—-अतो एव निपातना णो, सागमो च, माससुतीयाव नपपञ्चदसरत्तादो विधि ।

तमधीते तं जानाति कणिका च- ।

दुतियन्ततो तमधीते तं जानातीति एतेस्फत्थेसुणो होति को णिकोव । 'व्याकरणमधीते जानाति वा' वेय्याकरणो; छान्दसो; कमको; पदको; वेनयिको; सुत्तन्तिको—-द्वितग्गहणं पुथगेव विधानत्थं जाननस्सच अज्जेनविसयभावदस्सनत्थं पसिम्बुपसंगहत्थञ्च ।

तस्स विसये देसे ।- ।

छठियन्ता विसये देसरूपे णो होति । 'वसातीनं विसयो देसो'वासातो—-देसेति किं? चक्खुस्स विसयो रूपं, देवदत्तस्स विसयो'नुवाको ।

निवासे तन्नामे- ।

छट्टियन्ता निवासे देसे तन्नामे णो होति; 'सिवीनं निवासो देसोसेब्बो; वासातो ।

अदूरभवे- ।

छट्टियन्ता अदूरभवे देसेतन्नामे णो होति; 'विदसाय अदुरभवं' वेदिसं ।

तेनतिव्यक्ते- ।

ततियन्ता निब्बत्ते देसेतन्नामे णो होति; कुसम्बेन निब्बत्ता कोसम्बी, नगरी; काकन्दी, माकन्दी, 'सहस्सेन निब्बत्ता' साहस्सी, परिखा—हेतुम्हि कत्तरिकरणे च यथायोगं ततिया ।

तमिधत्थि- ।

तन्ति पठमन्ता इधाति सत्तम्यत्थे देसे तन्नामे णो होति, यन्तं पठमन्तमत्थि चे; 'उदुम्बरा अस्मिं देसे सन्ती'ति ओदुम्बरो, बादरो, बब्बजो ।

तत्र भवे- ।

सत्तम्यन्ता भवत्ये णो होति; 'उदके भवो' ओदको, ओरसो, जानपदो, मागधो, कापिलवत्थवो, कोसम्बो ।

अज्जादीहि ततो- ।

भवत्थे अज्जादीहि तनो होति; 'अज्ज भवो' अज्जतनो, स्वातनो, हिय्यत्तनो ।

पुरातो णो च- ।

पुरा इच्चस्मा भवत्थे णो होति तनो च; पुराणो, पुरातनो ।

अमात्थच्चो- । अमासद्वतो अच्चो होति भवत्थे; अमच्चो ।

मज्झादित्विमो- ।

मज्झादीहि सत्तम्यन्तेहि भवत्ये इमो होति; मज्झिमो, अन्तिमो—मज्जकथअन्त हेट्टा उपरि ओर पार पच्छा अब्भन्तर पच्चन्त ।

कण्णोय्यणोय्यकयिया- ।

सत्तम्यन्ता एते पच्यया होन्ति भवत्ये; कण- 'कुसिनारायं भवो' कोसिनारको, मागधको, आरञ्जके, विहारो—णेय्य-

गङ्गेय्यो, पब्बतेय्यो, वानेयेय्या—-णेय्यक-कोलेय्यको, बाराणसेय्यको, चम्पेय्यको; मिथिलेय्यकोति-एय्यको—-य-गम्मो, दिब्बो; इयगामियो, उदरियो, दिवियो, पञ्चालियो, बोधपक्खीयो, लोकियो ।

णिको- ।

सत्तम्यन्ता भवत्थे णिको होति; सारदिको, दिवसो; सारदिका, रत्ति ॥

तमस्स सिप्यं सीलं पण्यं पहरणं पयोजनं- ।

पठमन्ता सिप्पादिवाचका अस्सेति छट्ठत्थे णिको होति; 'वीणावादनं सिप्पमस्स' वेणिको, मोदङ्गिको, वंसिको; 'पंसुकूलधारणं सीलमस्स' पंसुकूलिको, तेचीवरिको; 'गन्धोपण्यमस्स' गन्धिको, तेलिको, गोळिको 'चापो पहरणमस्स' चापिको, तोमरिको, मुग्गरिको; 'उपधिप्प योजनमस्स' ओपधिकं, सातिकं, साहस्सिकं ।

तं हन्तरहति गच्छतुञ्छति चरति- । दुतियन्ता हन्तीति एवमादिस्वत्थेसु णिको होति; पक्खीहि- 'पक्खिनो हन्ती'ति पक्खिको, साकुणिको, मायुरिको—-मच्छेहि- मच्छिको, मेनिको—-मिगेहि मागविको, हारिणिको, - सूकरिकोति-इको; 'सतमरहती'ति सातिकं, सन्दिट्टिकं; 'एहि पस्स विधिं रहती'ति एहिपस्सिको, साहस्सिको—-सहस्सियोतीध इयो; 'परदारं गच्छती'ति पारदारिको, मगिको, पञ्जासयोजनिको; 'बदरे उञ्छती'ति बादरिको, सामाकिको; 'धम्मं चरती'ति धम्मिको, अधम्मिको ।

तेन कतं कीतं बद्धमहिसङ्खतं संसदं हतं हन्ति जितं जयति दिब्बति खणति तरति चरति वहति जिवति- ।

ततियन्ता कतादिस्वत्थेसु णिको होति; 'कायेन कतं' कायिकं, वाचसिकं, मानसिकं; 'वातेनकतो आबाधो' वातिको—- 'सतेन कीतं' सातिकं, साहस्सिकं, मूलतोव-देवदत्तेन कीतोति न होति तदत्थाप्पतीतिया—- 'वरत्ताय बद्धो' वारत्तिको, आयसिको, पासिको; —- 'घतेन अभिसङ्खतं संसदं वा' घातिकं, गोळिकं, दाधिकं, मारिचिकं—- 'जालेन हतो हन्तीति वा' जालिको, बाळिसिको—- 'अक्खोहि जितं' मक्खिकं, सालाकिकं—- 'अक्खेहि जयति दिब्बति वा' अक्खिको—- 'खणित्तिया खणती'ति खाणित्तिको, कुद्दालिको-देवदत्तेन जितमङ्गुल्या खणतीति न होति तदत्था नवगमा—- 'उळुम्पेन तरती'ति ओळुम्पिको; उळुम्पिकोति-इको; गोपुच्छिको; नाविको—- 'सकटेन चरती'ति साकटिको । रथिको—-परप्पिकोति इको- 'खन्धेन वहती'ति खन्धिको, अंसिको; सीसिकोति-इको—- 'वेततेन जीवती'ति खन्धिको, अंसिको; सीसिकोति-इको—- 'वेतनेन जीवती'ति वेतनिको, भतिको, कयिको, विक्कयिको; कयविक्कययिकोति-इको ।

तस्स संवत्तति- ।

चतुत्थ्यन्ता संवत्तति अस्मिं अत्थे णिको होति; 'पुनब्भवाय संवत्तती'ति पोनोभविको, इत्थियं-पोनोभविका; 'लोकाय संवत्तती'ति लोकिको, 'सुद्धु अग्गो'ति सग्गो, 'सग्गाय संवत्तती'ति सोवगिको, सस्सावैक तदमिनादि पाठा—- 'धनाय संवत्तती'ति धज्जं-यो ।

ततो सम्भुतमागतं- ।

पञ्चम्यन्ता सम्भुतमागतन्ति एते स्वत्थे सु णिको होति; 'मातितो सम्भुतमागतन्ति वा' मत्तिकं, पेत्तिकं—-ण्यरियण्यापि दिस्सन्ति—- 'सुरभितो सम्भुतं' सोरभ्यं; 'थनतो सम्भुतं' थज्जं; 'पितितो सम्भुतो' पेत्तियो, मातियो, मत्तियो; मच्चो वा ।

तत्थ वसति विदितो भत्तो नियुत्तो- ।

सत्तम्यन्ता वसती त्वेवमादिस्वत्थे सु णिको होति; 'रुक्खमूले वसती' ति रुक्खमुलिको, आरज्जिको, सोसानिको; 'लोके विदितो' लोकिको; 'चतुमहाराजे सु भत्ता' चातुम्महाराजिका; द्वारे नियुत्तो' दोवारिको; दस्सोक तदमिनादिपाठा, भण्डागारिको; -इको नवकम्मिको—-कियो-जातिकियो, अन्धकियो ।

तस्सिदं- ।

छट्ठियन्ता इदमिच्चस्मिं अत्थे णिको होति; 'सङ्खस्स इदं' सङ्खिकं, पुग्गलिकं, सक्कपुत्तिको, नाथपुत्तिको, जेनदत्तिको—-किये-सकियो, परकियो; निये-अत्तनियं; के-सको, राजकं, भद्दं ।

णो- ।

छट्ठियन्ता इदमिच्चस्मिं अत्थे णो होति; 'कच्चायनस्सैदं' कच्चायनं, व्याकरणं; सोगतं, सासनं; माहिसं, मंसादि ।

गवादीहि यो- ।

गवादीहि छट्ठियन्तेहि इदमिच्चस्मिं अत्थे यो होति; 'गुन्नं इदं' गब्बं, मंसादि; कब्बं, दब्बं ।

पितितो भातरि रेय्यण- ।

पितुसद्वा तस्स भातरि रेय्यण होति; 'पितुभाता' पेत्तेय्यो ।

मातितो च भगिनियं छो- ।

मातितो पितितो च तेसं भगिनीयं छो होति; 'मातु भगिनि' मातुच्छा; 'पितु भगिनी' पितुच्छा—-कथं मातुलोतु? 'मातुलादित्वानी' ति निपातना ।

मातापितुस्वामहो- ।

मातापितूहि तेसं मातापितुस्वामहो होति; 'मातुमाता' मातामही; 'मातुपिता' मातामहो; 'पितुमाता' पतामही; 'पितुपिता' पितामहो—-न यथासंख्यं पच्चेकाभिसम्बन्धा ।

नहिते रेय्यण- ।

मातापितुहि हिते रेय्यण होति; मत्तेय्यो, पेत्तेय्यो ।

निन्दाज्जातप्पपटिभागरस्सदयासज्जासु को- ।

निन्दादीस्वत्थेसु नामस्मा को होति; निन्दायं-मुण्डको, समणको; अज्जाते- 'कस्सायं अस्सो'ति अस्सको--

पयोगसामत्थिया सम्बन्धिविसेसानवगमो'वगम्यते--अप्पत्थे-तेलकं, घतकं--पटिभागत्थे- 'हत्थि विय' हत्थिको, अस्सको, बलिवद्धको--रस्से-मानुसको, रुक्खको, पिलक्खको--दयायं-पुत्तको, वच्छको--सज्जायं- 'मोरोविय' मोरको ।

तमस्स परिमाणं णिको च- ।

पठमन्ता अस्सेति अस्मिं अत्थे णिको होति को च, तं चे पठमन्तं परिमाणं भवति; 'परिमियते'तेने'ति परिमाणं-- 'दोणो परिमाणमस्स' दोणिको, वीहि; खारसतिको, खारसहस्सिको, आसीतिको, वयो; उपड्डकायिकं, बिम्बोहनं; पञ्चकं, छक्कं ।

सतेतेहि त्तको- ।

यादीहि पठमन्तेहिअस्सेति छट्ठत्थेत्तको होति, तं वे पठमन्तं परिमाणं भवति; 'यं परमाणमस्स यन्तकं, तत्तकं, एत्तकं; आवतके-यावतको, तावतको ।

सब्बा चावन्तु- ।

सब्बतो पठमन्तेहि यादीहि च अस्सेति छट्ठत्थे आवन्तु होति, तं वे पठमन्तं परिमाणं भवति; 'सब्बं परिमाणमस्स' सब्बावन्तं, यावन्तं, तावन्तं, एतावन्तं ।

किम्हा रतिरिवरीवतकरित्तका- ।

किम्हा पठमन्ता अस्सेति छट्ठत्थे रतिरीवरीवतकरित्तका होन्ति, तं चे पठमन्तं परिमाणं भवति; 'किं संख्यानं परिमाणमेसं' कति, एते; किव, कीवतकं, कित्तकं--रीवन्तो सभावतो असंख्यो ।

संजातं तारकादित्वितो- ।

तारकादीहि पठमन्तेहिअस्सेति छट्ठत्थेइतो होति, ते वे संजाता होन्ति; 'तारकासंजाता अस्स' तारकितं, गगनं; पुष्पीतो, रुक्खो; पल्लविता, लता ।

माने मत्तो- ।

पठमन्ता मानवुत्तितो अस्सेति अस्मिं अत्थे मत्तोहोति; 'पलं उम्मानमस्स' पलमत्तं, 'हत्थो पमाणमस्स' हत्थमत्तं, 'सतं मानमस्स' सतमत्तं, 'दोणो परिमाणमस्स' दोणमत्तं--अभेदोपवारा दोणोतिपि होति ।

तग्घो वुद्धं- ।

उद्धमानवृत्तितो अस्सेति छट्ठत्थे तग्घा होतीमैत्तो च; जण्णुतग्घं, जण्णुमत्तं ।

णो च पुरिसा- ।

पुरिसा पठमन्ता उद्धमानवृत्तितो णो होति मत्तादयो च; पोरिसं, पुरिसमत्तं, पुरिसतग्घं ।

अयुभवीतीहंसे- ।

उबवितीहि अवयववृत्तीहि पठमन्तेहि अस्सेति छट्ठत्थे अयो होति; उभो अंसा अस्स उभयं, द्वयं, तयं ।

संख्याय सच्चुतीससदसन्ताधकास्मिं सतसहस्सेडो- ।

सत्यन्ताय उत्त्यन्ताय ईसन्ताय आसन्ताय दसन्ताय च संख्याय पठमन्ताय अस्मिन्ति सत्तम्यत्थे डो होति, सा चे संख्या अधिका होति, यदस्मिन्ति तं चे सतं सहस्संसत

सहस्सं वा होति; वीसति अधिका अस्मिं सते'ति वीसंसतं, एकवीसंसतं, सहस्सं सतसहस्सं वा—-तिसंसतं, एकतिसंसतं —-उत्त्यन्ताय -नवुत्तंसतं, सहस्सं सतसहस्सं वा —-ईसन्तिय-चत्तारीसंसतं, सहस्सं सतसहस्सं वा—-आसन्ताय-पञ्जासंसतं सहस्सं सतसहस्सं वा—-दसन्ताय-एकादसंसतं, सहस्सं सतसहस्सं वा—-सच्चुतीसासदसन्तेति किं?छाधिका अस्मिं सते; अधिकेति किं? पञ्चदसहीना अस्मिं सते; अस्मिन्ति किं? वीसत्यधिका एतस्मासता; सतसहस्सेति किं? एकादसअधिका अस्सं वीसतियं ।

तस्स पूरेणेकादसादितो वा- ।

छट्ठीयन्तायेकादसादिकाय संख्याय डो होति पूरणत्थे विभासा; सा संख्यापूरीयतेयेनतं पूरणं'एकादसन्नं पूरणो'एकादसो, एकादसमो; वीसो, वीसतिमो; तिसो, तीसतिमो; चत्तालीसो, पञ्जासो ।

म पंचादिकतीहि- ।

छट्ठीयन्ताय पंचादिकाय संख्यायकतिस्मा च मो होति पूरणत्थे; पञ्चमो, सत्तमो, अट्ठमो; कतिमो, कतिमी ।

सतादीनमि च- ।

सतादिकाय संख्याय छट्ठीयन्ताय पूरणत्थे मो होति, सतादिनमिचान्तादेसो; सतिमो, सहस्सिमो ।

छा ङ्खमा - ।

छसद्वाट्ठमाहोन्ति तस्स पूरणत्थे; छट्ठो, छट्ठमो; इत्थीय-छट्ठि छट्ठमि—-कथं,दुतियं ततियं चतुत्थन्ति? दुतियस्स-चतुत्थततियानन्ति-निपातना ।

एका काव्यसहाये- ।

एकस्मा असहायत्थे कआकि होन्ति वा; एकको, एकाकि, एको ।

वच्छादीहि तनुत्ते तरो- ।

वच्छादीनं सभावस्स तनुत्ते गम्यमानेतरो होति; सुसुत्तस्स तनुत्ते-वच्छतरो; इत्थियं-वच्छतरी; योब्बनस्सतनुत्तै-ओक्खतरो; अस्सभावस्स तनुत्ते-अस्सतरो; सामत्थियस्स तनुत्तै-उसभतरो ।

किम्हा निधारणे रतररतमा- ।

किंसद्वा निद्धारणे रतररतमा होन्ती; कतरो भवतं देवदत्तो; कतरो भवतं कठो; कतमो भवतं देवदत्तो; कतमो भवतं कठो; भारद्वाजानं कतमो'सि ब्रह्मे ।

तेन दत्ते लिया- ।

ततियन्ता दत्ते'भिधेये लैया होन्ति; 'देवेनदत्तो; देवलो; देवियो; ब्रह्मलो; ब्रह्मयो—-सिवा-सीवलो; सीवियो; सिस्स दीघो ।

तस्स भावकम्मेसु ततात्तनण्यण्येय्य णियणियया- ।

छट्ठियन्ता भावे कम्मे च तादयो होन्ति बहुलं; न च सब्बे सब्बतो होन्ति,अज्जत्र तताहि—-'भवन्ति एतस्माबुद्धिसद्वा'ति भावो, सद्दस्स पवत्तिनित्तं—-'नीलस्सपटस्स भावो' नीलत्तं, नीलताति गुणो भावो—-'नीलस्सगुणस्स भावो नीलत्तं, नीलताती नीलगुणजाति; गोत्तं गोताति, गोजाति—-पाचकत्तं दण्डित्तं विसाणित्तं राजपुरिसत्तन्ति क्रियादिसम्बन्धित्तं—-देवदत्तत्त चन्दत्तं सूरियत्तन्तीतदवत्थाविसेससामज्जं—-आकासत्तं अभाचत्तन्ति उपचरितभेदसामज्जं—-त्तन-पुथुज्जनत्तनं; वेदनत्तनं; जायत्तनं जारत्तनं—-ण्य-आलस्यं ब्रह्मज्जं चापल्यं नेपुज्जं पेसुज्जं रज्जं आधिपच्चं दायज्जं वेसम्मं; वेसमन्ति केचि, सख्यं वाणिज्जं—-ण्य-सोचेय्यं, आधिपतेय्यं—-ण-गारवं पाटवं अज्जवं महवं—-इय-अधिपतियं पण्डितियं बहुस्सुतियं नगियं सूरियं —-णिय-आलसियं कालुसियं मन्दियं दक्खियं पोरोहितियं वेय्यत्तियं—-कथं, रामणीयकन्ति-सकत्थे कन्ताणेन सिद्धं—-कम्मं क्रिया; तत्थ ।'अलसस्स कम्मं' अलसत्तं, अलसता, अलसत्तनं; आलस्यं आलसियंवा—-'सकत्थे'ति । सकत्थे'पि यथाभुच्चंकारुज्जं पत्तकल्लं आकासानज्जं, कायपगुज्जता ।

व्य वद्धदासा वा- ।

छट्ठियन्ता वद्धा दासा च व्यो वाहोति भावकम्मेसु; वद्धख्यं, वद्धता; दासव्यं; दासता—-कथं, वद्धवन्ति णे वागमो ।

नण युवा खो चवस्स- ।

छट्ठियन्ता युवस्सा भावकम्मेसु नण वा होति, वस्सबो च; योब्बनं; वात्वेव-युवत्तं, युवता ।

अण्वादित्विमो- ।

अणुआदीहि छट्टियन्तेहि भावे वा इमे होति; अणिमा; लघिमा; महिमा; कसिमा—वात्वेव-अणुत्तं; अणुता ।

भावा तेन निब्बत्ते- ।

भाववाचका सद्वा तेन निब्बत्ते'भिधेये इमो होति; 'पाकेन निब्बत्तं' पाकिमं; सेकिमं ।

तरतमिस्सिकियिद्धातिसये- ।

अतिसये वत्तमानतो होन्तेते पच्चया; 'अतिसयेन पापो' पापतरो; पापतमो, पापिस्सिको, पापियो, पापिट्ठो—इत्थियं-पापतरा—अतिसयन्तापि अतिसयप्पच्चयो; 'अतिसयेन पापिट्ठो' पापिट्ठतरो ।

तन्निस्सिते ल्लो- ।

दुतियन्ता ल्लप्पच्चयो होति निस्सितत्थे; 'वेदनिस्सितं' वेदल्लं; 'दुठुनिस्सितं' दुठुल्लं—इल्ले-सङ्खारिल्लं ।

तस्स विकारावयवेसु णिकण्येय्यमया- ।

पकतिया उत्तरमवत्थन्तरं विकारो—छट्टियन्ता नामस्मा विकारे'वयवे च णादयोहोन्तिबहुलं; ण-आयसं, बन्धनं; ओदुम्बरं, पण्णं; ओदुम्बरं, भस्मं; कापातं, मंसं; कापोतं, सत्थि —णिक-कप्पासिकं, वत्थं; णेय्य-एणेय्यं, मंसं; एणेय्यं, सत्थि; कोसेय्यं, वत्थं—मय-तिणमयं; दारुमयं, नळमयं; मत्तिकामयं—'अज्जस्मिन्ति' । गुन्नंकारीसे'पि मयो; गोमयं ।

जतुतो स्सण्वा- ।

छट्टियन्ता नामस्माजतुतो विकारवयवेसुस्सण्वा होति; 'जतुनो विकारो' जातुस्संजातुमयं—'लोपो'ति । बहुलं पच्चयलोपो'पि फलपुप्फमूलेसुविकारावयवेसु; 'पियालस्स फलानि' पियालानि; 'मल्लिकाय पुप्फानि' पल्लिका; 'उसीरस्स मूलं'उसीरं—तंसद्देनवा तदभिधानं ।

समूहे कण्णणिका- ।

छट्टियन्ता समूहे कण्णणिका होन्ति; गोत्तप्पच्चयन्ता कण-राजज्जकं; मानुस्सकं—उक्खादीहि-ओक्खकं; ओडुकं; ओरब्भकं; राजकं; राजपुत्तकं; हत्थिकं; धेनुकं—ण-काकं; भिक्खं; णिक-अचित्ता-आपूपिकं; संकुलिकं ।

जनादीहि ता- ।

जनादीहि छट्टियन्तेहि समूहे ता होति; जनता; गजता; बन्धुता; गामता; सहायता; नागरता—तान्ता सभावतो इत्थिलिङ्गा—मदनीयन्ति-करणे'धिकरणे वा अनीयेनसिद्धं —धुमायितत्तन्ति-त्तान्ता नामधातुतो तेत्तन सिद्धं ।

इयो हिते- ।

छट्टियन्ता हिते इयो होति; उपादानियं—अञ्जत्रापि 'समानादैरे सयितो' सोदरियो ।

चक्खवादितो स्सो- ।

छट्टियन्तेहि चक्खुआदीहि हिते स्सोहोति; चक्खूस्सं; आयुस्सं ।

ण्यो तत्थ साधु- ।

सत्तम्यन्ता तत्थ साधूति अस्मिं अत्थे ण्य्यो होति; सब्भो; पारिसज्जो—साधूति-कुसलो योग्गो हितो वा—अञ्जत्रापि- 'रथं वहन्ती'ति रच्छा ।

कम्मा नियज्जा- ।

सत्तम्यन्ता कम्मसददा तत्थ साधूति अस्मिं अत्थे नियज्जा होन्ति; 'कम्मे साधु' कम्मनियं; कम्मज्जं ।

कथादित्त्विको- ।

कथादीहि सत्तम्यन्तेहि तत्थ साधूति अस्मिं अत्थे इको होति; कथिको; धम्मकथिको; सङ्गामिको; पवासिको; उपवासिको ।

पथादीहि णेय्यो- ।

पथादीहि सत्तम्यन्तेहि तत्थ साधूति अस्मिं अत्थे णेय्यो होति; पाथेय्यं; सापतेय्यं ।

दक्खिणायारहे- ।

दक्खिणासद्वतो अरहत्ये णेय्यो होति; 'दक्खिणं अरहती'ति दक्खिणेय्यो ।

रायो तुमन्ता- ।

तुमन्ततो अरहत्ये रायोहोति; "घातेतायं वा घातेतुं, जापेतायं वा जापेतुं, पब्बाजेतायं वा पब्बाजेतुं" ।

तमेत्थस्सत्थिति मन्तु- ।

पठमन्ता एत्थ अस्स अत्थिति एतेस्वत्थेसु मन्तु होति; 'गामो एत्थ देसे अस्स वा पुरिसस्स सन्तीति' गोमा—अत्थिति वत्तमानकालोपादानतो भुताहि भविस्सन्तीहि वा गोहि न गोमा । कथं गोमा आसि गोमा भविस्सतीति? तदापि वत्तमानाहियेव गोहि गोमा; आसि भविस्सतीति पदन्तरा कालन्तरं; इतिकरणतो विसयनियमो ।

पहूते च पसंसायं निन्दायज्जातिसायने निच्चयोगे च संसंगे होन्तिमे मन्तुआदयो ।

गोअस्सोति-जातिसद्धानं दब्बाभिधानसामत्थिया मन्त्वा दयो नहोन्ति; तथा गुणसद्धानं सेतो पटोति; ये सत्तु गुणसद्धानं दब्बाभिधानसामत्थियं नत्थि तेहि होन्तेव—बुधिमा रूपवा रसवा गन्धवा एस्सवा सदवा; रसीरसिको; रूपि रूपिको; गन्धी गन्धिकोति ।

वन्त्ववण्णा- ।

पठमन्ततो अवण्णन्ता मन्त्वत्थे वन्तु होति; सीलवा; पज्जवा—अवण्णाति-किं? सतिमा; बन्धुमा ।

दण्डादित्विकई वा- ।

दण्डादीहि इकई होन्ति वा मन्त्वत्थे; बहुलं विधाना कुतोवि द्वे होन्ति; कुतोचेकमेकं । दण्डको, दण्डि, दण्डवा; गन्धिको, गन्धी, गन्धवा; रूपिको, रूपी, रूपवा—उत्तमिणेव धना इको () धनिको; धनी धनवाज्जो —असन्नित्त्वत्था () अत्थिको अत्थि; अज्जत्र अत्थवा

—तदन्ता च;() पुज्जत्थिको, पुज्जत्थि—वण्णन्ता ईयेव() ब्रह्मवण्णी देववण्णी—हत्थदन्तेहि जातियं () हत्थी; दन्ती; अज्जत्र हत्थवा; दन्तवा—वण्णतो ब्रह्मचारिम्हि; () वण्णी, बुद्धचारी; वण्णवाज्जो—पोक्खरादितो देसे() पोक्खरणी उप्पलिनी कुमुदिनी भिसिनी मुळालिनी सालुकिनी —क्वावादेसे'पि-पदुमनी, पदुमिनीपण्णं; अज्जत्र पोक्खरवा, हत्थि—नावायिको () नाविको; —सुखदुक्खा ई() सुख दुक्खी—(सिखादिही वा)() सिखि सिखावा माली मकालावा सीलि सीलवा बली बलवा —बला बाहूरुपुब्बा च() बाहुबली; ऊरुबली ।

तपादीहि स्सी- ।

तपादितो मन्त्वत्थे वा स्सि होति; तपस्सि, यसस्सी, तेजस्सी, मनस्सी, पयस्सी —वात्वेव-यसवा ।

मुखादितो रो- ।

मुखादीहि मन्त्वत्थ रो हैओति; मुखरो, सुसिरो ऊसरो, मधुरो, खरो, कुजरो, नगरो —दन्तस्सु च उत्तदन्ते () दन्तुरो ।

तुण्ड्यादीहि भो- ।

तुण्डिआदीहि मन्त्वत्थे भो वा होति; तुण्डिभो, साळिभो, वलिभो, वात्वेव-तुण्डिमा ।

सद्दादित्व- ।

सद्दादीहि मन्त्वत्थे अ होति वा; सन्दो, पज्जो; इत्थियं-सद्दा; वात्वेव-पज्जवा ।

णो तपा- ।

तपा णो होति मन्त्वत्थे; तापसो; इत्थियं-तापसी ।

आल्वाहिज्झादीहि- । अभिज्झादीहि आलु होतिमन्त्वत्थे; अभिज्झालु, सीतालु, धजालु, दयालु—वात्वेव-दयावा ।

पिच्छादित्विलो- ।

पिच्छादीहि इलो होति चा मन्त्वत्थे; पिच्छिलो, पिच्छवा; फेणिलो, फेणवा; जटिलो, जटावा;—कथं वावालोति? निन्दायमिलस्सादिलोपे “परो क्वची”ति ॥

सिलादिता वो- ।

सीलादिहि वो होति वा मन्त्वत्थे; सीलवो, सीलवा; केसवो, केसवा—अण्णा निच्चं;() अण्णवो—गाण्डि राजीहि सज्जायं; () गाण्डिवं, धनु; राजिवं, पङ्कजं ।

मायामेधाहि वी- ।

एतेहि द्वीहि वी होति मन्त्वत्थे; मायावि, मेधावी ।

सिस्सरे आम्युवामी- ।

ससद्वा आम्युवामी होन्तिस्सरे’भिधेये मन्त्वत्थे; ‘समस्सत्थिति’ सामी, सुवामी ।

लक्ख्या णो अ च- ।

लक्खीसद्वाणो होत मन्त्वत्थे; अ चन्तस्स; णकारो’व सवो; लक्खणो ।

अङ्गा नो कल्याणे- ।

कल्याणे गम्यमान्जङ्गस्मानोहोति मन्त्वत्थे; अङ्गना ।

सो लोमा- ।

लोमा सोहोति मन्त्वत्थे; लोमसो; इत्थियं-लोमसा ।

इमिया- ।

मन्त्वत्थे इमैया होन्ति बहुलं; पुत्तिमो, कित्तिमो, पुत्तियो, कप्पियो, जटियो, हानभागियो, सेनियो ।

तो पञ्चम्या- ।-

पञ्चव्यन्ता बहुलं तो होति वा; गामतो आगच्छति, गामस्मा आगच्छति; चोरतो भायति, चोरेहि भायति;
सत्थतो परिहीनो, सत्था परिहीनो ।

इतो तेत्तो कुतो- ।

तोमि इमस्स टि निपच्चते एतस्स ट एत किंसदस्स कुत्तच; इतो, इमस्मा; अतो, एत्तो, एतस्मा; कुतो, कस्मा ।

अभ्यादीहि- ।

अभिआदीहि तो होति; अभितो, परितो, पच्छतो, हेट्टतो ।

आद्यादीहि- ।

आदिप्पभुतीहि तो वा होति; आदो, आदितो; मज्झतो, अन्ततो, पिट्ठितो, पस्सतो, मुखतो—यतोदकं तदा दित्तं, यं
उदकं तदेवादित्तन्ति अत्थो ।

सब्बादितो सत्तम्या त्रत्था- ।

सब्बादीहि सत्तम्यन्तेहि त्रत्था वा होन्ति; सब्बत्र, सब्बत्थ, सब्बस्मिं; यत्र, यत्थ, यस्मिं—बहुलाधिकारा न तुम्हाम्हेहि ।

कत्थेत्थ कुत्रात्रक्वेहिध- ।

एते सदा निपच्चन्ते; कस्मिं कत्थ, कुत्र, क्व; एतस्मिं एत्थ, अत्र; अस्मिं इह, इध ।

धि सब्बा वा-

सत्तम्यन्ततो सब्बस्माधि वा होति; सब्बधि; सब्बत्थ ।

या हिं- ।

सत्तम्यन्ता यतो हिं वा होति; यहिं, यत्र ।

ता हं च- ।

सत्तम्यन्ता ततो वा हं होति हिज्ज; तहं, तहिं, तत्र ।

कुहिकहं- ।

किंसद्वा सत्तम्यन्ता हिं हं निपच्चन्ते किस्स कुका च; किहिं, कहं, कथं कुहिद्वनन्ति? चनं इति निपातन्तरं; किहिद्वीति-
एत्थ विसदोविय ।

सब्बेकज्जयतेहि काले दा- ।

एतेहि सत्तम्यन्तेहि चत्तमानेहि काले दा होति; सम्बस्मिं काले सब्बदा; एकदा, अज्जदा, यदा, तदा—कालेति-किं?
सब्बत्थदेसे ।

कदाकुदासदाधुनेदाति- ।

एते सद्वा निपच्चन्ते; तस्मिं काले कदा, कुदा; सम्बस्मिं काले सदा; इमस्मिं काले अधुना, इदानि ।

अज्जसज्जवपरज्ज्वेतरहिकरहा- ।

एते सद्वा निपच्चन्ते; एकतिप्पच्चयो आदेसो काल विसेसोति सब्बमेतं निपातना लब्धति; इमस्स वो ज्जो चाहनि
निपच्चते; अस्मिं अहनि अज्ज—समानस्स सभावोज्जु चाहनि—समाने अभनि सज्जु—अपरस्मा ज्जु—अपरस्मिं
अहनिअपरज्जु—इमस्सेतोकाले रहि व—इमस्मिं काले एतरहि—किंसदस्स को रह चानज्जतने—तस्मिं काले करह ।

सब्बादीहि पकारे था- ।

सामज्जस्स भेदको विसेसो पकारो, तत्थ वत्तमानेहि सब्बादीहि था होति सब्बेनपकारेन सब्बथा; यथा, तथा ।

कथमित्थं- ।

एते सद्वा निपच्चन्ते पकारे; किमिमेहि थं पच्चयो, कैच्च तेसं यथाक्कमं; कथमित्थं ।

धा सङ्ख्याहि- ।

सङ्ख्यावाचीहि पकारे धा परो होति; 'द्वीहि पकारेहि द्वे वा पकारेकरोति' विधाकरोति; बहुधा करोति; 'एकं रासिं
पञ्चप्पकारं करोति' पञ्चधा करोति? पञ्चप्पकारमेकप्पकारं करोति' एकधाकरोति ।

वेकाज्झं- ।

एकस्मा पकारे ज्झं वा होति; एकज्ज्वङ्करोति; एकधा करोति ।

द्वितीहेधा- ।

द्वीतिहि पकारे एधावा होति; वेधा, तेधा; द्विधा, तिधा ।

तब्बति जातियो- ।

पकारवति तंसामञ्जवाचका सदाजातियो होति; पटु जातियो, मुदुजातियो ।

वारसंख्याय क्वत्तुं-

वारसम्बन्धिनिया संख्याय क्वत्तुं होति; 'द्वे वारे भुञ्जति' द्विक्वत्तुं दिवसस्स भुञ्जति; वारगगहणं किं? पञ्च भिञ्जति; सङ्ख्यायाति-किं? पहूते वारे भुञ्जति ।

कतिम्हा- ।

वारसम्बन्धिनिया कतिसंख्याय क्वत्तुं होति; 'कति वारे भुञ्जति' कतिक्वत्तुं भुञ्जति ।

बहुम्भा धा च पच्चासत्तियं- ।

वारसम्बन्धिनिया बहुसंख्याय धाहोति क्वत्तुञ्च; वारानञ्चे पच्चासत्ति होति; बहुधा दिवसस्स बुञ्जति बहुक्वत्तुं-- पच्चासत्तियन्ति किं? बहुक्वत्तुं मासस्स भुञ्जति ।

सकिं वा- ।

एकं वारमिच्चस्मिं अत्थे सकिन्ति वा निपच्चते; 'एकं वारं भुञ्जति' --वाति किं? एकक्वत्तुं भुञ्जति ।

सो विच्छापकारेसु- ।

वीच्छायं पकारे च सो होति बहुलं; वीच्छायं-खण्डसो, बिलसो; पकारे-पुथुसो, सब्बसो ।

अभिततब्भावे करासभुयोगे विकारा ची- ।

अवत्थावतो वत्थन्तरेनाभुतस्स तायावत्थाय भावे करासभुहि सम्बन्धेसति विकारवाचकाची होति; 'अधवलं धवलं करोति' धवली करोति; अधवलो धवलो सिया धवली सिया; अधवलो धवलो भवति धवली भवति--अभिततब्भावेति-किं? घटं करोति, दधिअत्थि, घटो भवति--करासभुयोगेति किं? अधवला ध्वअइलो जायते--विकाराति-किं? पकतिया मा होतु; सुवण्णं कुण्डली करोति ।

दिस्सन्तज्जे'पि पच्चया- ।

वुत्ततो'ज्जे'पि पच्चया दिस्सन्ति वुत्तावुत्तत्थेसु; 'विविधा मातरो' विमातरो, 'तासं पुत्ता' वेमातीका-रिकण; 'पथं गच्छन्तीति' पथाविनो-आवी; 'इस्सा अस्स अत्थिति' इस्सुकी-उकी? 'धुरं वहन्तीति' धोरय्हा-य्हाण ।-

अज्जस्मिं- ।

वुत्ततो'ज्जस्मिम्पि अत्थे वुत्तप्पच्चया दिस्सन्ति; 'मगधानं इस्सरो' मागधो-णो; 'कासीति सहस्सं, तमग्घतीति कासियो-

इयो ।

सकत्थ- ।

सकत्थे'पि पच्चया दिस्सन्ति; हीनको, पोतको, किचचययं ।

लोपो- ।

पच्चयानं लोपो'पि दिस्सति; बुद्धे रतनं पणीतं, चक्खुं सुज्जं अत्तेन वा अत्तनियेयन वाति भावप्पच्चय लोपो ।

सरानमादिस्सायुवण्णस्साजो णानुबन्धे- ।

सरानमादिभुता ये अकारिवण्णवण्णा तेसं आजो होन्ति यथाक्कमं णानुबन्धे; राघवो, वैनतेय्यो, मेनिको, ओळुम्पिको, दोहग्गं—-णानुबन्धेति-किं? पुरातनो ।

संयोगे क्वचि- ।

सरानमादिभुता ये अयुवण्णा तेसं आजो होन्ति क्वचि देव संयोगविसये णानुबन्धे; देच्चो, कोण्डज्जो —-क्वचीति-किं? कत्तिकेय्यो ।

मज्झे- ।

मज्झे वत्तमानानमि अयुवण्णानं आजो होन्ति क्वचि; अट्ठतेय्या, वासेट्ठो ।

कोस्सैजाज्जवपारिसज्जसुभज्जमद्वारिस्सासभाजज्ज थेय्यबाहुसच्चा- ।

एते सद्वा निपच्चन्ते णानुबन्धे; 'कुसीतस्स भावो' कोसज्जजं; 'उजुनो भावो' अप्पवं; 'परिसासु साधु' पारिसज्जो; 'सुहदयोच' सुहज्जो; 'तस्स पन भावो सोहज्जं; 'मुदुनो भावो' मद्ववं; 'इसिनो इदं, भावो वा' आरिस्सं; 'उसभस्स इदं, भावो वा' आसभं; 'आजानीयस्स भावो' सो एव वा' आजज्जं; 'थेनस्स भावो, कम्मं वा' थेय्यं; 'बहुस्सुतस्स भावो' बाहुसच्चं—-एतेसु यमलक्खणिकं तं निपातना ।

मनादीनं सक- ।

मनादीनं सक होति णानुबन्धे; 'मनसि भवं' मानसं; 'दुम्मनसो भावो' दोमनस्सं; सोमनस्सं ।

उवण्णस्सावडि होति; राघवो, जाम्बवं ।

यम्हि गोस्स च- ।

यकारादो पच्चय गैओस्सुवण्णस्स च अवडि होति; गब्बं, गातब्बो ।

लोपो'वणिवण्णानं- ।

यकारादो पच्चये अवणिवण्णानं लापो होति, दाय्जैजं, कारुज्जं, आधिपच्चं, देप्पं—बहकुलंविधानं क्वचि न होति; किच्चयं ।

रानुबन्धे'न्तसरादिस्स- ।

अन्तो सरो आदि यस्सावयवस्स तस्स लोपो होति रानुबन्धे; कित्तकं, पेत्तेय्यं ।

किसमहतमिमे कस्महा- ।

किसस्स महतो इमे कस्महा होन्ति यथाक्कमं; कसिमा, महिमा ।

आयुस्सायस मन्तुम्हि- ।

आयुस्स आयसादेसो होति मन्तुम्हि; आयस्मा ।

जो वुद्धस्सियिढेसु- ।

वुद्धस्स जो होति इयैढेसु; जेय्यो, जेड्डो ।

बाळहन्तिकपसत्थानं साधनेदसा- ।

इयेढेसु बाळहन्तिकपसत्थानं साधनेदसा होन्ती यथाक्कमं; साधियो, साधिड्डो; नेदियो, नेदिड्डो; सेय्यो, सेड्डो

कण्कनाप्पयुवानं- ।

इयेढेसु अप्पयुवानं कण्कना होन्ति यथाक्कमं; कणियो, कणिड्डो; कनियो, कनिड्डो ।

लोपो वीमन्तुवत्तुनं- ।

वीमन्तुवत्तुनं लोपो होति इयैढेसु?'अतिसयेन मेधावी' मेधियो, मेधिड्डो;'अतिसयेनसतिमा'सतियो, सतिड्डो;'अतिसयेन गुणवा' गुणिया, गुणिड्डो ।

से स्तिअइस्स तिस्स- ।

से परे सत्यन्तस्स तिकारस्स लोपो होति; वीसं सतं, तिसं सतं ।

एतस्सेट त्ते- ।

त्तके परे एतस्स एट हेनाति; एत्तकं ।

णिकस्सियो वा- ।

णिकस्सवा इयो होति; सक्कपुत्तियो, सक्कपुत्तिको ।

अधातुस्स के'स्यादितो घे'स्सी- ।

घे परे अधातुस्स यो ककारो ततो पुब्बस्स अकारस्स बकहुलं इ होति, सवे घोन स्यादितो परो होति; बालिका, कारिका—अधातुस्साति-किं? सका; केति-किं?नन्दना; अस्यादितोति-किं? बहुपरिब्बाजका, मधुरा —बहुचम्मिकाति ककारेन स्यादिनो ब्यवहितत्ता सिद्धं—घेति-किं? बालको; अस्साति-किं? बहुकत्तुका, साला ।

इति मोग्गल्लाने व्याकरणे वुत्तियं णादिकण्डो चतुत्थो ।

तिजमानेहि खसा खमावीमंसासु- ।

खन्तियं तिजा वीमंसायं माना च खसप्पच्चया होन्ति यथाक्कमं; तितिक्खा, वीमंसा—तितिक्खति, वीमंसति । खमावीमंसा सुति-किं? तेजनं, तेजो, तेजयति, माननं, मानो, मानेति ।

किता तिकिच्छासंसयेसु जो- ।

तिकिच्छायं संसये च वत्तमाना किता जो होति—तिकिच्छा, विचिकिच्छा—तिकिच्छति, विचिकिच्छति—अञ्जत्रनिकेतो, संकेतो, केतनं, केतो, केतयति ।

निन्दायं गुपबधा बस्सभो च- ।

निन्दायं वत्तमानेहि गुपबधेहि जो होति; बस्स भो च—जिगुच्छा, बीभच्छा—जिगुच्छति, बीभच्छति—अञ्जत्रगोपनं, गोपे, पोपेति, बधको ।

तुंस्मा लोपो विच्छायंते- ।

तुमन्ततो इच्छायमत्थे ते खसछा होन्तिबहुकुलं; लोपो च तुंपच्चयस्सहोति सुतत्ता—बुभुक्खा, जिगिंसा, जिघच्छा—बुभुक्खति, जिगिंसति, जिघच्छति—इधक्स्मा न होतिभोत्तुमिच्छतीति? पदन्तरेनाभिधाना । तुंस्माति-किं? भोजनमिच्छति । इच्छायन्ति किं? भुज्जितुं गच्छति । कथं कुलं पिपतिसतीति? यथा कुलं पतितुमिच्छतीतिवाक्यं होति, एवं वुत्तिपि हेस्सति; वाक्यमेवचरहि कथं होति? लोकस्स तथा वचनिच्छाय ।

ईयो कम्मा- ।

इच्छाकम्मतो इच्छायमत्थे ईयप्पच्चयो होति; 'पुत्तमिच्छति' पुत्तीयति—कम्माति-किं? अअसिनेच्छति; इध कस्मा न

होति रज्जो पुत्तमिच्छतीति? सापेक्खत्ता; न हि अज्जमपेक्खमानो अज्जेनसहेकत्थिभावमनुभवितुं सक्कोति; इधापि चरहि न सिया अत्तनोपुत्तमिच्छतीति; नेवेत्थ भवितब्बं; न हि भवति अत्तनोपुत्तियतीति; कथं चरहि वुत्तस्स अत्तितयतावगम्यते? अज्जस्सासुत्ता, इच्छाय च तब्बिसयत्ता ।

उपमानाचारे- ।

कम्मतो उपमाना आवारत्थे ईयो होति; 'पुत्तमवा चरति' पुत्तीयति माणवकं; उपमानाति किं? पुत्तमाचरति ।

आधारा- ।

आधारतुपमानाआवारत्थे ईयो होति; 'कुटियमिवाचरति' कुटियति पासादे, पासादीयति कुटियं ।

कत्तुतायो- ।

कत्तुतुपमाना आचारत्थे आयो होति; 'पब्बतोवा चरति' पब्बतायति ।

च्यत्थे- ।

कत्तुतो अभुततब्भावे आयो होति बहुलं; भुसायति, पटपटायति, लोहितायति—कत्तुतोत्वेव-भुसंकरोतीति; इह कस्मा न होति भुसि भवतीति? वुत्तत्थताय ।

सद्वादीति करोति- ।

सद्वादीहि दुतियन्तेहि करोतीति अस्मिं अत्थे आयो होति; सद्दायति, वेरायति, कलहायति, धूपायति ।

नमोत्वस्सो- ।

नमो इच्चस्मा करोतीति अस्मिं अत्थे अस्सो होति; नमस्सति तथागतं ।

धात्वत्थे नामस्मि- ।

नामस्मा धात्वत्थे बहुलमि होति; 'हत्थिना अतिक्कमति' अति हत्थयति; 'वीणाय उपगायति' उपवीणयति; 'दळहं करोति' विनयं दळहयति; 'विसुद्धा होति' रत्ति विसुद्धयति; 'कुसलं पुच्छति' कुसलयति ।

सच्चादीहापि- ।

सच्चादीहि धात्वत्थे आपि होति; सच्चापेति, अत्थापेति, वेदापेति, सुक्खापेति सुखापेति, दुक्खापेति ।

क्रियत्था- ।

अयमधिकारो आ सत्थपरिसमत्तिया; 'क्रिया अत्थो यस्ससो क्रियत्थो', धातु ।

चुरादितो णि- ।

चुरादीहि क्रियत्थेहि सकत्थे णि परो होति बहुलं; णकारो वुद्ध्यत्थो—एवमञ्जत्रापि—चोरयति, लाळयति । कथं रज्जं कारेतीति? योगविभागतो ।

पयोजकब्यापारे णापि च- ।

कत्तारं यो पयोजयति तस्स ब्यापारे क्रियत्था णिणापी होन्ति बहुलं; कारेति, कारापेति—ननु च कत्तापि करणादीनंपयोजकोति तब्यापारे?पि णिणापी पापुणन्ति? पयोजकगहणसामत्थिया न भविस्सन्ति, चुरादीहि विसुं वचनसामत्थिया च—आतो भिय्यो णापियेव, णिये वुवण्णतो, द्वयमेवञ्जेहि ।

कयो भावकम्मस्वपरोक्खेसु मानन्तत्यादिसु-

भावकम्मविहितेसु परोक्खावज्जितेसु मानन्तत्यादिसु परेसुक्यो होति क्रयत्था—न्तगगहणमुत्तरत्थं; ककारो अवुद्ध्यत्थो; एवमुत्तरत्रापि—ठियमानं, ठियते; सूयमानं, सूयते—अपरोक्खेसूति-किं? बभुव देवदत्तेन; बिभिद कुसूलो । भिज्जते कुसूलो सयमेवातिभिज्जतेति सवना कम्मतावगम्यते, सयमेवाति सवनतो कत्तुता; कत्तुतावचनिच्छायन्तु-भिन्दतिकुसूलो अत्तानन्ति भवति; एवमञ्जम्पि यथागममनुगन्तब्बं । “अपरोक्खेसु मानन्तत्यादिसू”ति-अयमधिकारो आ“तनादित्वो”अपिवाते त्यादयो त्यादिसु परभुतेसु कत्तुकम्मभावविहितेसु क्यलादीनं विधानतो तेस्वेव विज्जयन्तीति-अकम्मकेहि धातुहि कत्तुभावेसु सकम्मकेहि कत्तुकम्मसुकम्मावचनिच्छायं भावेव भवन्तीति वेदितब्बा—यस्सपनधातुस्स क्रिया कम्ममपेक्खते सोसकम्मको? यस्स तु क्रिया कत्तुमत्तमपेक्खते सो अकम्मकोति जातब्बं ।

कत्तरि लो- ।

कत्तरि लो- ।

क्रियत्थतो अपरोक्खेसु कत्तुवितमानन्तत्यादिसु लो होति; लकारो “जिलस्से”ति । विसेसनत्थो—पचमानो, पचन्तो; पवति ।

मञ्च रुधादीनं- ।

रुधादितो कत्तुविहितमानादिसु लो होति; मं वान्त सरा परो; मकारो नुबन्धो; अकारो उच्चारणत्वो—रुन्धमानो, रुन्धन्तो, रुन्धति ।

णणाप्यापीहि वा- ।

णिणाप्यापीहि कत्तुविहितमानादिसु लो होति विभासा; चोरयन्तो, चोरेन्तो; कारयन्ता, कारेन्तो; कारापैयन्तो, कारापेन्तो; सच्चापयन्तो, सच्चापेन्तो; चोरयति, चोरेति; कारयति, कारेति; कारापयति, कारापेति; सच्चापयति,

सच्चापेति—वचत्थितविभासत्थो’यं वा सद्दो; तेन माने निच्चं; चोरयमानो, कारयमानो, कारापयमानो, सच्चापयमानो ।

दिपादीहि ययक- ।

दिवादीहि लवीसये यक होति; दिब्बन्तो; दिब्बति ।

तुदादीहि को- ।

तुदादीहि लवीसये को होति; तुदमानो, तुदन्तो; कुदति ।

ज्यादीहि क्रा- ।

जिआदीहि लविसये क्रा होति; जिनन्तो, जिनाति—कथं जयन्तो, जयतीनि? भुवादिपाठा ।

क्यादीही कणा- ।

कीआदीहि लविसये कणा होति; किणन्तो, किणाति ।

स्वादीही कणो- ।

सुआदीहि लविसये कणो होति; सुणमानो, सुणन्तो, सुणोति; कथं सुणातीति? क्यादिपाठा ।

तनादित्वो- ।

तनादितो लविसये ओ होति; तनोति ।

भावकम्मेसु तब्बानीया- ।

तब्बअनीया क्रियत्था परे भावकम्मेसु बहुलम्भवन्ति; कत्तब्बं, करणीयं; कत्तब्बो कटो; करणीयो—बहुला

धिकारा करणादिसुपि भवन्ति—सिनानीयं, चुण्णं; दानीयो, ब्राह्मणो; समावत्तनीयो, गुरु; पवचनीयो, उपज्झायो; उपट्ठानीयो, सिस्सो ।

ध्यण- ।

भावकम्मेसु क्रियत्था परो ध्यण होति बहुलं; वाक्यं, कारियं, वेय्यं, जेय्यं ।

आस्से च- ।

आतो घ्यण होति भावकम्मेषु आस्स ए च; देय्यं ।

वदादीहि यो- ।

वदादीहि क्रियत्थेहि यो होति बहुलम्हावकम्मेषु; वज्जं, मज्जं, गम्मं—भुजान्ते () भोज्जो, ओदनो; भोज्जा, यागु; भोग्गमज्जं ।

किच्चघच्चभच्चभब्बलेय्या- ।

एते सद्वा यप्पच्चयन्ता निपच्चन्ते ।

गुहादीहि यक- ।

गुहादीहि क्रियत्थेहि भावकम्मेषु यक होति; गुह्यं, दुह्यं, सिस्सो; सिद्धा एवेते तब्बादयो पेसातिसग्गपत्तकालेसुपि गम्यमानेसु सामज्जेन विधानतो—होता खलु कटो कत्तब्बो, करणीयो, कारियो, किच्चो-एवं त्वया कटो कत्तब्बो; होता कटो कत्तब्बो, होतो हि पत्तो कालो कटकरणे—एवं उद्धमुहुत्तिकेपि वत्तमानतो पेसादिसु सिद्धा एव—तथा अरहे कत्तरि सत्तिविसिद्धे च पतीयमाने आवस्सकाधमिणताविसिद्धेव भावादो सिद्धा—उद्ध मुहुत्तिकतो-भोता कटो कत्तब्बो; भोता रज्जं कातब्बं, भवं अरहो; भोता भारो वहितब्बो, भवं सत्तो; भोता अवस्सं कटो कत्तब्बो; भोता निक्खो दातब्बो ।

कत्तरि लतुणका- ।

कत्तरि कारके क्रियत्था लतुणका भोन्ती; पठिता, पाठको—बहुलमित्वेव-पादेहि हरीयतीति पादहारके; 'गलेचुप्पती'ति गलेचोपको—सद्धो एव लतुअरहे सीलसाधु धम्मेषु च सामज्जविहिततत्ता; भवं बलु कज्जाय परिगगयिता, भवमेतं अरहति; सीलादिसु-खल्वपि उपादाता कुमारके; गन्ताखेलो; मुण्डयितारो साविट्ठायना वधुं कतपरिगहं ।

आवी- ।

क्रिययत्था आवी होति बहुलं कत्तरि; भयदस्सावी—अप्पवीसयताजापनत्थं भिन्नयोगकरणं; सामज्जविहिततत्ता सीलादिसु च होतेव ।

आसिंसायमको- । आसिंसायं गम्यमानायं क्रियत्था अको होति कत्तरि; 'जीवतुति' जीवको; नन्दतुति' नन्दको; 'भवतुति' भवको ।

करा णनो- ।

करतो कत्तरि णनो होति; 'करोती'ति कारणं; कत्तरीति-किं? करणं ।

हातो वीहिकालेसु- ।

हातो वीहिसिं काले चणनो होती कत्तरि; हायना नाम वीहयो; हायनो संवच्छरो; वीहिकालेसूति - किं? हाता ।

वीदा कु - ।

विदस्मा कू होति कत्तरि; विदू, लोकविदू ।

वितो जातो- ।

विपुब्बा जाइच्चस्मा कु होति कत्तरि; विज्ज; वितोति-किं? पज्जो ।

कम्मा- ।

कम्मतो परा जाइच्चस्मा कू होति कत्तरि; सब्बज्ज, कालज्ज ।

क्वचण- ।

कम्मतो परा क्रियत्था क्वचि अण होति कत्तरि; कुम्भकारो, सरलावो, मव्त्तज्जायो—बहकुलाधिकारा इह न होति, आदिच्चं पस्सति, हिमवन्तं सुणोति, गामं गच्छति । क्वचीति किं? कम्मकरो ।

गमा रू- ।

कम्मतो परं गमा रू होति कत्तरि; वेदगु, पारगु ।

समानज्जभवन्तयादितुपमाना दिसा कम्मे रीरिक्खका- ।

समानादीहि यादीहिचोपमानेहि परा दिसा कम्मकारके रीरिक्खका होन्ति; समानो विय दिस्सतीति सदी, सदिक्खो, सदिसो; अज्जादी, अज्जादिक्खो, अज्जादिसो; भवादी, भवादिक्खो, भवादिसो; यादी, यादिक्खो, यादिसो; त्यादी, त्यादिक्खो, त्यादिसो —समानादीहीति किं? रुक्खो विय दिस्सति । उपमानाति किं? सो दिस्सति कम्मेति किं? सो विय पस्सती—रकारा अन्तसरादिलोपत्था । ककारो एकाराभावत्थो ।

भावकारकेस्वघण्ठका- ।

भावे कारके च क्रियत्था अघण्ठका होन्ति बहकुलं; अपग्गहो, निग्गहो, करो, गरो, चयो, जयो, रवो, भवो, पचो, वचो, अन्नदो, पुरिन्ददो, ईसक्करो, दुक्करो, सुक्करो—घण-भावे-पाको- वागो, भावो । कारकेपि सज्जायं ताव- 'पज्जते'नेनेति पादो; 'रुजती'ति रोगो; 'वीसतीति वेसो; 'सरति कालन्तर'न्ति सारो, थिरत्थो; 'दरीयन्ते एतेभी'ति दारा; 'जीरयति एतेना'ति जारो—असज्जायम्पि-दायो, दत्तो; लाभो, लद्धो—घ-वकोनिपको—क-पियो, खिपो, भुजो, आयुधं ।

दाधात्वि- ।

दाधाहि बहुलमि होतिभावकारकेसु; आदि, निधि । वालधि ।

वमादीहथु- ।

वमादिहि भावकारकेस्वथु होति; वमथु, वेपथु ।

क्वि- ।

क्रियत्था क्वि होति बहुलं भावकारकेसु—ककारो कानु बन्धकारियत्थो—अभिभु, सयम्भु, भत्तगं, सलाकगं, सभा, पभा ।

अनो- । .

क्रियत्था भावकारकेस्वनो होति; गमनं, दानं, सम्पदानं, अपादानं, अधिकरणं, चलनो, जलनो, कोधनो, कोपनो, मण्डनो, भुसनो ।

इत्थियमणत्तिकयक्या . च- ।

इत्थिलिङ्गे भावे कारके च क्रियत्था अआदयो होन्त नो च बहुलं—अ-तितिक्खा । वीमंसा, जिगुच्छा, पिपासा, पुत्तीया, ईहा, भिक्खा, आपदा, मेधा, गोधा—ण-कारा, हारा, तारा, धारा, आरा—क्ति-इट्ठि, सिट्ठि, भित्ति, भित्ति, तन्ति, भुति—क- उहा, रुजा, मुदा,—यक-विज्जा, इज्जा—य-सेय्या, समज्जा, पब्बज्जा, परिचरिया, जागरिया—अन-कारणा, हारणा, वेदना, वन्दना, उपासना ।

जाहाह- ।

जाहा इच्चेतेहि नि होतित्थियं; जानि, हानि ।

करा रिरियो- ।

करतो रिरियो होतित्थियं; 'करणं' किरिया—कथं क्रियाति? 'क्रियाय'न्ति निपातना ।

इकिती सरूपे- ।

क्रियत्थस्स सरूपे'भिधेये क्रियत्था परे इकिती होन्ति; वचि, युधि । पचति ।—अकारो ककारोतिआदिसु कारसद्देन समासो, यथा एवकारोति ।

सीलाभिक्खज्जावस्सकेसु णि- ।

क्रियत्था णी होति सीलादिसु पतीयमानेसु; उण्हभोजि, खीरपायी, अवस्सकारी, सतत्दायी ।

थावरित्तरभङ्गुरभिदुरभासुरभस्सरा- ।

एते सदा निपच्चन्ते सीले गम्यमाने ।

कत्तरि भुते क्वन्तुक्तावी- ।

भुतत्थे वत्तमानतो क्रियत्था क्वन्तुक्तावी होन्ती कत्तरि; विजितवा, विजितावी; भुतेति अधिकारो याव आहारत्थाति ॥

क्तो भावकम्मेसु- ।

भावे कम्मे च भुते क्तो होति; आसितं भवता; कतो कटो भवता ।

कत्तरी चारम्हे- ।

क्रियारम्भे कत्तरि क्तो होत, यथापत्तञ्च; पकतो भवं कटं; पकतो कटो भवता; पसुत्तो भवं; पसुत्तं भवता ।

ठासवससिलिसधिरुहजरजनीहि- ।

ठादीहि कत्तरि क्तो होति यथापत्तञ्च; उपट्ठितो गुरुम्भवं, उपट्ठितो गुरु भोता; उपासितो गुरुम्भवं, उपासितो गुरु भोता; अनुवुसितो गुरुम्भवं, अनुवुसितो गुरु भोता; आसिलिट्ठो गुरुम्भवं, आसिलिट्ठो गुरु भोता;

अधिसयितो खटोपिकं भवं, अधिसयिता खटोपिका भोता; आरुळ्हो रुक्खं भवं, आरुळ्हो रुक्खो भाता; अनुजिण्णो वसलिं देवदत्तो, अनुजिण्णा वसली देवदत्तेन; अनुजातो माणवको माणविकं, अनुजाता माणविका माणवकेन ।

गमनत्थाकम्मकाधारे च- ।

गमनत्थतो अकम्मकतो च क्रियत्था आधारे क्तो होति कत्तरि च यथापत्तञ्च; इदमेसं यातं, इह ते यातं, इहतेहि यातं, अयं तेहि यातो पथो, इदमेसमासितं, इह ते आसिता, इह तेहि आसितं, देवो चे वट्ठो सम्पन्ना सालयोति -कारण सामगिसम्पत्ति एत्थाभिमता ।

आहारत्था- ।

अज्झोहारत्था आधारे क्तो होति यथापत्तञ्च; इदमेसं भुत्तं, इदमेसं पीतं, इह तेहि भुत्तं, इह तेहि पीतं, ओदनो तेहि भुत्तो, पीतमुदकं—-अकत्तत्थो योगविभागो; कथं पीता गावोति? पीतमेसं विज्जती? तिपीता? बाहुलका वा—-पस्सिन्नोति या एत्थ भुतकालता तन्न क्तो; एवं रज्जम्मतो, रज्जमिट्ठो, रज्जम्बुद्धो, रज्जं पूजितो—-एवं सीलितो, रक्खितो, खन्तो, आकुट्ठो, रुट्ठो, रुसितो, अभिव्याहटो, दयितो, हट्ठो, कन्तो, संयतो, अमतो—-कट्ठन्ति भुततायमेव; हेतुनो फलं त्वत्र भावि ।

तुंतायेतवे भावे भविस्सति क्रियायं तदत्थायं- ।

भविस्सतिअत्थे वत्तमानतो क्रियत्था भावे तुंताये तवे होन्ति क्रियायं तदत्थायं पतीयमानायं; कातुं गच्छति; कत्ताये गच्छति; कातवे गच्छति—इच्छति भोत्तुं कामेति भोत्तुन्ति इमिनाव सिद्धं पुनब्बिधानेत्विहापि सिया इच्छन्तो करोतीति— एवं सक्कोतिभोत्तुं, जानाति भोत्तुं, गिलायति भोत्तुं, घटते भोत्तुं, आरभते भोत्तुं, लभते भोत्तुं, पक्कमति भोत्तुं, उस्सहती भोत्तुं, अरहति भोत्तुं, अत्थि भोत्तुं, विज्जति भोत्तुं, वट्ठति भोत्तुं, कप्पति भोत्तुन्ति—तथा पारयति भोत्तुं, पहु भोत्तुं, समत्थो भोत्तुं, परियत्तो भोत्तुं, अलं भोत्तुन्ति; भवतिस्स सब्बत्थ सम्भवा—तथा कालो भोत्तुं, समयो भोत्तुं, वेला भोत्तुन्ति—यथा- भोत्तुमनो, सोतुं सोतो, दट्ठं चक्खु। युज्झितुं धनु, वत्तु जळो, गन्तुं मनो, कत्तुमलसोति—उच्चारणन्तु वत्तायत्तं—भावेति किं? करिस्सामिति गच्छति; क्रियायन्ति किं? भिक्खिस्सं इच्चस्स जटा; तदत्थायन्ति किं गच्छिस्सतो ते भविस्सति भत्तं भोजनाय।

पटिसेधे लंखलूनं तूनक्त्वानक्त्वा वा-।

अलंखलुसद्धानं पटिसेधत्थानंपयोगे तुनादयो वा होन्ति भावे; अलं सोतुन, खलु सोतुन; अलं सुत्वान, खलु सुत्वान; अलं सुत्वा, खलु सुत्वा; लं सुतेन, खलु सुतेन—अलं खलूनन्ति किं? मा होतु; पटिसेधेति किं? अलंकारो।

पुब्बेककत्तुकानं-।

एको कत्ता येसं व्यापारानं तेसुयो पुब्बो तदत्थतो क्रियत्था तुनादयो होन्ति भावे; सोतुन याति, सुत्वान, सुत्वावा— एककत्तुकानन्ति किं भुत्तस्मिं देवदत्ते यज्जदत्तो वजति; पुब्बाति किं? भुज्जति च पचति च—अप्पत्त्वा नदिं पब्बतो, अतिक्कम्म पब्बतं नदीति भुधातुस्स सब्बत्थ सम्भवा एककत्तुकता पुब्बकालता च गम्यते। भुत्वा भुत्वा गच्छतीति इमिनाव सिद्धमाभिक्खज्जन्तु दिब्बचनावगम्यते—कथं जीवगाहं अगाहसि, कायप्पचालकं गच्छन्तीतिआदि? घणन्तेन क्रियाविसेसनेन सिद्धं; यथा ओदनपाकं सयतीति।

न्तो कत्तरि वत्तमाने-।

वत्तमानत्थे वत्तमानतो क्रियत्था न्तो होति कत्तरि; तिट्ठन्तो।

मानो-।

वत्तमानत्थे वत्तमानतो क्रियत्था मानो होति कत्तरि; तिट्ठमानो।

भावकम्मेषु -।

वत्तमानत्थे वत्तमानतो क्रियत्था भावे कम्मेषु च मानो होति; ठीयमानं, पच्चमानो ओदनो।

ते स्सपुब्बानागते-।

अनागतत्थे वत्तमानतो क्रियन्था ते न्तमाना स्सपुब्बा होन्ति; ठस्सन्तो, ठस्समानो, ठिसिस्समानं, पच्चस्समानो ओदनो।

ण्वादयो- ।

क्रियत्था परे बहकुलं ण्वादयो होन्ति; चारु, दारु ।

खजयानमेकस्सरोदि द्वे- ।

खल्लसप्पच्चयन्तानं क्रियत्थानं पठममेकस्सरं सद्वरूपं द्वे भवति; तित्तिक्खा, जिगुच्छा, वीमंसा ।

परोक्खायञ्च- ।

परोक्खायं पठममेकस्सरं सद्वरूपं द्वे भवति; जगाम—चकारो अवुत्तसमुच्चयत्थो; तेनञ्जत्रापि यथागमं ।

जहाति, जहितब्बं, जहितुं, ददल्लति, वड्ढमति—लोलुपो, मोमुहोति ओत्तं'तदमिनादि' पासा ।

आदिस्मा सरा- ।

आदिभुता सरा परमेकस्सरं द्वे होति; असिसिसति—आदिस्माति किं? जजागार; सराति किं? पपाच ।

न पुन- ।

गं द्विभुतं न तं पुन द्वत्तमापज्जते; तित्तिक्खसति, जिगुच्छिसति ।

यथिट्ठं स्यादिनो- ।

स्याद्यन्तस्स यथिट्ठमेकस्सरमादिभुतमञ्जं वा यथागमं द्वित्तमापज्जते; पुपुत्तियिसति, पुत्तितीयिसती, पुत्तीयियिसति ।

रस्सो पुब्बस्स- ।

चित्ते पुब्बस्सलरो रस्सो होति; ददाति ।

लोपो'नादिब्यञ्जनस्स- ।

द्वित्ते पुब्बस्सादितो'ञ्जस्सब्यञ्जनस्स लोपो होति; असिसिसति ।

खजसेस्वस्सि - ।

द्वित्ते पुब्बस्स अस्स इ होति खल्लसेसु; पिपासति—खल्ल सेसूति किं? जहाति; अस्साति किं? बुभुक्खति ।

गुपिस्सुस्स - ।

द्वित्ते पुब्बस्स गुपिस्स उस्स इ होति खल्लसेसु; जिगुच्छति ।

चतुर्थदुतिययानं ततियपठमा- ।

द्वित्ते पुब्बेसं चतुर्थदुतिययानं ततियपठमा होन्ति; बुभुक्खति । चिच्छेद ।

कवग्गहानं चवग्गजा- ।

द्वित्ते पुब्बेसं कवग्गहानं ववग्गजाहोन्ति यथा क्कमं; चुकोप, जहाति ।

मानस्सवी परस्स च मं- ।

द्वित्ते पुब्बस्समानस्स वी होति, परस्सच मं; वीमंसति ।

कितस्सासंसयेति वा- ।

संसयतो'ज्जस्मिं चत्तमानस्सद्वित्ते पुब्बस्स कितस्सवाति होति; तिकिच्छति । चिकिच्छति—असंसयेति किं? विचिकिच्छति ।

युवण्णानम्मोप्पच्चये- ।

इवण्णुवण्णन्तानं क्रियत्थानं ओ होन्ति यथाक्कमं पच्चये; चेतब्बं, नेतब्बं, सोतब्बं, भवितब्बं ।

लहुस्सुपन्तस्स- ।

लहुभुतस्स उपन्तस्स युवण्णस्स ओ होन्ति यथाक्कमं; एसितब्बं, कोसितब्बं—लहुस्सातिकिं? धूपिता; उपन्तस्साति-किं? रुन्धति ।

अस्सा णानुबन्धे - ।

णकारानुबन्धे पच्चये परे उपन्तस्स अकारस्स आहोति; कारको ।

न ते कानुबन्धनागमेसु- ।

ते ओआ कानुबन्धे नागमे च न होन्ति; चितो, सुतो, दिट्ठो, पुट्ठो—नागमे वनादिना । —चिनितब्बं, विनित्तुं; सुणितब्बं, सुणित्तुं; पापुणित्तुं, पापुणित्तुं; धुनित्तुं, धुनित्तुं, धुननं, धुनयित्तुं, धुनापेतत्तुं, धुनयित्तुं, धुनापेतत्तुं, धुनयनं, धुनापनं, धुनयति, धुनापेति; पीनेतत्तुं, पीनयित्तुं, पीननं, पीनित्तुं, पीनयति; सुनोति; सिनोति; दुनोति; हिनोति; पहिणित्तुं, पहिणित्तुं, पहिणनं ।

वा क्ववि- ।

ते क्वचि वा न होन्ति कानुबन्धनागमेसु; मुदितो मोदितो; रुदितं, रोदितं ।

अञ्जत्रापि- ।

कानुबन्धनागमतो'ञ्जस्मिम्पि ते क्वचि न होन्ति; खिपको, पनुदनं, वधको ।

प्ये सिस्सा- ।

सिस्स आति प्यादेसे; निस्साय ।

जोनमयवा सरे- ।

सरे परे जोनमयवा होन्ति; जयो, भवो—सरेति किं? जेति; अनुभोति ।

आयावा णानुबन्धे- ।

जोनमायावा होन्ति सरादोणानुबन्धे; नाययति, भावयति । सयापेत्वातिआदिसुरस्सत्तं ।

आस्साणापिम्हि युक्- ।

आकारन्तस्स क्रियत्थस्स युक् होति णापितो'ञ्जस्मिं णानुबन्धे; दायको—णानुबन्धेत्वेव? दानं । अणापिम्हीति किं? दापयति ।

पदादीनं क्वचि- ।

पदादीनं युक् होति क्वचि; निपज्जितब्बं, निपज्जितुं, निपज्जनं, पमज्जितब्बं, पमज्जितुं, पमज्जनं—क्वचीति किं? पादो ।

मं वा रुधादीनं- ।

रुधादीनं क्वचि मं वा होति; रुन्धितुं, रुज्झितुं—क्वचित्वेव? निरोधो ।

क्वम्हि लोपो'न्तब्यञ्जनस्स- ।

अन्तब्यञ्जनस्स लोपो होति क्वम्हि; 'भत्तं घसन्ति, गणहन्ति वाएत्था'ति भत्तगं ।

पररूपमयकारे व्यञ्जने- ।

क्रियत्थानमन्तब्यञ्जनस्स पररूपं होति यकारतो'ञ्जस्मिं व्यञ्जने; हेत्तब्बं; व्यञ्जनेति किं? भिन्दितब्बं । अयकारेति किं? भिज्जति ।

मनानं निग्गहीतं- ।

मकारनकारन्तानं क्रियत्थानं निगगहीतं होतययकारे व्यञ्जने; गन्तब्बं, जङ्घा । व्यञ्जनेत्वेव? गमनं; अय कारेत्वेव? गम्यते ।

न ब्रूस्सो- ।

ब्रूस्स ओ न होति व्यञ्जने; ब्रूमि । व्यञ्जनेत्वेव? अब्रवि ।

कगा चजानं घानुबन्धे- ।

घानुबन्धे चकारजकारन्तानं क्रियत्थानं कगा होन्ति यथाक्कमं; वाक्यं, भाग्यं ।

हनस्स घातो णानुबन्धे- ।

हनस्स घातो होति णानुबन्धे; आघातो ।

क्विम्ही घो परिपच्चसमोहि- ।

पठ्यादीहि परस्सहनस्सघो होति क्विम्हि; पलिघो, पटिघो, अघं-रस्सत्तं निपातना;सङ्घो, ओघो ।

परस्स घं से- ।

द्वित्ते परस्स हनस्स घं होति से; जिघंसा ।

जिहरानं गिं- ।

द्वित्ते परेसं जिहरानं गिं होति से; विजिगिंसा, जिगिंसा ।

धास्स हो- ।

द्वित्ते परस्स धास्स ह होति; दहति ।

णिम्हि दीघो दुसस्स- ।

दुसस्सदीघो होति णिम्ही; दूसितो—णिम्हीति किं? दुट्ठो ।

गुहिस्स सरे-

गुहिस्स दीघो होति सरे; निगुहनं—सरेति किं? गुहं ।

मुहबहानज्य ते कानुबन्धेत्वे- ।

मुहबहानं गुहिस्स च दीघो होति तकारादो कानुबन्धे त्वानत्वावज्जिते; मूळ्हो, बाळेहा, गुळ्हो—नेति किं? मुयहति । कानुबन्धेति किं? मु-हितब्बं । अत्वेति किं? मुहित्वान, मुहित्वा, कानुबन्धेत्वेति अयमधिकारो याव सासस्ससिस्वे“ति ॥

वहस्सुस्स- ।

वहस्सौस्स दीघो होति ते कानुबन्धे त्वानत्वावज्जिते; चूळ्हो ।

धास्स हि- ।

धा धारणेनिमस्स हि होति ते कानुबन्धे त्वानत्वा वज्जिते; निहितो, निहितवा ।

हमादिरानं लोपो'न्तस्स - ।

हमादीनं रकारन्तानं वान्तस्सलोपो होति ते कानुबन्धे त्वानत्वावज्जिते; गतो, खतो, हतो, मतो, ततो, सज्जतो, रतो, कतो—तेत्वेच? गम्यते । कानुबन्धेत्वेव । गन्तब्बं । अत्वेत्वेव? गन्त्वान, गन्त्वा ।

वचादिनं वस्सुट वा- ।

वचादीनं वस्स वा उट होति कानुबन्धे'त्वे; उत्ता, वुत्तं; उत्थं, वुत्थं; अत्वेत्वेव? वत्त्वान, वत्त्वा ।

अस्सु- ।

वचादीनमस्स उ होति कानुबन्धे'त्वे; वुत्तं, वुत्थं ।

वद्धस्स वा- ।

वद्धस्स अस्स वा उ होति कानुबन्धे'त्वे; वुद्धो, वद्धो—अत्वेत्वेव? वद्धित्वान; वद्धित्वा । कथं वुत्तीति?'वुत्ति मत्ते'ति । निपातना; वत्तीति होतेव यथालक्खणं ।

यजस्सयस्स टियी- ।

यजस्स यस्स टियी होन्ती कानुबन्धे'त्वे; इडुं, सिडुं, अत्वेत्वेव? यजित्वान, यजित्वा ।

ठास्सि- ।

ठास्सि होति कानुबन्धे'त्वे; ठितो । अत्वेत्वेव? ठत्त्वान, ठत्त्वा ।

गापानमि होति कानुबन्धे'त्वे; गीतं, पीतं । अत्वेत्वेव? गायित्वा; निच्चं यागमो; पास्स तु पीत्वानि बहुलाधिकारा ।

जनिस्सा- ।

जनिस्स आ होति कानुबन्धे'त्वे; जातो । अत्वेत्वेव? जनित्वा ।

सासस्ससिस्वा- ।

सासस्स वा सिस्सोति कानुबन्धे'त्वे; सिद्धं, सत्थं; सिस्सो, सासियो । अत्वेत्वेव? अनुसासित्वान ।

करस्सातवे- ।

करस्सआ होति तवे; कातवे ।

तुंतुनतब्बेसुवा- ।

तुमादिसु वा करस्सा होति; कातुं, कत्तुं, कातुन, कत्तुन; कातब्बं, कत्तब्बं ।

जस्स ने जा- ।

जधातुस्स जा होति नकारे; जानितुं, जानत्तो । नेति किं? जातो ।

सकापानं कुक्कु णे- ।

सकआपानं कुक्कु इच्चेते आगमा होन्ति णकारे । सक्कुणन्तो, पापुणन्तो; सक्कुणोति, पापुणोति । णेति किं? सक्कोति, पापेति ।

नितो चिस्स जो- ।

निस्मा परस्स चिस्स छो होति; निच्छयो ।

जरसदानमिम वा- ।

जरसदानमन्तसरा परो ईम होति विभासा; जीरणा, जीरति, जीरापेति; निसीदितब्बं, निसीदनं, निसीदितुं, निसीदति—वाति किं? जरा, निसज्जा; ईम वेति योगविभागा अज्जेसम्पि?अभिरथ, संयोगादिलोपो'त्थस्स ।

दिसस्स पस्सदस्सदस्सदक्खा- ।

दिसस्स पस्सादयो होन्ति विभासा; विपस्सना, विपस्सितुं, विपस्सति; सुदस्सी, पियदस्सी, धम्मदस्सी, सुदस्सं, दस्सनं, दस्सेति; दट्ठब्बं, दट्ठा, दट्ठं, दुद्दसो, अद्दस; अद्दा, अद्दं; अद्दक्खि, दक्खिस्सति—वात्वेव? दिस्सन्ति बाला ।

समाना रो रीरिक्खकेसु - ।

समानसद्गतो परस्स दिसस्स र होति वा रीरिक्खकेसु; सरी, सदी; सरिक्खो, सदक्खो; सरिसो, सदिसो ।

दहस्स दस्सडो- ।

दहस्स दस्सडो होति वा; डानेहा, दाहो; डहति, दहति ।

अनघणस्वापरीहि लो- ।

आपरीहि परस्स दहस्स दस्स लो होतनघणसु; आणाहनं, परिळाहो ।

अत्यादिन्तेस्वत्थिस्स भु- ।

त्यादिन्नवज्जितेसु पच्चयेसु अस भुविच्चस्स भु होति; भवितब्बं ।

आदेसविधानमसस्साप्पयोगत्थमेतस्मिं विसये—एतेन कत्थचि कस्सचि धातुस्साप्पयोगोपि आपितो होति—
अत्यादिन्तेसूति किं? अत्थि, सन्तो । अत्थिस्साति किं? अस्सतिस्स मा होतु ।

अआस्सआदिसु - ।

अआदो आआदो स्सआदो च अत्थस्स भु होति; बभुव, अभवा, अभविस्सा, भविस्सति ।

न्तमानान्तियियुंस्वादिलोपो- ।

न्तादीस्वत्थिस्सादिलोपो होति; सन्तो, समानो, सन्ति, सन्तु, सिया, सियुं—एतेस्विति किं? अत्थि ।

पादितो ठास्स वा ठगो क्वचि- ।

पादीहि क्रियाविसेसजोतकेहि सद्देहि परस्स ठास्स क्वचि ठहो वा होति; सण्ठहन्तो, सन्तिट्ठन्तो; सण्ठहति,
सन्तिट्ठति—प परा अप संअनु अव ओ नि दु वि अधि अपि अति सु उअभिपति परि उप आ पादि; क्वचीति किं?
सण्ठिति ।

दास्सियडि- ।

पादितो परस्स दास्स इयडि हेनाति क्वचि; अनादिसित्वा, समादियति; क्वचीत्वेव? आदाय ।

पादितो परस्सकरस्स क्वचिख होति; सङ्खारो, सङ्खारी यति —करस्साति अवत्वा करोतिस्साति वचनं तिम्हि च
विकरणुप्पत्ति आपेतुं ।

पुरस्मा- ।

पुर इच्चस्मा निपाता परस्स करस्सख होति; पुरक्खत्वा, पुरेक्खारो, एत्तं तदमिनादिपाठा ।

तितो कमस्स- ।

निस्मा परस्स कमस्स क्वचि ख होति; पुरक्खत्वा, पुरेक्खारो, एत्तं तदमिनादिपाठा ।

नितो कमस्स- ।

निस्मा परस्स कमस्स क्वचि ख होति; निक्खमति; क्वचित्तेव? निक्कमो ।

युवण्णानमियडुवडि सरे- ।

इवण्णुवण्णन्तानं क्रियत्थानमियडुवडि होन्ति सरे क्ववि; वेदियति, ब्रुवन्ति; सरेति किं? निवेदेति, ब्रूति; क्वचीत्तेव? जयति, भवति ।

अज्जादिस्सास्सी क्ये- ।

जादितो*ज्जस्स आकारन्तस्स क्रियत्थस्स ई होति क्ये; दियति; अज्जादिस्साति किं? जायति, तायति ।

तनस्सा वा- ।

तनस्स आ होति वा क्ये; तायते, तज्जते ।

दीघो सरस्स- ।

सरन्तस्स क्रियत्थस्सदीघो होति क्ये; चीयते, सूयते । सानन्तरस्स तस्स ठो- ।

सकारन्ततो क्रियत्था परस्सानन्तरस्सतकारस्स ठ होति; कुट्ठो, तुट्ठवा, तुट्ठब्बं, तुट्ठी; अनन्तरसाति किं? तुस्सित्वा ।

कसस्सिम च वा- ।

कसस्मा परस्सानन्तरस्स तस्स ठ होति, कसस्स वा इमं च; किट्ठं, कट्ठं—अनन्तरस्सात्तेव? कसितब्बं ।

धस्तोत्रस्ता - ।

एते सद्वा निपच्चन्ते ।

पुच्छादितो- ।

पुच्छादीहि क्रियत्थेहि परस्सानन्तरस्स तकारस्सठ होति; पुट्ठो, भट्ठो, यिट्ठो—अनन्तरस्सात्तेव? पुच्छित्वा ।

सासवससंसससा थो- ।

एतेहि परस्सानन्तरस्स तस्स थ होति; सत्थं, वुत्थं, पसत्थं, सत्थं—कथमनुसिद्धोति? “कथनरानं टठणला”ति । ठो । अनन्तरस्सात्वेव? सासतुं ।

धो दहभेहि- ।

धकारहकारभकारन्तेहि क्रियत्थेहि परस्सानन्तरस्स तस्स थ होति; वुद्धो, दुद्धं, लद्धं ।

दहा ढो- ।

दहा परस्सानन्तरस्स तस्स ढ होति; दड्ढो ।

बहस्सुम च- ।

बहा परस्सानन्तरस्स तस्स सो होति, बहस्सुम च ससन्तयोगेन; बुद्धो ।

रुहादीहि हो ळ च - ।

रुहादीहि परस्सानन्तरस्सतस्स ह होति, ळो चान्तस्स; आरुळ्हो, गुळ्हो, वुळ्हो, बाळ्हो; अनन्तरस्सात्वेव? आरोगतुं ।

मुहा वा- ।

मुहा परस्सानन्तरस्स तस्स ह होति वा, ळो चान्तस्स हसन्तियोगेन; मुळ्हो, मुद्धो ।

भिदादितो नो कक्कवन्तुनं- । भिदादितो परेसं कक्कवन्तुनं तस्सनो होति; भिन्नो, भिन्नवा, छिन्नो, छिन्नवा, छन्नो, छन्नवा, खिन्नो, खिन्नवा, उप्पन्नो, उप्पन्नवा, सिन्नो, सिन्नवा, सनेना, सन्नवा, पीनो, पीनवा, सूनो, सूनवा, दीनो, दीनवा, डीनो, डीनवा, लीनो, लीनवा, लूनो, लूनवा—कक्कवन्तुनत्ति किं? भित्ति; छित्ति, भोत्तुं, छेत्तुं ।

दात्थीन्नो- ।

दातो परेसं कक्कवन्तुनं तस्स इन्नो होति; दिन्नो, दिन्नवा ।

किरादीहि णो- ।

किरादीहि परेसं कक्कवन्तुनं तस्सानन्तरस्स ण होति; किण्णो, किण्णवा, पुण्णो, पुण्णवा, खीणो, खीणवा ।

तरादीह रिण्णो- ।

तरादीहि परेसं कक्कवन्तुनं तस्सरण्णो होति; तिण्णो, तिण्णवा, जिण्णो, जिण्णवा, चिण्णो, चिण्णवा ।

गो भञ्जादीहि- ।

भञ्जादीहि परेसंक्तवन्तुनं तस्सानन्तरस्सग होति; भग्गो, भग्गवा, लग्गो, लग्गवा, निमुग्गो, निमुग्गवा, संविग्गो, संविग्गवा ।

सुसा खो- ।

सुसा परेसं क्तवन्तुनं तस्स खो होति; सुक्खें, सुक्खवा ।

पचा को- ।

पचा परेसं क्तवन्तुनं तस्स को होति; पक्को, पक्कवा ।

मुचा वा- ।

मुचा परेसंक्तवन्तुनं तस्स को वा होति; मुक्को, मुत्तो; मुक्कवा, मुत्तवा—सक्कोति ण्वादिसु सिद्धं—क्तवन्तुसु सत्तो सत्तवात्वेव होति ।

लोपो वट्ठा क्तिस्स- ।

वट्ठा परस्सक्तिस्स तस्स लोपो होति; वट्ठि ।

क्विस्स- ।

क्रियत्था परस्स क्विस्स लोपो होति; अभिभु ।

णिणापीनं तेसु- ।

णिणापीनं लोपो होति तेसु णिणापीसु; 'कारेन्तं पयोजययति' कारेति, कारापेति ।

क्वची विकरणानं- ।

विकरणानं क्वचि लोपो होत; उदपादि, हन्ति ।

मानस्स मस्स- ।

क्रियत्था परस्स मानस्स मकारस्स लोपो होति क्वचि; कराणो; क्वचति किं? कुरुमानो ।

एइलस्से- ।

एइलानमे होत क्वची; गहेत्वा, अदेन्ति; क्वचीत्वेव? वपित्वा ।

प्यो वा त्वास्स समासे- ।

त्वास्सवा प्यो होत समासे; पकारो'प्ये सस्सा'ति । विसेसनत्था; अभिभूय, अभिभवित्वा—-समासेति किं? पत्वा; क्ववासमासे'पि बहुकुलाधिकारा?लतं दन्तेहि छिन्दिय ।

तुंयाना- ।

त्वास्स वा तुंयाना होन्ति समासे क्वचि; अभिहटूं, अभिहरित्वा; अनुमोदियान, अनुमोदित्वा—-असमासे-पि बहुलाधिकारा? दटुं; दिस्वा—-एसमप्पविसयताजापनत्थो योगविभागो ।

हना रच्चो- ।

हनस्मा परस्स त्वास्स रच्चो वा होति समासे; अहच्च, अहनित्वा ।

सासाधिकरा चचरिच्चा- ।

सासाधीहि परा करा परस्स त्वास्स चचरिच्चा वा होन्ति यथाक्कमं; सक्कच्च, सक्करित्वा, असक्कच्च, असक्करित्वा, अधिकिच्च, अधिकरित्वा,

इतो च्चो- ।

इइच्चस्मा परस्स त्वास्स च्चो वा होति; अधिच्च, अधियित्वा, समेच्च, समेत्वा ।

दिसा वानवा स च- ।

दिसतो त्वास्स वानवा होन्ति वा, दिसस्स च सकारो तं सन्तियोगेन; सस्स सविधानं पररूपबाधनत्थं; दिस्वान, दिस्वा, पस्सित्वा—-कथं नादट्ठा परतो दोसन्ति? जापकात्वास्स वलोपो; एवं लद्धा(न) धनन्ति आदिसु ।

एइ ब्यञ्जनस्स- ।

क्रियत्था परस्स ब्यञ्जनादिप्पच्चयस्स जि वा होति; भुज्जितुं, होत्तु; ब्यञ्जनस्साति किं? पाचको ।

रा नस्स णो- ।

रान्ततो क्रियत्था परस्स पच्चयनकारस्स णो होति; अरणं, सरणं ।

न न्तमानत्थ्यादिनं- ।

रान्ततो परेसं न्तमानत्यादीनं नस्स णो न होति; करोन्तो, कुरुमानो; करोन्ति ।

गमयमिसासदिसानं वा च्छडि- ।

एतेसं वा च्छडि होति न्तमानत्यादिसु; गच्छन्तो, गच्छमानो, गच्छति; यच्छन्तो, यच्छमानो, यच्छति; इच्छन्तो, इच्छमानो, इच्छति; अच्छन्तो, अच्छमानो, अच्छति; दिच्छन्तो, दिच्छमानो, दिच्छति । वाति किं? गमिस्सति; ववत्थित विहासत्तेनज्जेसु च क्वचि? इच्छितब्बं, इच्छा, इच्छितुं; अच्छितब्बं, अच्छतुं; अज्जेसज्ज योगविभागा? पवेच्छति ।

जरमरानमीयडि- ।

एतेसमीयडि वा होति न्तमानत्यादिसु; जीयन्तो, जीरन्तो; जीयमानो, जीरमानो; जीयति, जीरति; मीयन्तो, मरन्तो; मीयमानो, मरमानो; मीयति, मरति ।

ठापानं तिट्ठपिवा- ।

ठपानं तिट्ठपिवा होन्ति वा न्तमानत्यादिसु; तिट्ठन्तो, तिट्ठमानो, तिट्ठति; पिवन्तो, पिवति; वात्वेव? ठाति, पाति ।

गमवददानं घम्मवज्जदज्जा- ।

गमादीनं घम्मादयो वा होन्ति न्तमानत्यादिसु; घम्मन्तो, गच्छन्तो; वज्जन्तो, वदन्तो; दज्जन्तो, ददन्तो ।

करस्स सोस्स कुब्बकुरुकयिरा- ।

करस्स सओकारस्स कुब्बादयो वा होन्ति न्तमानत्यादिसु; कुब्बन्तो, कयिरन्तो, करोन्तो; कुब्बमानो, कुरुमानो, कयिरमानो, कराणो; कुब्बति, कयिरति, करोति; कुब्बते, कुरुते, कयिरते—वचत्थितविभासत्ता वाधिकारस्स भिय्यो मानपरच्छक्केसुकुरु, क्वविदेव पुब्बच्छक्के? अग्घं कुरुतु नो भवं; सोस्साति वुत्तत्ता कत्तरि येविमे ।

गहस्स घेप्पो- ।

गहस्स वा घेप्पोति न्तमानत्यादिसु; घेप्पन्तो, घेप्पमानो, घेप्पति—वात्वेव? गण्हाति ।

णो निग्गहितस्स- ।

गहस्स निग्गहतस्स णो होति; गण्हितब्बं, गण्हितुं, गण्हन्तो ।

इति मोग्गल्लाने व्याकरणे वुत्तियं खादिकण्डो पञ्चमो ।

वत्तमाने तिअन्तिसिथमिमत्तन्ते सेव्हेम्हे- ।

वत्तमान्जारद्धापारिसमत्ते अत्थे वत्तमानतो क्रियत्था त्यादयो होन्ती; गच्छति, गच्छन्ति, गच्छसि, गच्छथ, गच्छामि,

गच्छाम; गच्छते, गच्छन्ते, गच्छसे, गच्छ्वे, गच्छे, गच्छम्हे —कथं पुरे अधम्मो दिप्पति, पुरा मरामिति?
वत्तमानस्सेव वत्तुमिदुत्ता, तंसमीपस्सतग्गहणेन गहणा; पुरेपुरासद्देहि वा अनागतत्तावगम्यते, तदा तस्स वत्तमानत्ता;
कालव्यत्तयो वा एसो; भवन्तेव हि कालन्तरे'पि त्यादयो बाहुलका? “सन्तेसु परिगुहामि मा च किञ्चि इतो अदं, काययस्स
भेदा अभिसम्परायं सहव्यतं गच्छति वासवस्स, अनेकजातिसंसारं सन्धाविस्सं, अतिवेलं नमस्सिस्सन्ति” ।

भवस्सति स्सतिस्सन्तिस्ससिस्सथस्सामिस्सामस्सतेस्सन्ते स्ससेस्सव्वेस्संस्साम्हे- ।

भविस्सति अनारद्धे अत्थे वत्तमानतो क्रियत्था स्सत्यादयो होन्ति; गमिस्सति, गमिस्सन्ति, गमिस्ससि, गमिस्सथ,
गमिस्सामि, गमिस्साम; गमिस्सते, गमिस्सन्ते, गमिस्ससे, गमिस्सव्वे, गमिस्सं, गमिस्साम्हे ।

नामे गरहाविम्भयेसु- ।

नामसद्दे निपाते सति गरहायं विम्भये च गम्यमानेस्सत्यादयो होन्ति; इमे हि नाम कल्याणधम्मा पटिजानिस्सन्ति; न हि
नाम भिक्खवे तस्स मोघपुरिसस्सपाणेषु अनुदया भविस्सति; कथञ्चि नाम सो भिक्खवे मोघपुरिसो सब्बमत्तिकामयं
कुटिकं करिस्सति; तत्थ नाम त्वं मोघपुरिसमया विरागाय धम्मे देसिते सरागाय वेतेस्ससि, अत्थि नामतात सुदिन्न
आभिदोसिकं कुम्मासं परिभुज्जिस्ससि, अत्थियेविहापि निन्दावगमो । विम्भये?— अच्छरियं वत भो अब्भूतं वत भो सन्तेन
वत भो पब्बजिता विहारेनविरन्ति, यत्र हि नाम सज्जी समानो जागरो पञ्चमत्तानी सकटसतानि निस्साय निस्साय
अतिक्कन्तानि नेव दक्खति, न पन सद्दं सोस्सति; अच्छरियं अन्धो नाम पब्बतमारोहिस्सति; बधिरो नाम सद्दं सोस्सति ।

भुते ईउंओत्थेम्भाआऊसेव्हंअम्भे- ।

भुते परिसमत्तज्जत्थे वत्तमानतो क्रियत्था ईआदयो होन्ति; अगमी, अगमुं, अगमो, अगमित्थ, अगमिं, अगमिम्हा;
अगमा, अगमू, अगमिसे, अगमिक्कं, अगम, अगमिम्हे—भुत सामज्जवचनिच्छायमनज्जतनेपि? सुवो अहोसि आनन्दो ।

अनज्जतने आऊओत्थअम्हात्थत्थुंसेव्हंइंम्भसे- ।

अविज्जमानज्जतने भुते'त्थे वत्तमानतो क्रियत्था आआदयो होन्ति ।

आजाय्या च उट्टाना आजाय्या च संवेसना,
एसज्जतनो कालो अहरूभयतट्टुरत्तं वा ।

अगमा, अगमू, अगमो, अगमित्थ, अगम, अगमिम्हा; अगमित्थ, अगमत्थुं, अगमसे, अगमक्कं, गमिं, अगमिम्हसे;
अज्जपदत्थो किं? अज्ज हिय्यो वा अगमासि ।

परोक्खे ओएत्थअम्भत्थरेत्थोक्कोइम्हे- ।

अपच्चक्खे भुतानज्जतने'त्थे चत्तमानतो क्रियत्था अआदयो होन्ति; जगाम, जगमु, जगमे, जगमित्थ, जगम,
जगमिम्ह; जगमित्थ, जगमिरे, जगमित्थो, जगमिक्को, जगमि, जगमिम्हे । —————

मूळहविकिखत्तव्यासत्तचित्तोत्तनापि क्रिया कताभिनिब्वत्तिकाले नुपलद्धा समाना एलेनानुमीयमाना परोक्खाच वत्थुतो; तेनुत्तमवसये पि पयोगसम्भवो ।

एय्यादो वातिपत्तियं स्सास्संसुस्सेस्सथस्संस्समहास्सथ स्संसुस्ससेस्सव्हेस्संस्साम असे- ।

एय्यादो विसये क्रियातिपत्तियं स्सादयो होन्ति विभासा; विधुरप्पच्चयोपनिपाततो कारणवेकल्लतो वा क्रियायाति पतनमनिप्फत्ति क्रियातिपत्ति; एते च स्सादयो सामत्थियातीतानागतेस्वेव होन्ति, न वत्तमाने, तत्र क्रियातिपत्त्य सम्भवा ।

सचे पठमवये पब्बज्जं अलभिस्सा, अरहा अभविस्सा; दक्खिणेन चे अगमिस्सा, न सकटं परियाभविस्सा- दक्खिणेन चे अगमिस्संसु, अगमिस्से, अगमिस्सथ, अगमिस्सं, अगमिस्समहा, अगमिस्सथ, अगमिस्संसु, अगमिस्ससे, अगमिस्सव्हे, अगमिस्सं, अगमिस्साम असे- न सकटं परियाभविस्सा । वाति किं? दक्खिणेन चे गमिस्सति, न सकटं परियाभविस्सति ।

हेतुफलेस्वेय्येय्युं एय्यास एय्याथ एय्यामि एय्याम एथ एरं एथो एय्यव्हो एय्यं एय्यामहे- ।

हेतुभुतायं फलभुतायञ्च क्रियायं वत्तमानतो क्रियत्था एय्यादयो वा होन्ति ।

सचे संखारा निच्चा भवेय्युं, न निरुज्जेय्युं; दक्खिणेन चे गच्छेय्य, न सकटं परियाभवेय्य-दक्खिणेन चे गच्छेय्युं, गच्छेय्यासि, गच्छेय्याथ, गच्छेय्यामि, गच्छेय्याम; गच्छेथ, गच्छेरं, गच्छेथो, गच्छेय्यव्हो, गच्छेय्यं, गच्छेय्यामहे- न सकटं परियाभवेय्य; भवनं गमनञ्च हेतु, अनिरुज्जनं परियाभवनञ्च फलं—इह कस्मा न होति?—हन्तीति पलायति, वस्सतीति धावति, हनिस्सतीति पलायिस्सतीति? इतिसद्देनेव हेतुहेतुमन्ततायय जोतितत्ता वाति किं दक्खिणेन चे गमिस्सति, न सकटं परिया भविस्सति ।

पज्जपत्थनाविधिसू- ।

पज्जो-सम्पुच्छं सम्पधारणा निरूपना कारियनिच्छयनं; पत्थना-यावनमिद्धासंसनञ्च; विधानं विधि नियोजनं क्रियासु व्यापारणा; सा च दुविधाव?—सादरानादरवसेन, विसयभेदेन भिन्नायपि तदुभयानतिवत्तनतो ।

एतेसु पज्हादिसु क्रियत्थतो एय्यादयो होन्ति; पज्हे?—किमायस्मा विनयम्परियापुणेय्य, उदाहु धम्मं?; गच्छेय्यं वाहं उपोसथं, न वा गच्छेय्यं?; पत्थनायं?—लभेय्याहककम्भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसम्पदं; पस्सेय्यं तं वस्ससतं अरोगं । विधिम्हि?—भवं पत्तं पचेय्य, भवं पुज्जं करेय्य, इह भवं भुज्जेय्य, इह भवं निसीदेय्य, माणवकं भवं अज्झापेय्य—अनुज्जापत्तकालेसुपि सिद्धाव, तत्थापि विधिप्पतीतितो; अनुज्जायं? एवंपरेय्यासि । पत्तकाले?—कटं करेय्यासि, पत्तो ते कालो कटकरणे; यदि सङ्गस्स पत्तकल्लं सङ्गो उपोसथं करेय्य; एतस्स भगवा कालो, एतस्स सुगत कालो, यम्भगवा सावकानं सिक्खापदं पज्जपेय्य—पेसने पिच्छन्ति?—गामं त्वं भणे गच्छेय्यासि ।

तुअत्तुहिथमिमतं अन्तंस्सुव्होजामसे- ।

पज्हादिस्वेते होन्ति क्रियत्थतो; क्रियत्थतो; यच्छतु, गच्छन्तु, गच्छाहि, गच्छथ, गच्छामि, गच्छाम, गच्छतं, गच्छन्तं,

गच्छस्सु, गच्छहो, गच्छे, गच्छामसे—पज्हे?—किन्नु बलु हो व्याकरणमधियस्सु? । पत्थनायं?—ददाहि मे, जिवतु भवं । विसिम्हि?—कटं करोतु भवं, पुज्जं करोतु भवं, इह भवं भुज्जतु, इहभवं निसीदतु, उदिसतु भन्ते भगवा पातिमोक्खा । पेसने?—गच्छ भणे गामं । अनुमतियं?—एवं करोहि । पत्तकाले?—कालोयं ते महावीर उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सत्त्यरहेस्वेय्यादि- ।

सत्तियं अरहत्ये च क्रियत्था । एय्यादयो होन्ति; भवं खलु रज्जं करेय्य, भवं सत्तो; अरभो ।

सम्भावने वा- ।

सम्भावने गम्यमाने धातुना वुच्चमाने च एय्यादयोहोन्ति विभासा; अपि पब्बतं सिरसा भिन्देय्य । क्रियातिपत्तियन्तुस्सादि?—असनियापि हतो नापतिस्सा सम्भावेमि सद्वहामिअवकप्पेमि भुज्जेय्य भवं; भुजिस्सति भवं, अभुज्जि भवं । क्रयातिपत्तियन्तुस्सादि-सम्भावेमि नाभुजिस्सं भवं ।

मायोगे ईआआदि- ।

मायोगे सति ईआदयो आआदयो च वा होन्ति; मास्सुपुनपि एवरूपमकासि, मा भवं अगमा वनं; वाति किं? मा तेकामगुणे भमस्सु चित्तं, मा त्वं करिस्ससि, मा त्वं करेय्यासि—असककालत्थोयमारम्भो; बुद्धोभविस्सतीति पदन्तर सम्बन्धेन अनागतकालता पतियते, एवं कतो कटो स्वेभविस्सति, भावि कच्चमासीति; लुनाहि लुनाहित्वेवायं लुनाति, लुनस्सु लुनस्सुत्वेवायं लुनातीति त्वादीनमेवेतं मज्झिमपुरि सेकवचनानमाभिकखज्जे विब्वनं; इदं वुत्तं होति?—एवमेस तुरितो अज्जेपि नियोजेन्तो विय किरियं करोतीति; एवं लुनाथ लुनाथात्वेवायं लुनाति, लुनहो लुनहोत्वेवायं लुनाति; तथा कालत्तरेसुपि लुनाहि लुनाहित्वेवायं अलुनि, अलुना, लुलाव, लुनिस्सतीति; एवं स्सुम्हि च योजनीयं—तथा समुच्चयेपि मठमट, विहारमटत्वेवायमटति; मठमटस्सु, विहारमटस्सुत्वेवायमटति—ब्यापारभेदे तु सामज्जवचनस्सेव व्यापकत्ता अनुप्पयोगो भवति? ओदनं भुज्ज, यागुम्पिव, धाना खादेत्वावायमज्झोहरति ।

पुब्बपरच्छक्कानमेकानेकेसु तुम्हाम्हसेसेसु द्वेद्वे मज्झिमुत्तमपठमा- ।

एकनेकेसुतुम्हाम्हसद्वचनीयेसु तदज्जसद्वचनीयेसु च कारकेसुपुब्बच्छक्कानं परच्छक्कानं मज्झिमुत्तमपठमा द्वे द्वे होन्ति यथाक्कमं क्रियत्था; उत्तमसद्वोयं सभावतो ततियदुके रुळ्हो—त्वं गच्छसि, तुम्हे गच्छथ, त्वं गच्छसे, तुम्हे गच्छव्हे; त्वंगच्छसि, तुम्हे गच्छथ, त्वं गच्छसे, तुम्हे गच्छव्हे; अहंगच्छामि, मयं गच्छाम,अहं गच्छे, मयं गच्छाम्हे; सो गच्छति, ते गच्छन्ति, सो गच्छते, ते गच्छन्ते ।

सामत्थिया लद्धन्ता अप्पठुज्जमानेसुपि तुम्हाम्हसेसेसु भवन्ति—गच्छसी, गच्छथ, गच्छसे, गच्छव्हे; गच्छामि, गच्छाम, गच्छे, गच्छाम्हे; गच्छति, गच्छन्ति, गच्छते, गच्छन्ते ।

आईस्सादिस्वज वा- ।

आआदो ईआदो स्साआदो च क्रियत्थस्स वा अज होति, जकारोनुबन्धो—अगमा, गमा; अगमी, गमी; अगमिस्सा,

गमिस्सा ।

अआदिस्वाहो ब्रूस्स- । ब्रूस्स आहो होति अआदिसु; आह, आहु ।

भुस्स चुक- ।

अआदिसु भुस्स चुक होति; ककारो'नुबन्धो; उकारो उच्चारणत्थो; बभुव ।

पुब्बस्स अ- ।

अआदिसु द्वित्ते पुब्बस्स भुस्सअ होति; बभुव ।

उस्संस्वाहा वा- ।

आहादेसा परस्सौस्सअंसुवा होति; आहंसु आहु ।

त्यन्तीनं टटू- ।

आहा परेसं तिअन्तीनं टटू होन्ति; टकारा सब्बादेसत्था; आह, आहु । अतोयेव च जापका तिअन्तिसु च ब्रूस्साहो ।

ईआदोवचस्सोम- ।

ईआदिसुवचस्स ओम होति; मकारो'नुबन्धा; अवोच; ईआदोति किं? अवच ।

दास्स दं वा ममेस्वद्वित्ते- ।

अद्वित्ते वत्तमानस्स दास्स दं वा होति मिमेसु; दम्मि,देमि; दम्म, देम । अज्चित्तेति किं? ददामि । ददाम ।

करस्स सोस्सकुं- ।

करस्स सओकारस्स कुं वा होति मिमेसु; कुम्मि, कुम्म; करोमि, करोम ।

का ईआदिसु- ।

करस्स सओकारस्सका होति वा ईआदिसु; अकासि, अकरि; अकंसु, अकरिंसु; अका, अकरा ।

हास्सचाहडि स्सेन- ।

करस्ससोस्सहास्सच आहडि वा होति स्सेन सह; काहति, करिस्सति; अकाहा, अकरिस्सा;हाहती, हायिस्सति; आहाहा, अहायिस्सा ।

लभवसच्छिदभिदरुदानं छडि- ।

लभादीनं छडि वा होति स्सेन सह; अलच्छा, अलभिस्सा, लच्छति, लभिस्सति; अवच्छा, अवसिस्सा; वच्छति, वसिस्सति; छेच्छा, अच्छिन्दिस्सा; छेच्छति । छिन्दिस्सति; हेच्छा, भिन्दिस्सा; भेच्छति, भिन्दिस्सति; अरुच्छा, अरोदिस्सा; रुच्छति, रोदिस्सति । अज्जस्मिम्पि छिदस्स वा छडि योगविभागा?- अच्छेच्छुं, अच्छिन्दिंसु । अज्जेसं व?-गच्छं, गच्छिस्सं ।

भुजमुचवचविसानं कखडि- ।

भुजादीनं कखडि वा होति स्सेन सह; अभोकखा, अभुज्जिस्सा; भोकखति, भुजिस्सति; अमोकखा, अमुज्जिस्सा; मोकखतिं मुज्जिस्सति; अचकखा, अवचिस्सा; चकखति । वचिस्सति; पावेकखा, पाविसिस्सा; पवेकखति, पविसिस्सति । विसस्साज्जस्मिम्पि वा कखडि योगविभागा?-पावेक्खि, पाविसि ।

आईआदिसु हरस्सा- ।

आआदोईआदो च हरस्सआ होतिचा; अहा, अहरा; अभसि, अभरि ।

गमिस्स- ।

आआदोईआदो च गमिस्सा होति वा; अगा, अगमा; अगा, अगमि । संसस्स च छडि- ।

संसस्स च गमिस्स च छडि वा होति आईआदिसु; अडज्जा, अडंसा; अडज्जि, अडंसि; अगज्जा, अगच्छा, अगज्जि, अगच्छि ।

हूस्सहेहेहिहोही स्सच्चादो- ।

हूस्स ह्जादयो होन्ति स्सच्चादो; हेस्सति, हेहिस्सति, होहिस्सति ।

णानासु रस्सो- ।

कणकनासु क्रियत्थस्सरस्सो होति; किणाति, धुनाति ।

आईऊम्हास्सास्सम्हानं वा- ।

एसं वा रस्सो होति; गम, गमा; गमि, गमी; गमु; गमिम्ह, गमिम्हा; गमिस्स, गमिस्सा; गमिस्सम्ह, गमिस्सम्हा ।

कुसरुहेहिस्स छि- ।

कुसा रुहा च परस्स ईस्स छि वा होति; अक्कोच्छि, अक्कोसि; अभिरुच्छि, अभिरुहि ।

अईस्सआदीनं ब्यञ्जनस्सिज- ।

क्रियत्था परेसं अआदीनं ईआदिनं स्सआदीनव ब्यञ्जनस्सैज होति विभासा; बभुवित्थ, अभवित्थ, अभविस्सा, अनुभविस्सा, अनुभविस्सति, अनुभोस्सति, (हरिस्सति) हस्सति । एतेसन्ति किं? भवति; ब्यञ्जनस्साति किं? बभुव ।

ब्रूतो तिस्सीज- ।

ब्रूतो परस्स तिस्स ईज वा होति; ब्रवीति, ब्रूति ।

क्यस्स- ।

क्रियत्था परस्सक्यस्स ईज्वा होति; पचीयति पच्चति ।

एय्याथस्सजआईथानं ओअअंत्यत्थोक्को- ।

एय्याथादीनं ओआदयो वा होन्ति यथाक्कमं; तुम्हे भवेय्याथो, भवेय्याथ; त्वं अभविस्स, अभविस्से; अहं अभवं, अभव; सो अभवित्थ, अभवा; सो अभवित्थो, अभवी; तुम्हे भवथक्को, भवथ—आसहवरितोव अकारो गइते—थो पनन्ते निदेसा त्वादिसम्बन्धीयेव, तस्सेव वा निस्सीतत्ता; निस्सययकरणम्पि हि सुत्तकाराविण्णं ।

उंस्सिंस्वंसु - ।

उमिच्चस्स इंसुअंसु वा होन्ति; अगमिंसु, अगमंसु, अगमुं ।

एमन्ता सुं- ।

जादेसतो ओआदेसतो च परस्स उमिच्चस्स सुं वा होति; नेसुं, नयिंसु; अस्सोसुं, अस्सुं—आदेसत्ताख्या पनत्थं त्तगहणं ।

हूतो रेसुं- ।

हूतो परस्स उमिच्चस्स रेसुं वा होति; अहेसुं, अहवुं ।

ओस्स ऐत्थत्थो- ।

ओस्स अआदयो वा होन्ति; त्वं अभव, अभवि, अभवित्थ, अभवित्थो, अभवो ।

सि- ।

ओस्स सि वा होति; अहोसि त्वं अहुवो ।

दीघा ईस्स- ।

दीघतो परस्स ईस्स सि वा होति; अकासि, अका; अदासि, अदा ।

म्हात्थानमुज- ।

म्हात्थानमुद्धा होति; अगमुम्हा, अगमिम्हा; अगमुत्थ, अगमित्थ ।

ईस्स च सिज- ।

इमिच्चस्स सिज वा होति म्हात्थानञ्च बहुलं; अकासिं, अकरिं; अअकासिम्हा, अकरिम्हा; अकासित्थ, अकरित्थ ।

एय्युंस्सुं- ।

एय्युमिच्चस्स उं वा होति; गच्छुं, गच्छेय्युं ।

हिस्सतो लोपो- ।

अतो परस्स हिस्स लोपो वा होति; गच्छ, गच्छाहि—अतोति किं? करोहि ।

क्यस्स स्से- ।

क्यस्स वा लोपो होति स्से; अन्धभविस्सा, अन्वभुयिस्सा, अनुभविस्सति, अनुभुयिस्सति ।

अत्थितेय्यादिच्छन्तं स्सुससथसंसाम - ।

अस-भुवीच्चस्मा परेसंय्यादिच्छन्नं सादयो होन्ति यथाक्कमं; अस्स, अस्सु, अस्स, अस्सथ, अस्सं, अस्साम ।

आदिद्वीन्नमियाइयुं- ।

अत्थितेय्यादिच्छन्नं आदिभूतानं द्विन्नं इयाइसुं होन्ति यथाक्कमं; सिया, सियुं ।

तस्सथो- ।

अत्थितो परस्स तकारस्स थो होति; अत्थ, अत्थु ।

सिहिस्वट- ।

अत्थिस्स अट होति सिहिसु; टो सब्बादेसत्थो; असि, अहि ।

मिमानं वा म्हिम्हा च- ।

अत्थिस्मा परेसं मिमानं म्हिम्हा वा होन्ति, तंसन्तियो गेन त्थिस्स अट च; अम्हि, अस्मि; अम्ह, अस्म ।

एसु स- ।

एसु मिमेसु अत्थिस्स सकारो होति; अस्मि, अस्म; पररूपबाधनत्थं ।

ईआदो दीघो- ।

अत्थिस्स दीघो होति ईआदिम्हि; आसि, आसुं, आसि, आसित्थ, आसिं, आसिम्हा ।

हिमिमेस्वस्स- । अकारस्स दीघो होति हिमिमेसु; पवाहि, पवामि, पवाम; मुहामि ।

सका णास्स ख ईआदो- ।

सकस्मा कणास्स खो होति ई आदिसु; असक्खि, असक्खिंसु ।

स्से वा- ।

सकस्मा कणास्स खो वा भोति स्से; सक्खिस्सा, सक्कुणिस्सा; सक्खिस्सति, सक्कुणिस्सति ।

तेसु सुतो केणाकणानं रोट- ।

तेसु ईआदिस्सेसु सुतो परेसं केणाकणानं रोट होति; अस्सोसि, असुणि; अस्सोस्सा, असुणिस्सा; सोस्सति, सुणिस्सति ।

जास्स सनास्स नायो तिम्हि- ।

सनास्स जास्स नायो वा होति तिम्हि; नायति । जानाति ।

जम्हि जं- ।

जादेसे सनास्स जास्स जं वा होति; जज्जा, जानेय्य ।

एय्यस्सियाजा वा- ।

जातो एय्यस्स इयाजा होन्ति वा; जानिया, जज्जा, जानेय्य ।

ईस्सच्चादिसु कना लोपो- ।

ईआदो स्सच्चादो च जातो कना लोपो वा होति; अज्जसि, अजानि; जस्सति, जानिस्सति ।

स्सस्स हि कम्मे- ।

जातो परस्सस्सस्स हि वा होति कम्मे; पज्जायिहिति, पज्जायिस्सती,

एतिस्मा- ।

एतिस्मा परस्सस्सस्सहि होति वा; एहिति, एस्सति ।

हना छेखा- ।

हना स्सस्स छेखा वा होन्ति; हज्जेम, हनिस्साम; पटिहंखामि, पटिहनिस्सामि ।

हातो ह- ।

हातो परस्स स्सस्स ह होति वा; हाहति, छहिस्सति ।

दक्खखहेहिहोहीहि लोपो- ।

दक्खादीहि आदेसेहि परस्सस्सस्स लोपो वा होति; दक्खति । दक्खिस्सति; सक्खति, सक्खिस्सति; हेहिति, हेहिस्सति; होहिति, होहिस्सति ।

कयिरेय्यस्सेय्युमादीनं- ।

कयिरा परस्सेय्युमादीनमेय्यस्स लोपो होति; कयिरुं, कयिरासि, कयिराथ, कयिरामि, कयिराम ।

टा- ।

कयिरा परस्स एय्यस्सटा होति; सोकयिरा ।

एथस्सा- ।

कयिरा परस्सेथस्स आ होति; कयिराथ ।

लभा इंदनं थंथा वा- ।

लभस्मा इंदइच्चेसं थंथा होन्ति वा; अलत्थं, अलभिं; अलत्थ, अलभि ।

गुरुपुब्बा रस्सा रे न्तेन्तीनं- ।

गुरुपुब्बस्मा रस्सा परेसं न्तेन्तीनं रे वा होति; गच्छरे, गच्छन्ति; गच्छरे, गच्छन्ते; गमिस्सरे, गमिस्सन्ति; गमिस्सरे,

गमिस्सन्ते—गुरुपुब्बाति किं? पचन्ति । रस्साति किं? होन्ति

एय्येय्यासेय्यन्तं टे- ।

एय्यादीनं टे वा होति; सो करे, सो करेय्य; त्वं, करे, त्वं करेय्यासि; अहं करे, अहं करेय्यं ।

ओविकरणस्सु परच्छक्के- ।

ओविकरणस्स उ होति परच्छक्कविसये; तनुते ।

पुब्बच्छक्के वा क्वचि- ।

ओविकरणस्स उ होति वा क्वचि पुब्बच्छक्के; वनुति, वनोति ।

एय्यामस्सेमु च- ।

एय्यामस्सेमु वा होति, उ च; भवेमु, भवेय्यामु, भवेय्याम ।

इति मोग्गल्लाने व्याकरणे वुत्तियं त्यादिकण्डो छट्ठो ।

समत्ता चायं मोग्गल्लानवुत्ति छहि भाणवारेहि ।

यस्स रज्जो पभावेन भावितत्तसमाकुलं,
अनाकुलं दुलद्धीहि पापभिक्खूहि सब्बसो ।

लङ्काय मुनिराजस्स सासनं साधु सण्ठितं,
पुण्णवन्दसमायोगा वारिधीच विवद्धते ।

परक्कमभुजे तस्मिं सद्धाबुद्धिगुणोदिते,
मनुवंसद्धजाकारे लङ्कादीपं पसासति ।

माग्गल्लानेन थेरेन धीमता सुचिवुत्तिनं,
रचितं यं सुविज्जेय्यमसन्दिद्धमनाकुलं ।

असेसविसयव्यापि जिनव्यप्पथनिस्सयं,
सदसत्थमनायाससाधियं बुद्धिवद्धनं ।

तस्स वुत्ति समासेन विपुलत्थप्पकासनी,
रचिता पुन तेनेव सासनुज्जोतकारिनाति ।